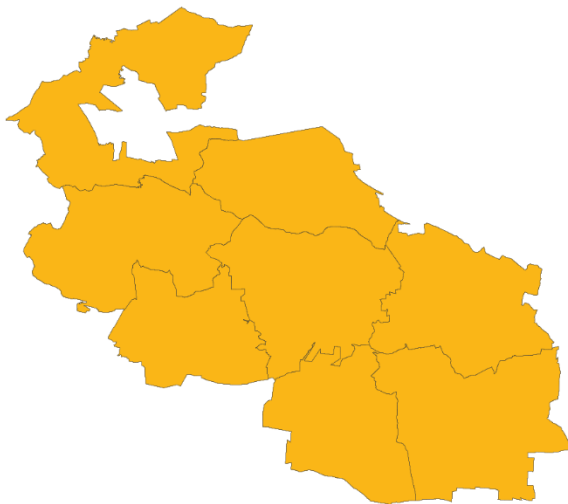
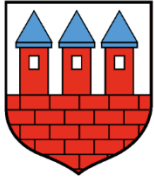

Raport diagnostyczny

Portret partnerstwa z obszaru Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego

GMINA
GRABOWIEC

GMINA
IZBICA

GMINA
KRAŚNICZYN

GMINA
KRASNYSTAW

GMINA
MIĄCZYN

GMINA
SITNO

GMINA
SKIERBIESZÓW

GMINA
STARY ZAMOŚĆ

Raport diagnostyczny

**Portret partnerstwa
z obszaru Skierbieszowskiego
Parku Krajobrazowego**

Raport diagnostyczny

Portret partnerstwa z obszaru Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego

Opracowanie

Związek Miast Polskich

Zespół autorski

Wojciech Kłosowski, Jacek Warda,

Kierownik projektu CWD

Jarosław Komża

Projekt „Pilotaż Centrum Wsparcia Doradczego” poprzez bezpośrednie doradztwo ZMP w strategicznym planowaniu rozwoju 38 partnerstw samorządowych, ma na celu popularyzowanie idei partnerstwa międzysamorządowego, wzmocnienie zdolności gmin i powiatów do podejmowania przemyślanej i celowej współpracy oraz planowania kompleksowych przedsięwzięć aktywizujących potencjał obszaru partnerstwa i budujących jego rozwój.

Dzięki współpracy Związku Miast Polskich, samorządów lokalnych i regionalnych oraz Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, dla ponad 370 partnerskich gmin i powiatów z obszarów borykających się z problemami rozwojowymi przygotowywane są diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczo-przestrzennej, a następnie strategie terytorialne oraz pakiety przedsięwzięć podnoszące jakość życia mieszkańców.

Projekt „Pilotaż Centrum Wsparcia Doradczego” realizowany jest w okresie od września 2020 do marca 2022 roku w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020.

2021 © Związek Miast Polskich

Skład Partnerstwa

1. Grabowiec
2. Izbica
3. Krasnystaw
4. Kraśniczyn
5. Miączyn
6. Sitno
7. Skierbieszów
8. Stary Zamość

Skład Rady Partnerstwa

1. **Edyta Gajowiak-Powroźnik** – Wójt Gminy Krasnystaw, Przewodnicząca Rady Partnerstwa,
2. **Ryszard Borowski** – Wójt Gminy Miączyn,
3. **Krzysztof Seń** – Wójt Gminy Sitno
4. **Monika Grzesiuk** – Wójt Gminy Kraśniczyn,
5. **Jerzy Lewczuk** – Wójt Gminy Izbica,
6. **Bartosz Popek** – Wójt Gminy Grabowiec,
7. **Waldemar Raczyński** – Wójt Gminy Stary Zamość,
8. **Stanisław Sokal** – Wójt Gminy Skierbieszów.

Skład Grupy Roboczej

1. **Stanisław Jędrusina** – Zastępca Wójta Gminy Skierbieszów, Koordynator Grupy Roboczej Partnerstwa,
2. **Edyta Gajowiak-Powroźnik**, Wójt Gminy Krasnystaw
3. **Monika Grzesiuk**, Wójt Gminy Kraśniczyn
4. **Robert Biały**, Gmina Stary Zamość
5. **Grzegorz Suchodolski**, Gmina Izbica
6. **Jolanta Jarosiewicz**, Gmina Miączyn
7. **Krzysztof Maluga**, Gmina Sitno
8. **Rafał Kodeniec**, Gmina Grabowiec
9. **Ewa Dziama-Kloc**, Gmina Skierbieszów

Spis treści

1.	Wstępna charakterystyka Partnerstwa.....	9
1.1.	Podstawowe informacje o Partnerstwie.....	9
1.1.1.	Informacje ogólne	9
1.1.2.	Zadeklarowane cele Partnerstwa	10
1.2.	Charakterystyka poszczególnych uczestników Partnerstwa	11
1.2.1.	Krasnystaw (gmina wiejska).....	11
1.2.2.	Kraśniczyn	12
1.2.3.	Izbica	13
1.2.4.	Stary Zamość	14
1.2.5.	Skierbieszów.....	15
1.2.6.	Grabowiec	16
1.2.7.	Sitno	17
1.2.8.	Miączyn	18
1.3.	Powiązania celów strategicznych gmin Partnerstwa.....	19
1.4.	Skierbieszowski Park Krajobrazowy – czynnik spajający Partnerstwo.....	20
2.	Portret statystyczny obszaru Partnerstwa SPK.....	23
2.1.	Obszar społeczny – analiza podstawowa.....	23
2.1.1.	Kluczowy kontekst: zmiany demograficzne w społeczeństwie	24
2.1.2.	Analiza wskaźnikowa.....	28
2.2.	Obszar gospodarczy – analiza podstawowa	35
2.2.1.	Kontekst krajowy	35
2.2.2.	Analiza wskaźnikowa.....	36
2.3.	Obszar przestrzenno-środowiskowy – analiza podstawowa	40
2.3.1.	Kontekst krajowy: Lubelszczyzna na tle innych regionów	40
2.3.2.	Analiza wskaźnikowa.....	44
2.4.	Obszar społeczny – analiza pogłębiona	50
2.4.1.	Obszar Partnerstwa jako miejsce do życia i rozwoju	50
2.4.2.	Korzystanie z usług.....	51

2.4.3. Edukacja	52
2.5. Obszar gospodarczy – analiza pogłębiona	52
2.5.1. Pogłębiony obraz lokalnej gospodarki	52
2.5.2. Potencjał atrakcyjności turystycznej.....	59
2.5.3. Rolnictwo	71
2.6. Obszar środowiskowo-przestrzenny – analiza pogłębiona.....	76
2.6.1. Położenie między Zamościem a Krasnymstawem	76
2.6.2. Powiązania komunikacyjne obszaru Partnerstwa	77
2.6.3. Środowisko obszaru partnerstwa	81
2.7. PODSUMOWANIE: wskaźniki zbiorcze i ich interpretacja	84
2.7.1. Kontekst krajowy: syntetyczny wskaźnik rozwoju.....	84
2.7.2. Analiza wskaźnikowa obszaru Partnerstwa: wskaźnik syntetyczny.....	86
3. Analiza potencjałów, barier i potrzeb rozwojowych obszaru partnerstwa	88
3.1. Potencjał partnerstwa.....	88
3.1.1. Potencjały podstawowe.....	88
3.1.2. Zasób atrakcyjności turystycznej	88
3.2. Bariery, problemy, deficyty obszaru partnerstwa	90
3.3. Determinanty potrzeb rozwojowych obszaru partnerstwa.....	91
3.4. Nowe wyzwania, kierunki strategicznej interwencji i współpracy	91
4. Wykazy i spisy.....	93
4.1. Nota metodyczna	93
4.2. Spis rycin:	95
4.3. Spis tabel	97

1. Wstępna charakterystyka Partnerstwa

1.1. Podstawowe informacje o Partnerstwie

1.1.1. Informacje ogólne

Partnerstwo obszaru Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego (SPK) zostało zawiązane przez osiem gmin wiejskich z województwa lubelskiego, leżących w dwóch powiatach: zamojskim i krasnostawskim. W skład Partnerstwa wchodzi:

- **Grabowiec** (gmina wiejska) , powiat zamojski,
- **Izbica** (gmina wiejska, powiat krasnostawski),
- **Krasnystaw** (gmina wiejska, powiat krasnostawski),
- **Kraśniczyn** (gmina wiejska, powiat krasnostawski),
- **Miączyn** (gmina wiejska, powiat zamojski),
- **Sitno** (gmina wiejska, powiat zamojski).
- **Skierbieszów** (gmina wiejska, powiat zamojski),
- **Stary Zamość** (gmina wiejska, powiat zamojski),

Ryc. 1. Obszar Partnerstwa obszaru Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego

Opracowanie: ZMP

Obszar Partnerstwa rozciąga się pomiędzy dwoma miastami: Zamościem a Krasnymstawem. Miasta te nie wchodzą jednak w skład Partnerstwa.

Partnerstwo zostało zawiązane 7 października 2018 roku. W chwili sporządzania tej diagnozy Partnerstwo nie ma formy prawnej związku międzygminnego ani Stowarzyszenia Gmin. Gminy zrzeszone w partnerstwie współdziałają na podstawie porozumienia międzygminnego, stanowiąc „nieformalizowany klaster”.

1.1.2. Zadeklarowane cele Partnerstwa

W podpisanym w grudniu 2020 r. Programie Współpracy Partnerstwa z Obszaru Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego zadeklarowało następujące cele działania:

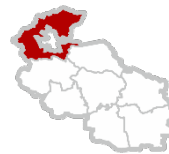
1. Stworzenie spójnego wizerunku obszaru Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego jako atrakcyjnego turystycznie,
2. Rozwój turystyki aktywnej, bazy noclegowej i turystycznej, rekreacyjnej i sportowej opartej o walory Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego,
3. Przygotowanie i realizację zintegrowanych produktów turystycznych opartych na walorach kulturowych i przyrodniczych,
4. Rozwój gospodarczy i społeczny regionu, w tym rozwój zasobów ludzkich zgodnie z konstytucyjną zasadą zrównoważonego rozwoju.
5. Zwiększenie dostępności Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego poprzez kompleksową rozbudowę, budowę, przebudowę i modernizację infrastruktury drogowej,
6. Efektywne wykorzystanie energii odnawialnej i ograniczenie emisji CO₂ na terenie gmin SPK,
7. Ochrona środowiska naturalnego SPK koniecznego do poprawy warunków życia mieszkańców i przyczyniającego się do zwiększenia atrakcyjności przyrodniczej gmin.

W dalszej części rozdziału przedstawiono krótkie charakterystyki gmin ułożone w kolejności przestrzennej – od gmin położonych najbardziej na północ, do gmin położonych najbardziej na południu.

1.2. Charakterystyka poszczególnych uczestników Partnerstwa

1.2.1. Krasnystaw (gmina wiejska)

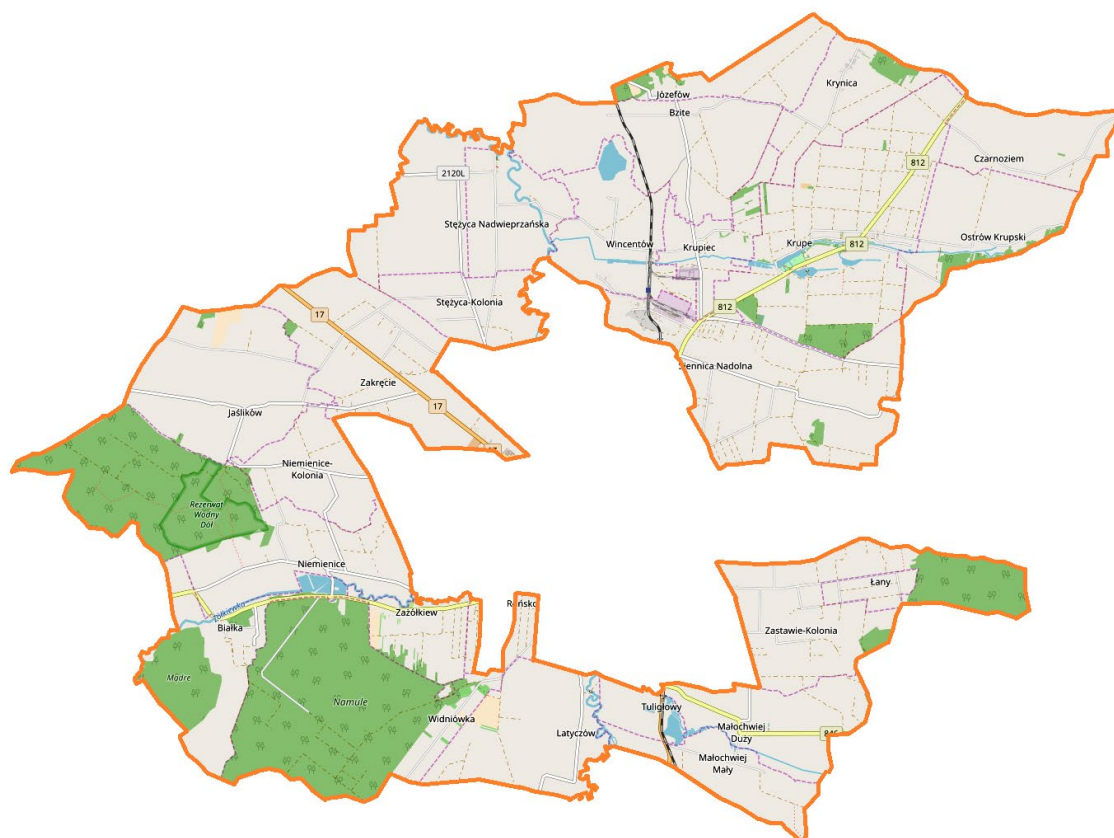
Gmina **Krasnystaw** jest gminą wiejską w powiecie krasnostawskim. Ludność gminy wynosi **8 529** mieszkańców a powierzchnia – **150,8** km². Gmina Krasnystaw otacza miasto powiatowe Krasnystaw – siedzibę powiatu krasnostawskiego. Gmina jest w istotnym stopniu rolnicza: 61,6% mieszkańców czynnych zawodowo pracuje w sektorze rolnictwa.

Dochody budżetu gminy w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku budżetowym 2019 wynosiły **4 901,58** zł.

Warunki dla gospodarki rolnej – dobre. Na 25 obrębów klasyfikacyjnych ONW trzy mają klasyfikację *ONW z ograniczeniami naturalnymi* a pozostałe 22 znajdują się poza ONW. W taksonomii grup funkcjonalnych gmin opracowanej przez prof. Przemysława Śleszyńskiego **gmina Krasnystaw należy do grupy I4_GW: Gminy wiejskie o umiarkowanej funkcji rolniczej.**

Ryc. 2. Gmina Krasnystaw: mapa sytuacyjna

Źródło: Wikipedia

1.2.2. Kraśniczyn

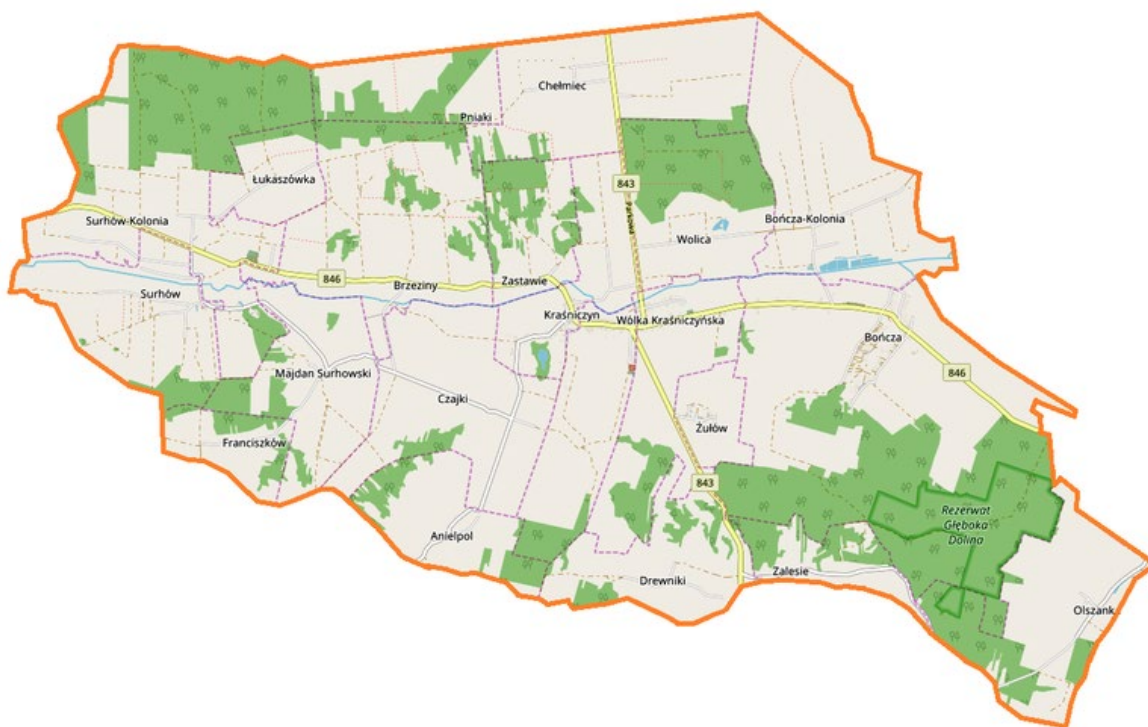
Kraśniczyn jest gminą wiejską w powiecie krasnostawskim. Ludność gminy wynosi **3 639** mieszkańców a powierzchnia – **110,1** km².

Dochody budżetu gminy w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku budżetowym 2019 wynosiły **4 171,76** zł.

Gmina Kraśniczyn jest gminą rolniczą: użytki rolne stanowią 73% powierzchni, a użytki leśne – 20%. **Warunki dla gospodarki rolnej – bardzo dobre.** Na 20 obrębów klasyfikacyjnych ONW wszystkie znajdują się poza ONW. W taksonomii grup funkcjonalnych gmin opracowanej przez. prof. Przemysława Śleszyńskiego **gmina Kraśniczyn należy do grupy J4_GW: Gminy wiejskie ekstensywnie zagospodarowane (funkcje leśne, ochrony przyrody)..**

Ryc. 3. Gmina Kraśniczyn: mapa sytuacyjna

Źródło: Wikipedia

1.2.3. Izbica

Izbica jest gminą wiejską w powiecie krasnostawskim. Ludność gminy wynosi **8 124** mieszkańców a powierzchnia – **138,3** km².

Dochody budżetu gminy w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku budżetowym 2019 wyniosły **4 617,76** zł.

Izbica jest gminą rolniczą: użytki rolne stanowią 75% powierzchni, a użytki leśne – 18%. **Warunki dla gospodarki rolnej – bardzo dobre.** Na 23 obręby klasyfikacyjne ONW tylko jeden ma klasyfikację *specyficzne-1* a pozostałe 22 znajdują się poza ONW. W taksonomii grup funkcjonalnych gmin opracowanej przez prof. Przemysława Śleszyńskiego **gmina Izbica należy do grupy I4_GW: Gminy wiejskie o umiarkowanej funkcji rolniczej.**

Ryc. 4. Gmina Izbica: mapa sytuacyjna

Źródło: Wikipedia

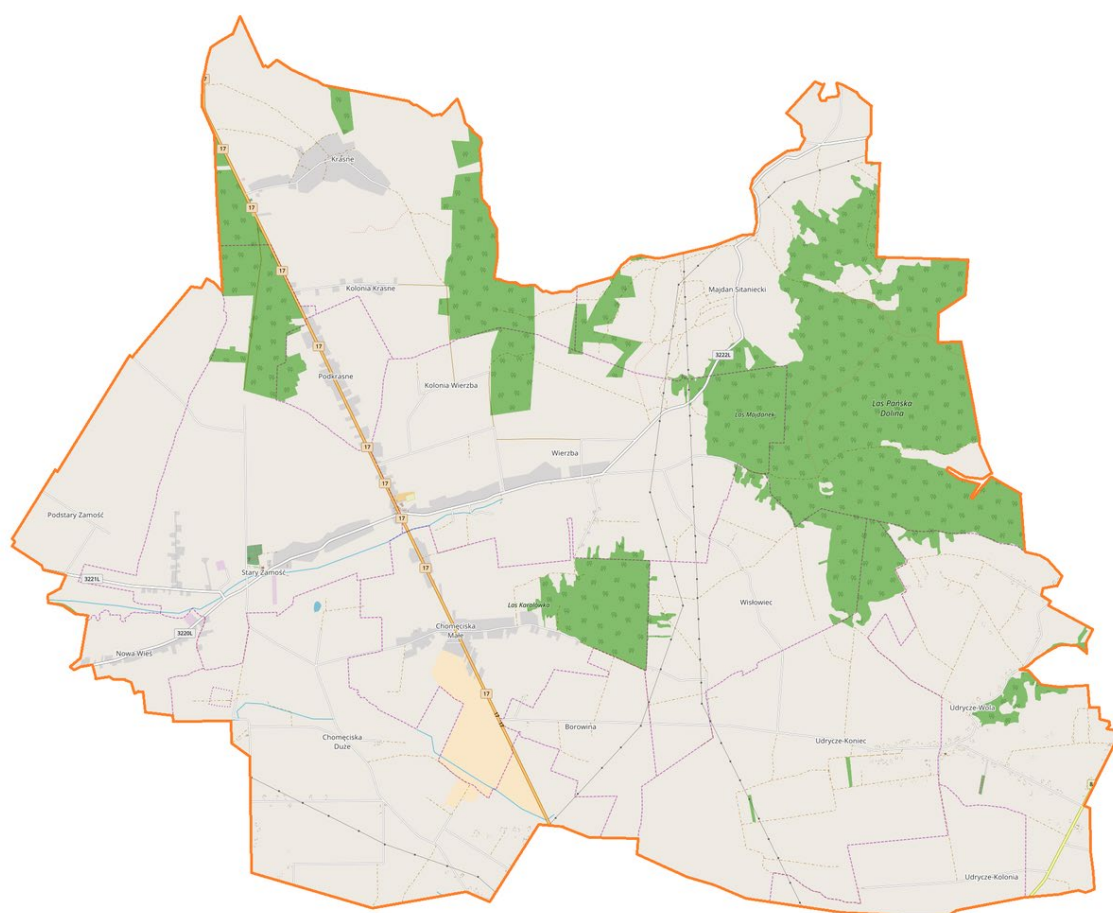
1.2.4. Stary Zamość

Stary Zamość jest gminą wiejską w powiecie zamojskim. Ludność gminy wynosi **5 163** mieszkańców a powierzchnia – **97,5** km². Gmina graniczy z miastem Zamościem. Dochody budżetu gminy w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku budżetowym 2019 wynosiły **4 996,99 zł**.

Izbica jest gminą rolniczą: użytki rolne stanowią 75% powierzchni, a użytki leśne – 19%. **Warunki dla gospodarki rolnej – dobre**. Na 15 obrębów klasyfikacyjnych ONW wszystkie znajdują się poza ONW. W taksonomii grup funkcjonalnych gmin opracowanej przez prof. Przemysława Śleszyńskiego **gmina Stary Zamość należy do grupy I4_GW: Gminy wiejskie o umiarkowanej funkcji rolniczej**.

Ryc. 5. Gmina Stary Zamość: mapa sytuacyjna

Źródło: Wikipedia

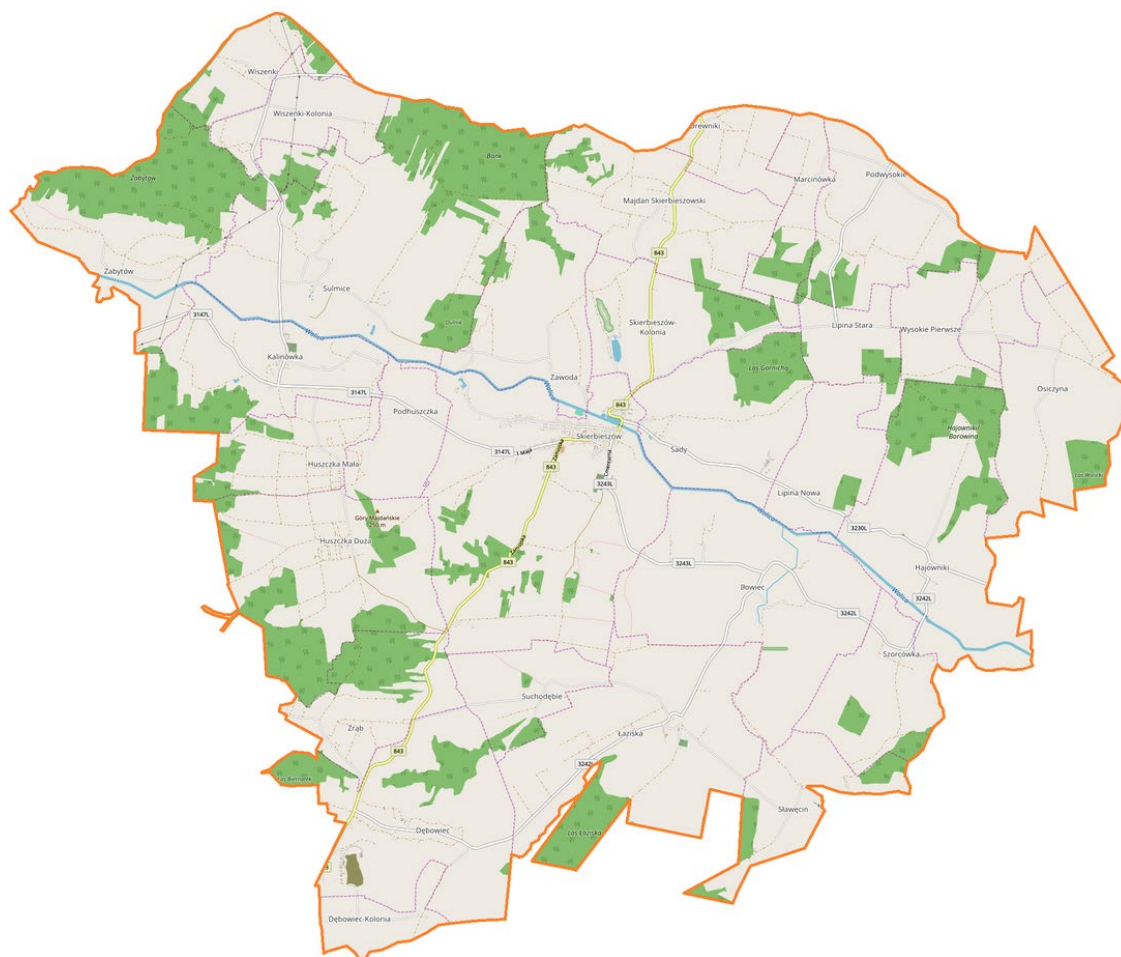
1.2.5. Skierbieszów

Skierbieszów jest gminą wiejską w powiecie zamojskim. Ludność gminy wynosi **5 121** mieszkańców a powierzchnia – **139,2** km². Dochody budżetu gminy w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku budżetowym 2019 wynosiły **5249,10** zł.

Skierbieszów jest gminą rolniczą: użytki rolne stanowią 75% powierzchni, a użytki leśne – 18%. **Warunki dla gospodarki rolnej – dobre.** Na 30 obrębów klasyfikacyjnych ONW wszystkie znajdują się poza ONW. W taksonomii grup funkcjonalnych gmin opracowanej przez prof. Przemysława Śleszyńskiego **gmina Skierbieszów należy do grupy J4_GW: Gminy wiejskie ekstensywnie zagospodarowane (funkcje leśne, ochrony przyrody).**

Ryc. 6. Gmina Skierbieszów: mapa sytuacyjna

Źródło: Wikipedia

1.2.6. Grabowiec

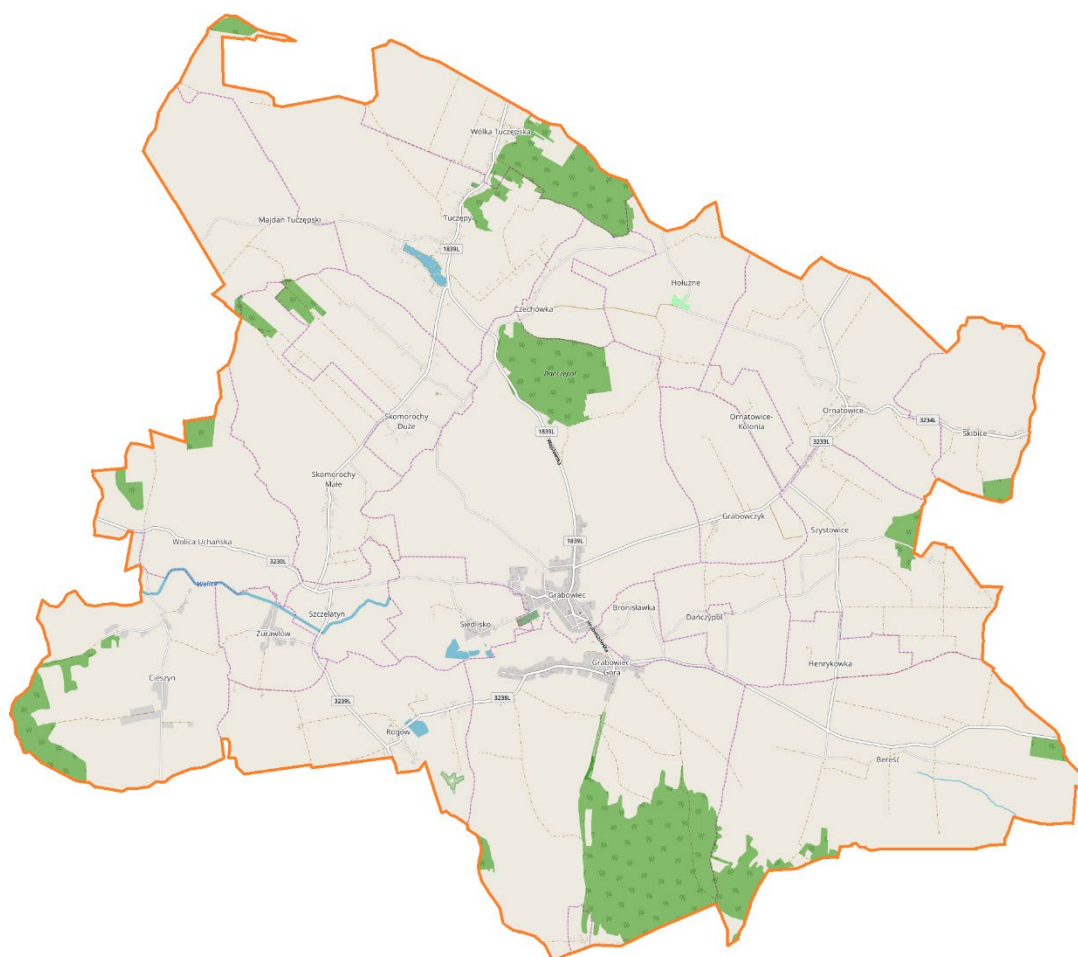
Grabowiec jest gminą wiejską w powiecie zamojskim. Ludność gminy wynosi 3 949 mieszkańców a powierzchnia – 128,5 km². Gmina jest typowo rolnicza: użytki rolne stanowią 85% powierzchni gminy a dalsze 10% - użytki leśne.

Dochody budżetu gminy w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku budżetowym 2019 wynosiły **4340,65 zł**.

Warunki dla gospodarki rolnej – bardzo dobre. Na 26 obrębów klasyfikacyjnych ONW wszystkie znajdują się poza ONW. W taksonomii grup funkcjonalnych gmin opracowanej przez. prof. Przemysława Śleszyńskiego **gmina Grabowiec należy do grupy H4_GW: Gminy wiejskie o intensywnej funkcji rolniczej.**

Ryc. 7. Gmina Grabowiec: mapa sytuacyjna

Źródło: Wikipedia

1.2.7. Sitno

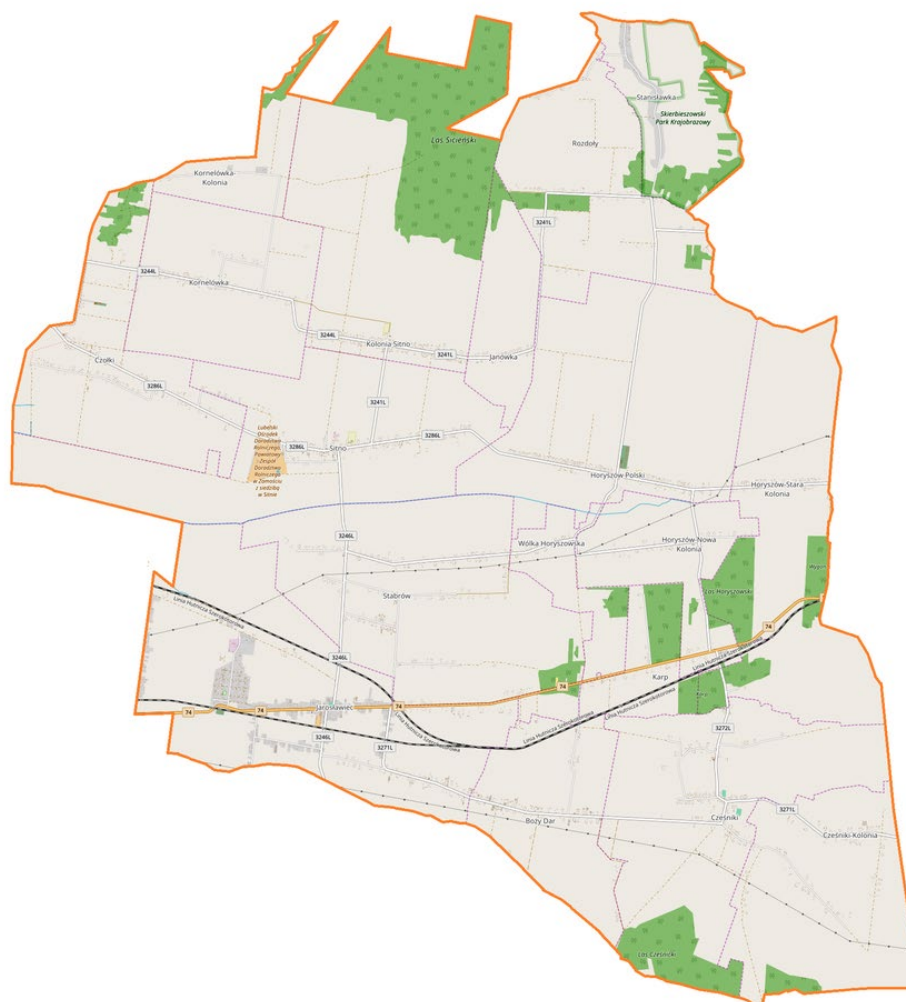
Sitno jest gminą wiejską w powiecie zamojskim. Ludność gminy wynosi 6 708 mieszkańców a powierzchnia – 112,8 km².

Dochody budżetu gminy w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku budżetowym 2019 wyniosły **5119,91 zł**.

Gmina jest typowo rolnicza: użytki rolne stanowią 83% powierzchni gminy a dalsze 11% - użytki leśne. **Warunki dla gospodarki rolnej – dobre**. Na 16 obrębów klasyfikacyjnych ONW wszystkie znajdują się poza ONW. W taksonomii grup funkcjonalnych gmin opracowanej przez prof. Przemysława Śleszyńskiego **gmina Sitno należy do grupy I4_GW: Gminy wiejskie o umiarkowanej funkcji rolniczej**.

Ryc. 8. Gmina Sitno: mapa sytuacyjna

Źródło: Wikipedia

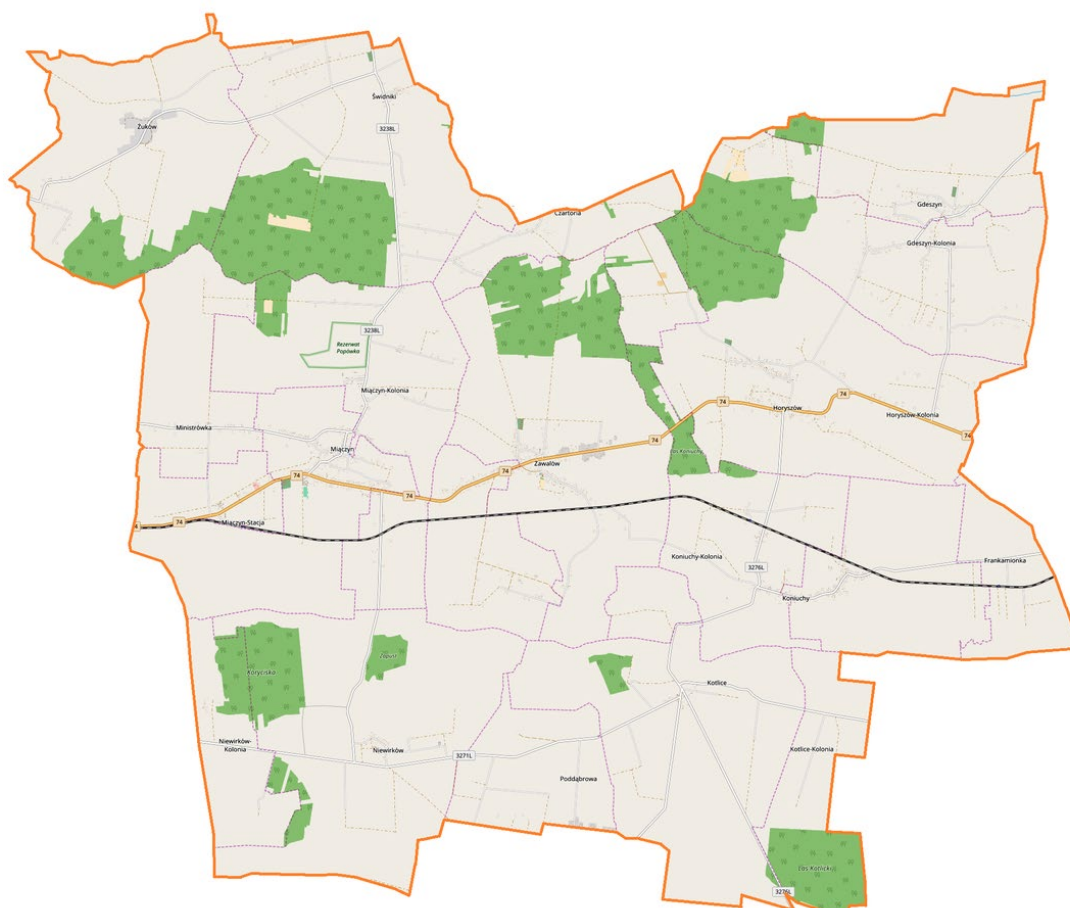
1.2.8. Miączyn

Miączyn jest gminą wiejską w powiecie zamojskim. Ludność gminy wynosi **5 726** mieszkańców a powierzchnia – **156,1** km². Dochody budżetu gminy w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku budżetowym 2019 wynosiły **4 679,00** zł.

Gmina jest typowo rolnicza: użytki rolne stanowią 83% powierzchni gminy a dalsze 10% - użytki leśne. **Warunki dla gospodarki rolnej – bardzo dobre.** Na 22 obręby klasyfikacyjnych ONW wszystkie znajdują się poza ONW. W taksonomii grup funkcjonalnych gmin opracowanej przez prof. Przemysława Śleszyńskiego **gmina Miączyn należy do grupy H4_GW: Gminy wiejskie o intensywnej funkcji rolniczej.**

Ryc. 9. Gmina Miączyn: mapa sytuacyjna

Źródło: Wikipedia

1.3. Powiązania celów strategicznych gmin Partnerstwa

Tabela 1. Powiązania celów strategicznych gmin Partnerstwa z Obszaru SPK

	Krasnystaw	Kraśniczyn	Izbica	Stary Zamość	Skierbieszów	Grabowiec	Sitno	Międzyzdrza
Cele strategiczne:								
INFRASTRUKTURALNE								
Modernizacja infrastruktury drogowej	X	X	X	X	X	X	X	X
Infrastruktura wodociągowa i kanalizacyjna	X	X	X	X	X	X	X	X
Selektywna zbiórka odpadów		X		X		X	X	X
Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego		X	X		X	X		X
SPOŁECZNE								
Jakość edukacji, rozwój zainteresowań		X		X	X	X	X	X
Poprawa stanu infrastruktury społecznej	X	X	X	X	X	X	X	
Zabytki i zachowanie dziedzictwa	X			X	X		X	
Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu		X	X	X	X	X	X	X
Rozbudowa bazy sportowo-rekreacyjnej		X	X	X	X	X	X	
Rozwój opieki przedszkolnej i żłobkowej	X		X	X	X	X	X	X
Oferta kulturalna i uczestnictwo w kulturze	X	X	X	X	X	X	X	
Aktywna walka z bezrobociem	X	X		X	X	X	X	
Wspieranie inicjatyw obywatelskich		X		X	X		X	X
EKOLOGICZNE								
Poprawa stanu powietrza, OZE	X	X	X	X	X	X	X	
Racjonalne zużycie zasobów i energii	X	X			X			
Efektywność energet., termomodernizacja	X	X	X	X	X	X	X	X
Odnawialne źródła energii	X	X	X	X	X	X	X	X
Związane z TURYSTYKĄ								
Rozwój infrastruktury turystycznej	X	X	X	X	X	X	X	
Wspieranie działalności agroturystycznej		X		X	X	X	X	X
Wspieranie produktów turystycznych	X	X			X	X	X	
GOSPODARCZE								
Infrastruktura działalności gospodarczej,	X	X	X	X	X	X	X	
Podnoszenie kwalifikacji i adaptacyjność		X			X	X		
Wspieranie usług i działalności pozarolniczej	X	X		X	X	X	X	X
Wzrost konkurencyjności rolnictwa	X	X		X	X	X	X	X
INNE								
Promocja obszaru, budowanie marki	X			X			X	X
Uporządkowanie przestrzeni publicznej	X	X	X	X	X			X
Zmniejszenie emigracji osób młodych	X			X			X	X

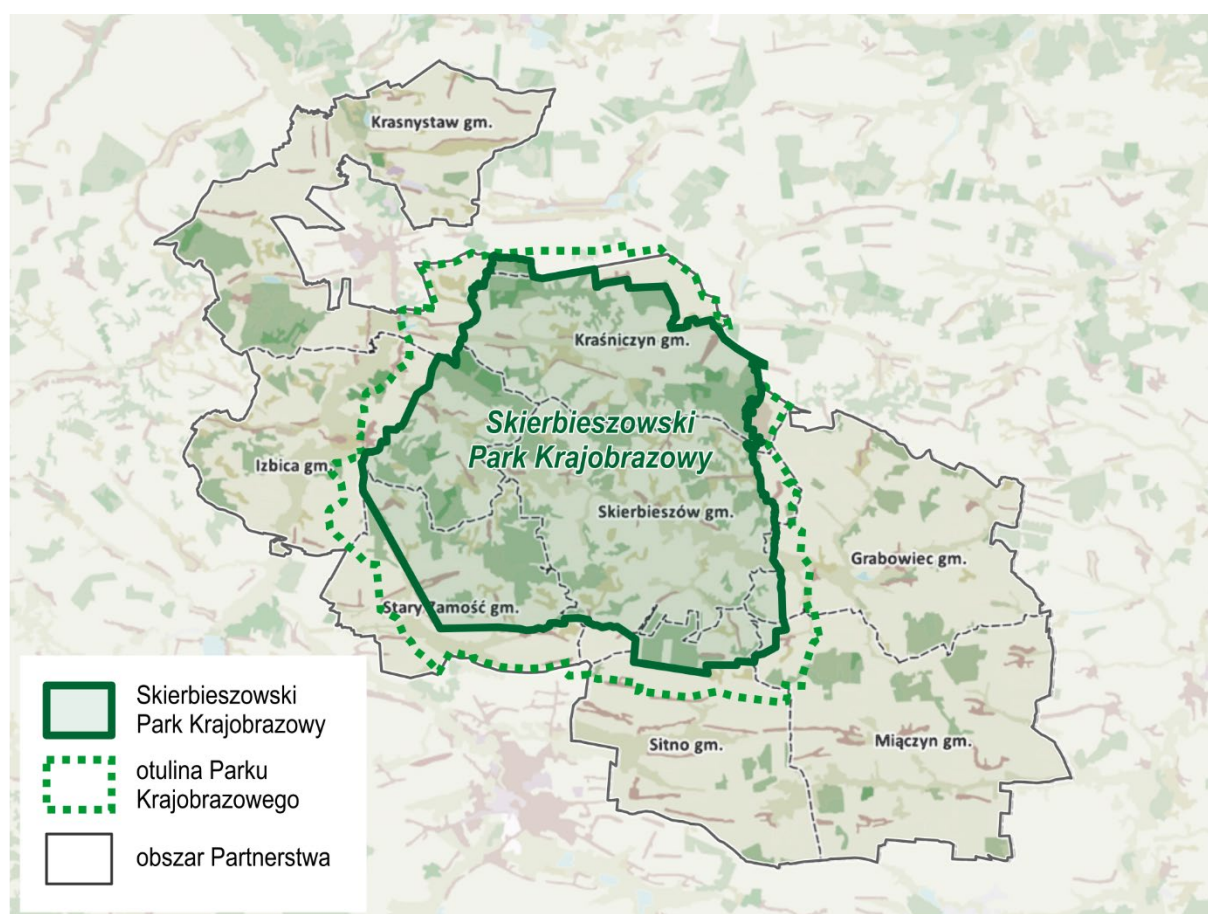
Opracowanie: ZMP

1.4. Skierbieszowski Park Krajobrazowy – czynnik spajający Partnerstwo

Skierbieszowski Park Krajobrazowy jest kluczowym czynnikiem, wokół którego zawiązało się Partnerstwo: jest dokładnie osiem gmin, na obszarze których park leży przynajmniej niewielkim fragmentem i właśnie te osiem gmin zawiązało Partnerstwo (otulina Parku zachodzi na obszar jeszcze dwóch gmin).

Ryc. 10. Skierbieszowski Park Krajobrazowy a położenie gmin Partnerstwa

Opracowanie ZMP na podstawie materiałów Lubelskiego Zarządu Parków Krajobrazowych.

Skierbieszowski Park Krajobrazowy (SPK) został utworzony w 1995 roku w celu ochrony muraw kserotermicznych oraz zachowania lasów bukowych przy północno-wschodniej granicy ich występowania. Park został utworzony na najwyższej części Wyżyny Lubelskiej – Działach Grabowieckich, przy czym zajmuje on tylko zachodnią część tego mezoregionu, zaś z kolei część otuliny Parku wychodzi na obszar Padołu Zamojskiego.

Powierzchnia SPK wynosi 35 363,51 ha, natomiast otulina parku to kolejne 12 625,30 ha. Każda z ośmiu gmin tworzących Partnerstwo ma na swoim terenie choćby małą część obszaru Parku, ale jedynie dwie gminy – Skierbieszów i Kraśniczyn – w całości są objęte Parkiem. Szczegółowe zestawienie udziału parku i jego otuliny w powierzchni poszczególnych gmin zawiera poniższa tabela.

Tabela 2. Powierzchnia Parku i jego otuliny w poszczególnych gminach (w km²).

	Powierzchnia Parku w gminie	Pow. otuliny w gminie	Odsetek powierzchni gminy objętej Parkiem i otuliną
W partnerstwie:			
Skierbieszów	129,90	9,30	100,00%
Kraśniczyn	94,64	15,46	100,00%
Stary Zamość	54,48	29,20	85,83%
Izbica	47,12	17,79	46,93%
Sitno	16,37	15,24	28,28%
Grabowiec	6,12	7,08	10,27%
Miączyn	2,60	8,82	7,32%
Krasnystaw (gm. w.)	2,40	15,25	11,71%
Poza partnerstwem:			
Siennica Różana	0,00	7,11	7,22%
Zamość	0,00	1,00	3,30%

Źródło: Zespół Lubelskich Parków Krajobrazowych

Jeśli chodzi o nazwę mezoregionu Działy Grabowieckie, określenie geograficzne „działy” oznacza pasma wzniesień pomiędzy równoległymi dolinami rzek. Praktycznie cały park to ciąg trzech pasm wzgórz przeciętych dwiema dolinami niewielkich rzek: Wolicy oraz Wojślawki (dopływów Wieprza, do którego wpadają tuż za granicą SPK). Na północ od granicy parku płynie trzeci strumień – Siennica, która odpowiada za ukształtowanie trzeciego, północnego ciągu wzgórz SPK.

Działy Grabowieckie są garbem o powierzchni ok. 1336 km² zbudowanym ze skał górnokredowych (w wielu miejscach obserwuje się odstonięcia skał wapiennych). Skały te pokryte są glebą lessową, bardzo wrażliwą na erozję wodną. Pomiędzy dolinami rzek znajdują się tereny wyżej położone w postaci długich na wiele kilometrów grzęd, które dodatkowo poprzecinane są dolinami mniejszych cieków wodnych oraz tzw. suchymi dolinami zwanymi tutaj debrami.

Ze szczytów działów rozciągają się przepiękne widoki, nie ustępujące tym, jakie możemy zobaczyć na niedalekim Roztoczu. Na jednej z takich grzęd, w okolicach wsi Dębowiec, znajduje się najwyższe wzniesienie Wyżyny Lubelskiej o wysokości bezwzględnej 313 m. n.p.m.

Ryc. 11. Krajobraz Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Skierbieszowski_Park_Krajobrazowy.JPG

Do znaczenia Parku dla ochrony środowiska oraz do jego potencjału atrakcyjności turystycznej odniesiemy się jeszcze obszernie w rozdziale poświęconym zagadnieniom środowiskowym oraz w rozdziale poświęconym turystyce jako części lokalnej gospodarki.

2. Portret statystyczny obszaru Partnerstwa SPK

Portret statystyczny obszaru Partnerstwa zarysowano w oparciu o statystykę publiczną z trzech sfer funkcjonowania partnerstwa: (a) społecznej, (b) gospodarczej i (c) przestrzenno-środowiskowej. Na takie trzy główne podrozdziały jest też podzielony niniejszy rozdział diagnozy. Z kolei w każdym podrozdziale wydzielono dwa punkty:

- pierwszy z nich dotyczy zawsze kontekstu krajowego danej sfery i pokazuje partnerstwo w tym kontekście: na tle kraju i czasami województwa;
- drugi poprzez analizę wskaźnikową pokazuje wewnętrzne zależności i zróżnicowania pomiędzy gminami Partnerstwa w analizowanej dziedzinie.

Powstanie w ten sposób kontekstowy portret partnerstwa oparty o wskaźniki podstawowe. W następnym rozdziale zostanie on dodatkowo pogłębiony poprzez zestawienie z innymi materiałami diagnostycznymi.

2.1. Obszar społeczny – analiza podstawowa

Jak wskazywaliśmy wcześniej, w delimitacji obszarów problemowych IGIPZ PAN cztery gminy Partnerstwa SPK zostało zaliczonych do tzw. obszarów problemowych społecznie. Są to gminy: Miączyn, Grabowiec, Skierbieszów i Kraśniczyn. Jednak delimitacja zakłada, że do obszarów problemowych zalicza się dolny kwintyl pod względem sumy siedmiu wskaźników społecznych i granica uznania lub nieuznania za obszar problemowy jest sztywna. Wynika z tego, że istnieje grupa gmin na granicy czwartego i piątego kwintyla, które mogą mieć bardzo podobny realny poziom zjawisk problemowych, a pomimo to trafić do różnych grup.

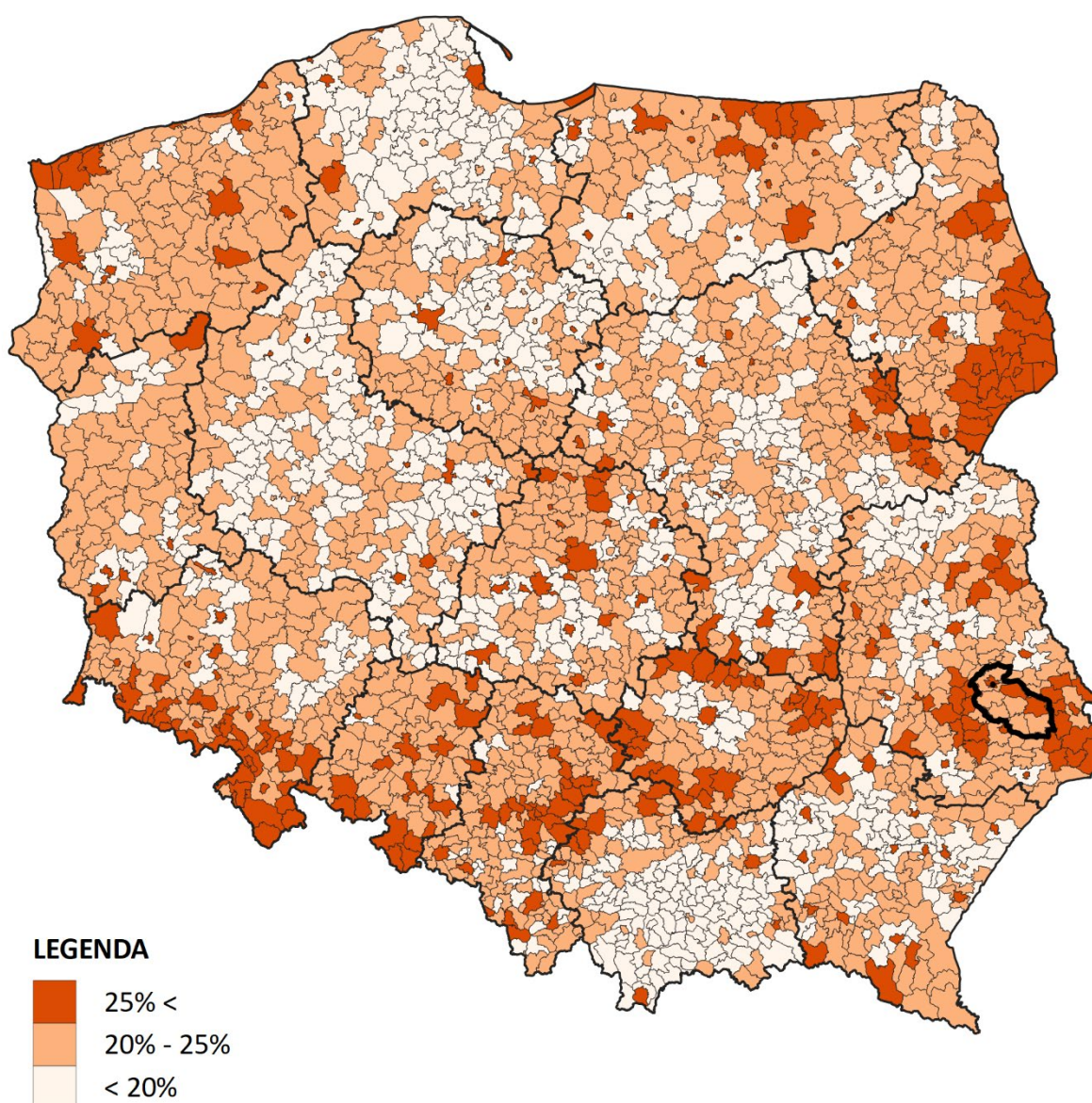
Stąd potrzeba wielowskaźnikowego przeanalizowania obszaru partnerstwa i przyjrzenia się, jakie realne różnice natężenia poszczególnych zjawisk mamy pomiędzy poszczególnymi gminami Partnerstwa. Posłuży temu analiza wskaźnikowa. A żeby poprawnie zinterpretować wielkości wskaźników, potrzebny jest najpierw szerszy kontekst badanych zjawisk.

2.1.1. Kluczowy kontekst: zmiany demograficzne w społeczeństwie

2.1.1.1. Demograficzna fala starzenia się społeczeństwa

Gwałtowny wzrost ilościowy udziału seniorów w populacji nazywany jest przez demografów „Srebrnym Tsunami”. Poniższa mapa pokazuje nieodległą przyszłość: za dziewięć lat gminy, w których seniorzy będą stanowić ponad jedną czwartą mieszkańców, nie będą należały do rzadkości. Z obszaru Partnerstwa w takiej sytuacji znajdzie się Kraśniczyn i Grabowiec, w pozostałych gminach udział seniorów utrzyma się pomiędzy 20 a 25%.

Ryc. 12. Prognozowany odsetek ludności w wieku 65+ w populacji ogółem (2030 r.)

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie Prognozy ludności gmin GUS na lata 2017-2030

To i tak sytuacja znacznie lepsza, niż na wschód od Partnerstwa, w powiecie hrubieszowskim, lub na zachód, w powiecie zamojskim, gdzie widzimy dwa obszary zalane przez Srebrne Tsunami. A warto pamiętać, że dla roku 2050 GUS prognozuje udział seniorów w populacji całego kraju na poziomie 34%, więc trzeba brać pod uwagę, że w ówczas miejscach starzejących się najszybciej co drugi mieszkaniec może być seniorem.

Starzenie się społeczeństwa jest kluczowym kontekstem tej diagnozy i przyszłej, powstającej na jej podstawie strategii. Należy brać pod uwagę, że wszystkie plany wieloletnie muszą uwzględniać ten kontekst: **przyszłe społeczeństwo, szczególnie wiejskie, będzie zdominowane ilościowo przez seniorów.**

2.1.1.2. Wyludnianie się terenów peryferyjnych

Tereny peryferyjne – zarówno w znaczeniu przestrzennym (oddalenia od regionalnych centrów rozwoju), jak i w znaczeniu kulturowym (pozbawienia dostępu do węzłów sieci przepływu idei), już obecnie wyludniają się szybko, a w przyszłości będą wyludniać się jeszcze szybciej. Składają się na to dwa zjawiska demograficzne (oba nasilające się z roku na rok):

1. Ubytek (ujemny przyrost) naturalny, a więc liczba żywych urodzeń nie kompensująca liczby zgonów.
2. Emigracja do większych ośrodków oraz na tereny podmiejskie wokół wielkich miast.

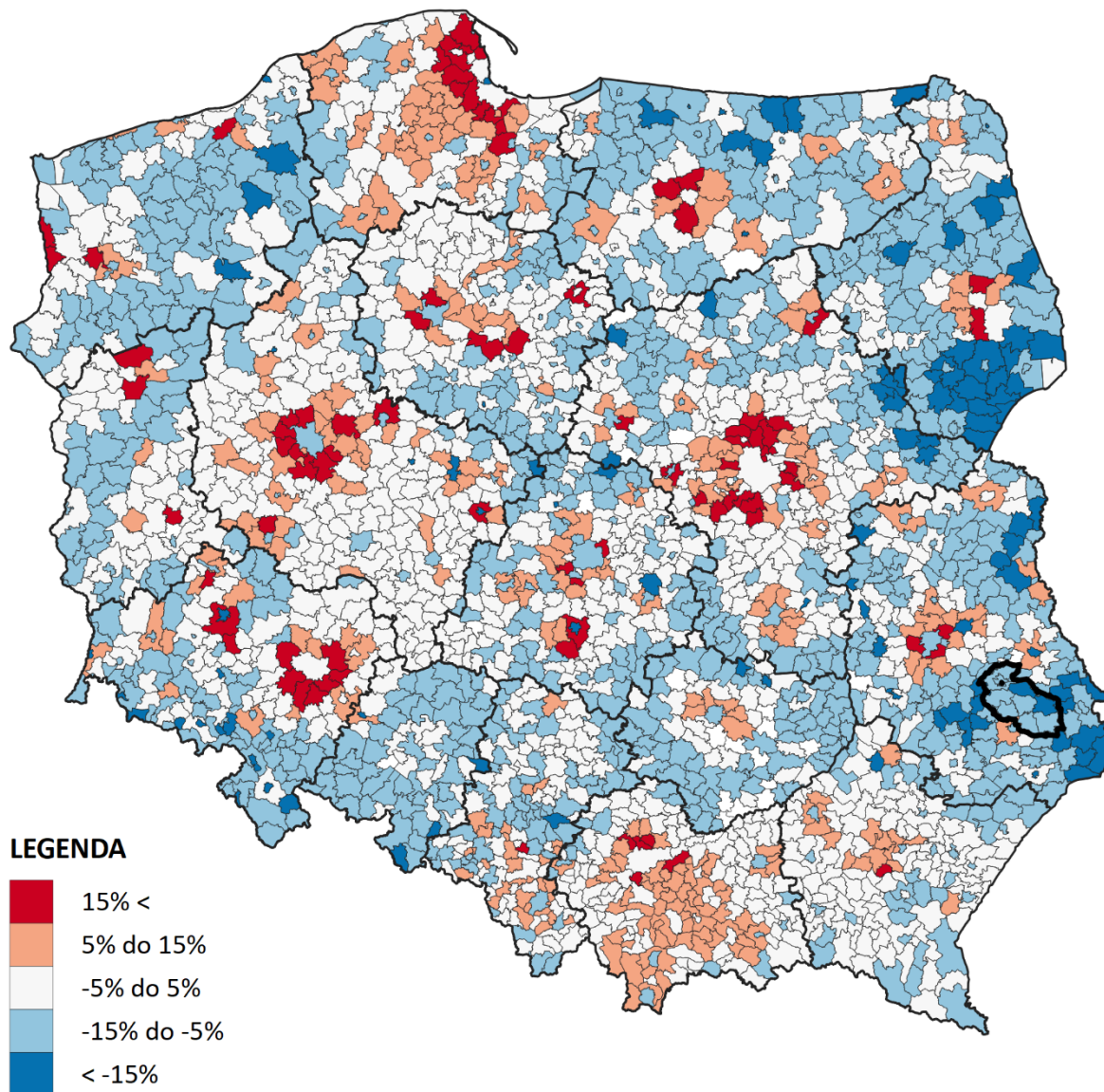
Oba te zjawiska – przyrost naturalny oraz saldo migracji – sumują się w zmianę liczby ludności ogółem. Jeżeli oba zjawiska równocześnie przybierają wymiar ujemny, a więc urodzeń jest mniej niż zgonów, zaś wyjazdów więcej niż przyjazdów, to mamy do czynienia z szybkim wyludnianiem się terenu.

Z punktu widzenia bieżącej sytuacji danego obszaru drugorzędne jest, które z tych dwóch zjawisk wyludnia daną lokalizację silniej, a które słabiej. Istotne jest, że ogólna liczba ludności się kurczy. Taki stan rzeczy działa bardzo odstrasza­jąco na większość mobilnych czynników rozwoju, w szczególności na kapitał, dla którego szybkie wyludnianie się jest ostrzegawczym wskaźnikiem braku wiary mieszkańców w swój teren. Tereny silnie wyludniające się mogą z czasem przyciągać niekorzystne „zatrute” inwestycje, przed którymi inne lokalizacje się aktywnie bronią: składowiska odpadów, uciążliwą produkcję itp.

Jak pokazuje mapa poniżej, już w ciągu najbliższych dziewięciu lat, a więc w okresie objętym strategią, która będzie opracowywana na podstawie tej diagnozy, tereny peryferyjne w całej Polsce będą się wyludniać zaś rosnąć będzie generalnie liczba

ludności w gminach wokół dużych i niektórych średnich miast (wyjątkiem od tej zasady jest województwo małopolskie).

Ryc. 13. Prognoza zmiany liczby ludności ogółem do 2030 r.

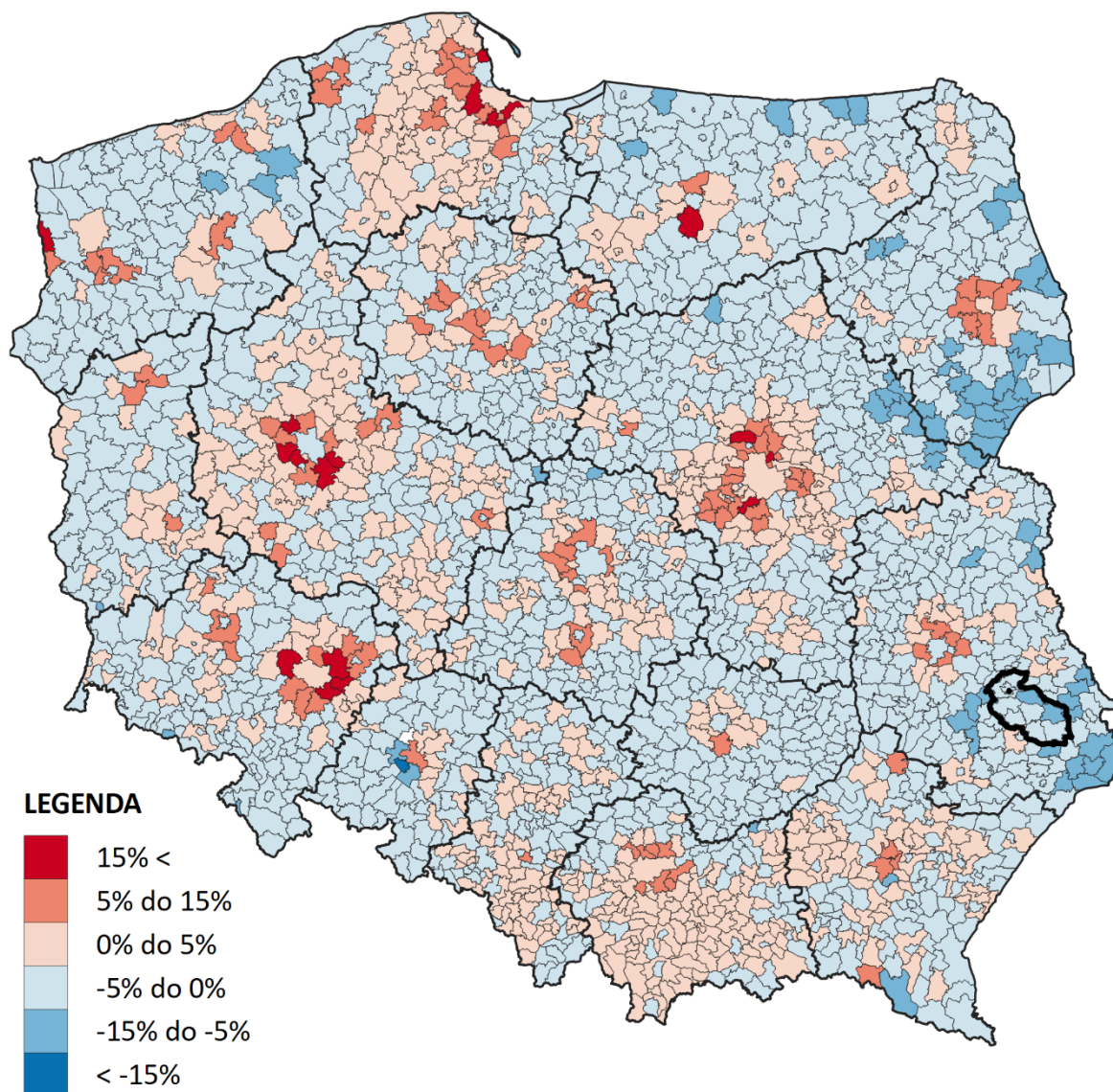

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie Prognozy ludności gmin GUS na lata 2017-2030

Jak wygląda sytuacja w partnerstwie? Liczba ludności będzie się w tym czasie kurczyć o od 5 do 15%. Najgorsza sytuacja demograficzna jest w gminach Grabowiec i Kraśniczyn, gdzie ubytek liczby ludności do 2030 roku przekroczy 15%. Trzeba jednak pamiętać, że proces wyludniania peryferii trwa już od dawna i prognozowane zmiany to tylko kontynuacja tego, co dzieje się już obecnie. Poniższa mapa pokazuje, jakie zmiany nastąpiły w liczbie ludności gmin w ostatnich pięciu latach. Opisywane zjawiska są więc faktami i to faktami widocznymi także w krótkich okresach a nie tylko w cyklu dziesięcioletnim. Trzeba je więc traktować

bardzo poważnie, jako zjawiska w zasadzie pewne, które już trwa i nieuchronnie będzie się nasilało w najbliższych latach.

Ryc. 14. Zmiana liczby mieszkańców w ostatnich 5 latach jako odsetek ludności w roku bazowym (2019)¹

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych GUS za rok 2019.

Podsumowując: **obszary oddalone od dużych miast w całym kraju będą w najbliższych latach przeżywać rewolucję demograficzną polegającą na jednoczesnym starzeniu się populacji i jej kurczeniu. A jak będzie w Partnerstwie?**

¹ W chwili sporządzania tej diagnozy (koniec marca 2021) dane o zmianach liczby ludności w 2020 roku nie są jeszcze dostępne.

2.1.2. Analiza wskaźnikowa

2.1.2.1. Utrata zastępowalności pokoleń

Proporcja liczebności grupy ludności w wieku przed- i poprodukcyjnym pokazuje, jaki dana społeczność ma potencjał zastępowalności pokoleń. Przyjmuje się, że umowną granicę równowagi tych grup jest ich równoliczność. Oznacza to, że powodem do niepokoju jest liczebność osób w wieku poprodukcyjnym większa, niż liczebność osób w wieku przedprodukcyjnym (w tabeli zaznaczono taką sytuację kolorem szarym).

Tabela 3. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 ludności w wieku przedprodukcyjnym

Gmina:	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Grabowiec	127	131	135	140	152	153	161	163	173	180	191
Izbica	117	121	123	128	131	135	136	138	143	142	146
Krasnystaw	89	95	99	104	106	112	114	122	125	131	133
Kraśniczyn	178	179	182	188	207	198	210	211	215	211	217
Miączyn	90	92	95	98	107	113	115	119	122	124	128
Sitno	80	79	83	84	87	92	95	99	103	107	108
Skierbieszów	123	120	124	129	133	136	137	142	146	148	149
Stary Zamość	101	101	106	109	113	116	123	122	125	130	128

Opracowanie: ZMP. Źródło: <https://analizy.monitorrozwoju.pl/>

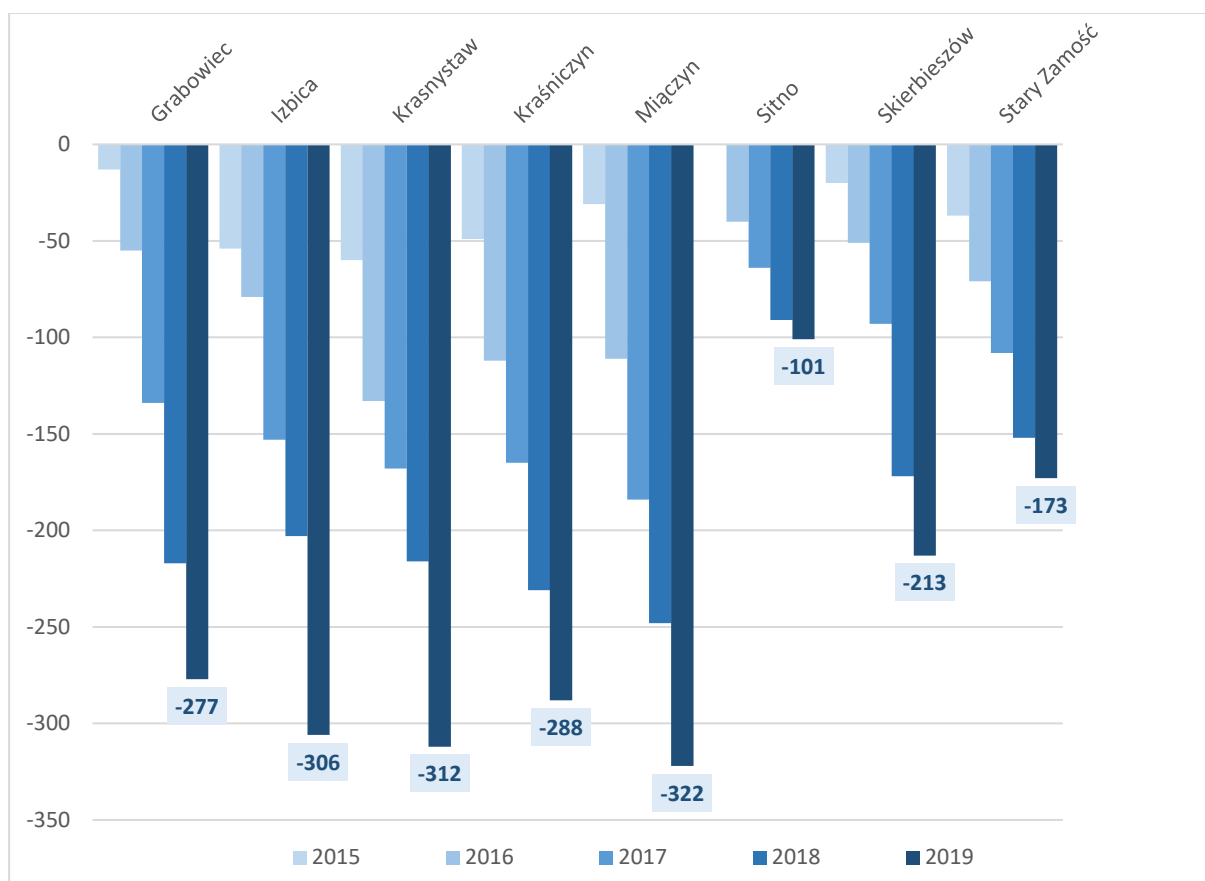
Sytuacja w gminach partnerstwa w 11-letnim okresie objętym analizą była zróżnicowana: Grabowiec, Izbica, Kraśniczyn, Skierbieszów i Stary Zamość już przed 2009 rokiem utraciły zastępowalność pokoleń, Krasnystaw utracił ją w roku 2012, Miączyn w 2013 a Sitno dopiero w 2017. **Jednak począwszy od 2017 roku w każdej z gmin Partnerstwa osoby w wieku poprodukcyjnym są liczniejsze, niż w przedprodukcyjnym: Partnerstwo SPK utraciło zastępowalność pokoleń.**

Dramatyczna jest sytuacja dwóch gmin: w Kraśniczynie seniorów jest ponad dwukrotnie więcej, niż ludzi młodych (ta proporcja została przekroczona już w 2013 roku) a w Grabowcu niemal dwukrotnie. To wyjaśnia, dlaczego te dwie gminy wyróżniały się niekorzystnie na mapach demograficznych.

2.1.2.2. Tempo wyludniania się obszaru Partnerstwa

Tempo wyludniania się obszaru jest znaczące. W ostatnich pięciu latach (2015 – 2019) z gmin Partnerstwa ubyło ogółem 1992 osoby, przy czym największy jest ubytek w Miączynie (322 mieszkańców) Krasnymstawie (312) i Izbicy (306) a najmniejszy w Sitnie (101 osób per saldo).

Ryc. 15. Ubytek ludności w gminach – narastająco w ostatnich 5 latach

Opracowanie ZMP. Źródło: <https://analizy.monitorrozwoju.pl/>

Jednak gdy uwzględnić zróżnicowaną liczebność ludności w gminach, okazuje się, że najwięcej ludności procentowo utraciły: Kraśniczyn (-7,9%) i Grabowiec (-7,0%). Potem Miączyn (-5,6%) i Skierbieszów (-4,2%), Izbica (-3,8%), Krasnymstaw (-3,7%) i Stary Zamość (-3,4%). Najmniejszą stratę (-1,5%) odnotowało Sitno. **Generalnie obszar partnerstwa utracił w ciągu 5 lat 4,2% swojej całkowitej liczby ludności.** To bardzo niepokojący wskaźnik.

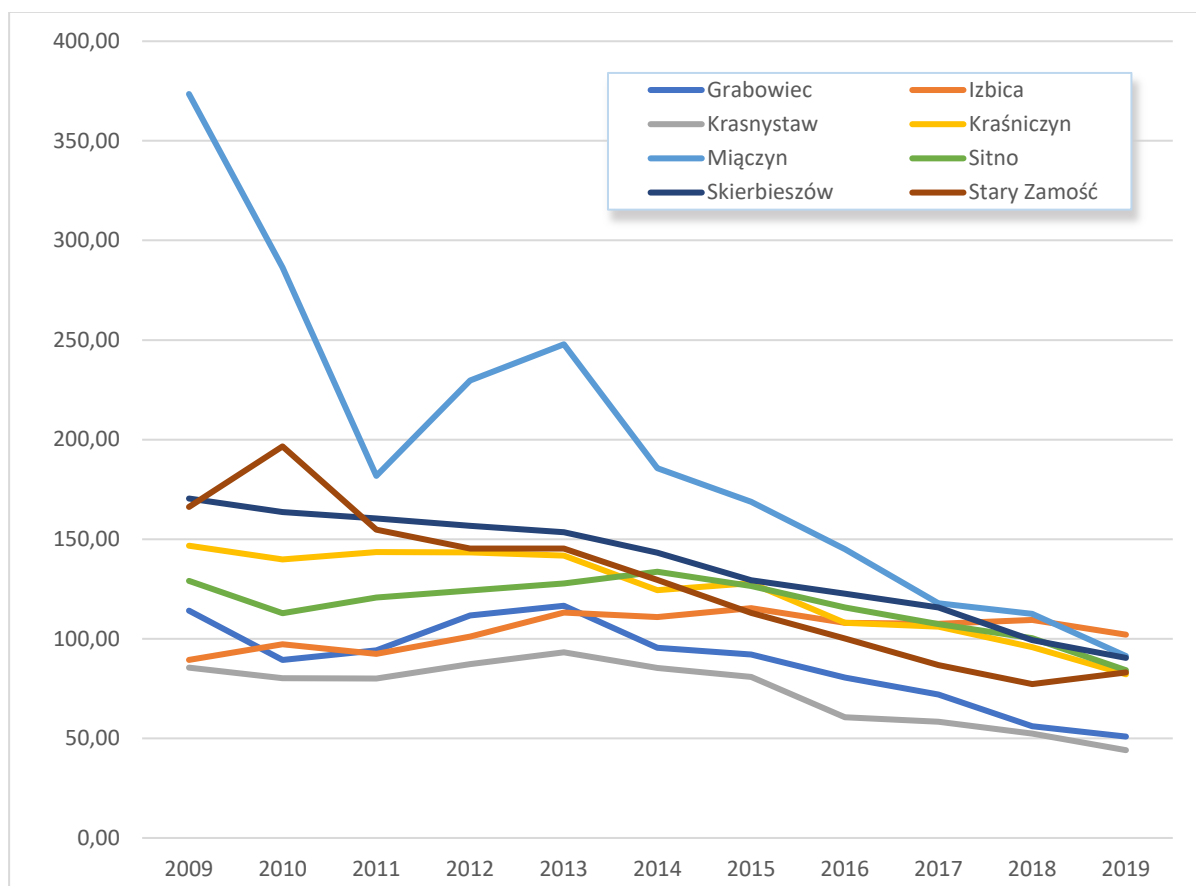
2.1.2.3. Rozwarstwienie społeczne, ubóstwo

Istotne jest przebadanie, jaka jest skala ubóstwa, w szczególności ubóstwa, przez co rozumiemy sytuację, w której dana osoba osiąga dochód niższy niż 60% mediany dochodów na danym terenie. Odrębnie warto zbadać, jak wygląda skala zjawiska

ubóstwa głębokiego, przez co rozumiemy bytowanie poniżej minimum socjalnego. To ostatnie zjawisko bada się w warunkach polskich poprzez obserwowanie skali korzystania ze świadczeń pomocy społecznej uzależnionych od tzw. kryterium dochodowego, które jest wyznaczane od lat zdecydowanie poniżej minimum socjalnego, na poziomie bliskim minimum egzystencji.

Oto ocena zmian zasięgu korzystania w poszczególnych gminach ze świadczeń pomocy społecznej zależnych od kryterium dochodowego w ostatnich 11 latach.

Ryc. 16. Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej (wg kryterium dochodowego) w przeliczeniu na 1000 mieszkańców ogółem

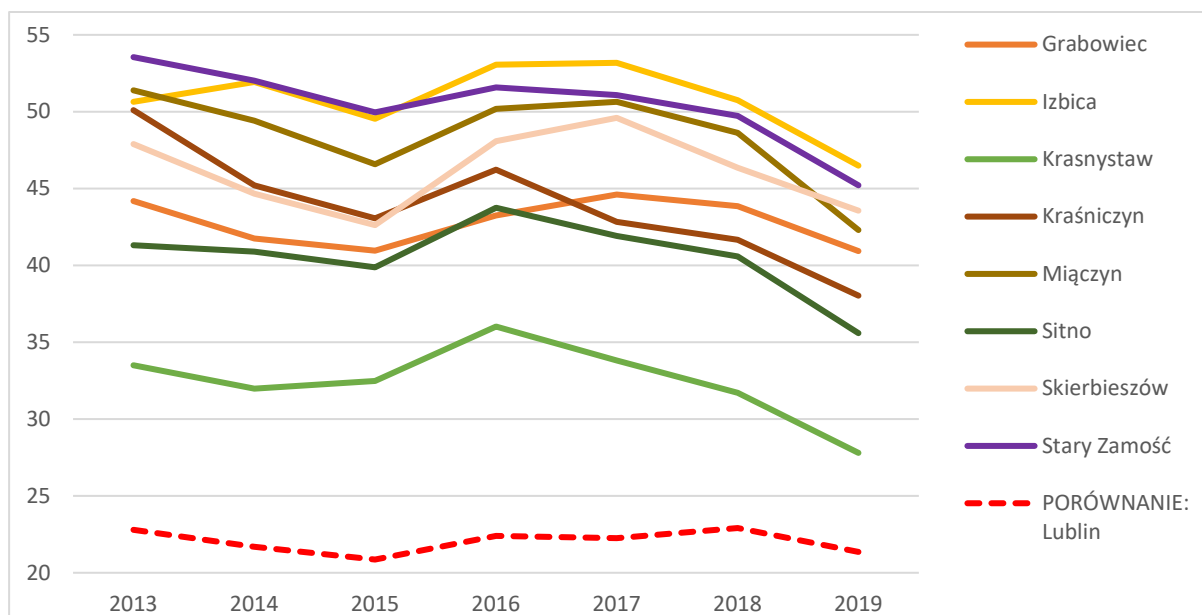

Opracowanie ZMP. Źródło: <https://analizy.monitorrozwoju.pl/>

Jak widać, liczebność osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej maleje konsekwentnie we wszystkich gminach, w tym w Miączynie spadek jest spektakularny (z 37,4 % mieszkańców korzystających z pomocy w 2009 r. do 9% w 2019). Można interpretować to jako obiektywne zmniejszenie się zapotrzebowania na środowiskową pomoc społeczną, choć należy także brać pod uwagę różną politykę różnych gmin w zakresie udzielania wsparcia. Jednak nie wzbudza wątpliwości fakt, że **skala zjawiska ubóstwa głębokiego maleje wyraźnie w ostatnich 11 latach.**

Warto jeszcze sięgnąć po dodatkowy wskaźnik, którym jest odsetek dzieci do 18 lat, na które ich opiekunowie pobierają zasiłek rodzinny (uzależniony także od dochodu osiąganego per capita w rodzinie). Wskaźnik ten pokazuje odsetek dzieci, jakie wychowują się w rodzinach żyjących w warunkach ograniczeń finansowych.

Ryc. 17. Zasięg wsparcia zasiłkiem rodzinnym

Opracowanie ZMP. Źródło: <https://analizy.monitorrozwoju.pl/>

Jak widać, choć zapotrzebowanie na zasiłek maleje, to nadal – poza gminą Krasnystaw – zasiłkiem wspieranych jest 35–50% dzieci. **To dość wysoki wskaźnik.** Zauważmy, że w dużych miastach, gdzie dochodowość jest większa, wskaźnik ten oscyluje około 20% (przykład porównawczy Lublina na wykresie!). Gmina Krasnystaw ma wyraźnie niższy odsetek dzieci korzystających z tego zasiłku (27,8% w roku 2019), z czego należy wnosić, że być może w tej gminie rodziny z dziećmi mają częściej dochody powyżej kryterium wyznaczonego dla zasiłku.

O ile poprzedni wykres pokazywał, że skala ubóstwa głębokiego maleje od lat, o tyle powyższy wykres pokazuje, że nadal ponad jedna trzecia dzieci w gminach obszaru Partnerstwa wychowuje się w warunkach ubóstwa rozumianego szeroko, którego skala maleje dopiero w ostatnich trzech latach.

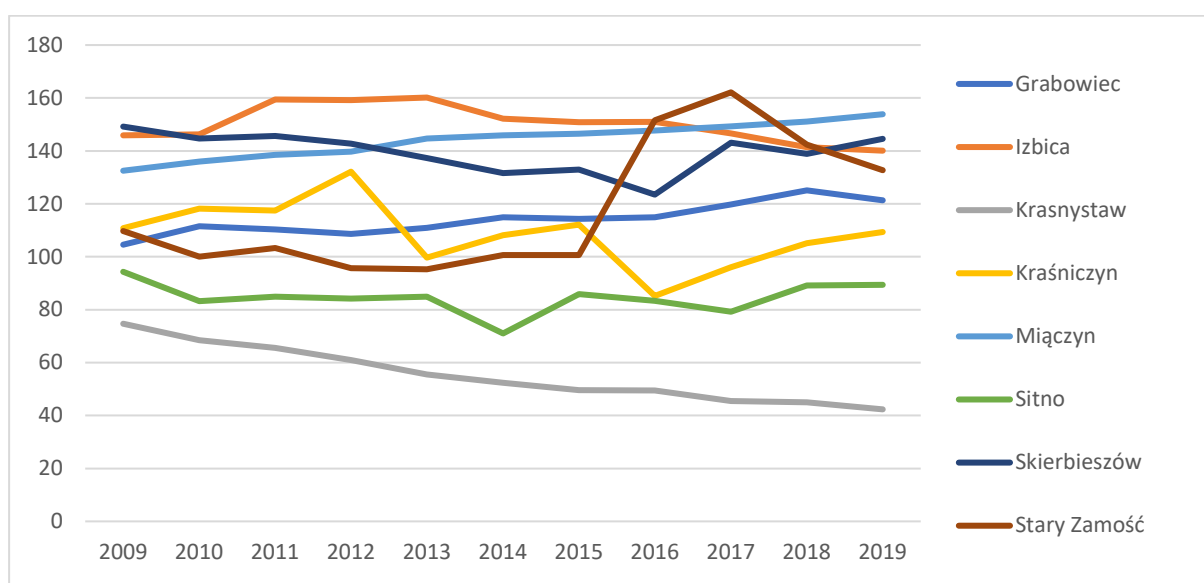
2.1.2.4. Aktywność kulturalna i społeczna mieszkańców

Pomocniczą miarą do obserwowania życia społecznego są wskaźniki różnego rodzaju aktywności społecznej, jak uczestnictwo w kulturze, czy działalność organizacji pozarządowych. Obie te formy aktywności mają tę cechę, że utrzymują

włączenie społeczne osób zagrożonym wykluczeniem z powodu samotności i utraty sieci kontaktów społecznych.

Pierwszym wskaźnikiem będzie czytelnictwo w bibliotekach. Należy brać pod uwagę, że biblioteki i ich filie są najbardziej rozproszoną siecią instytucji kultury w terenie i stanowią często jedyną instytucję kultury dostępną na miejscu. Z drugiej strony biblioteki dawno przestały być wyłącznie „wypożyczalnią książek” i są obecnie ośrodkami wielu wydarzeń kulturalnych: spotkań, warsztatów, dyskusji, prelekcji, a także swoistymi centrami dostępu do informacji elektronicznej dla osób z ograniczonym dostępem do internetu w swoim gospodarstwie domowym.

Ryc. 18. Czytelnictwo w bibliotekach na 1000 mieszkańców

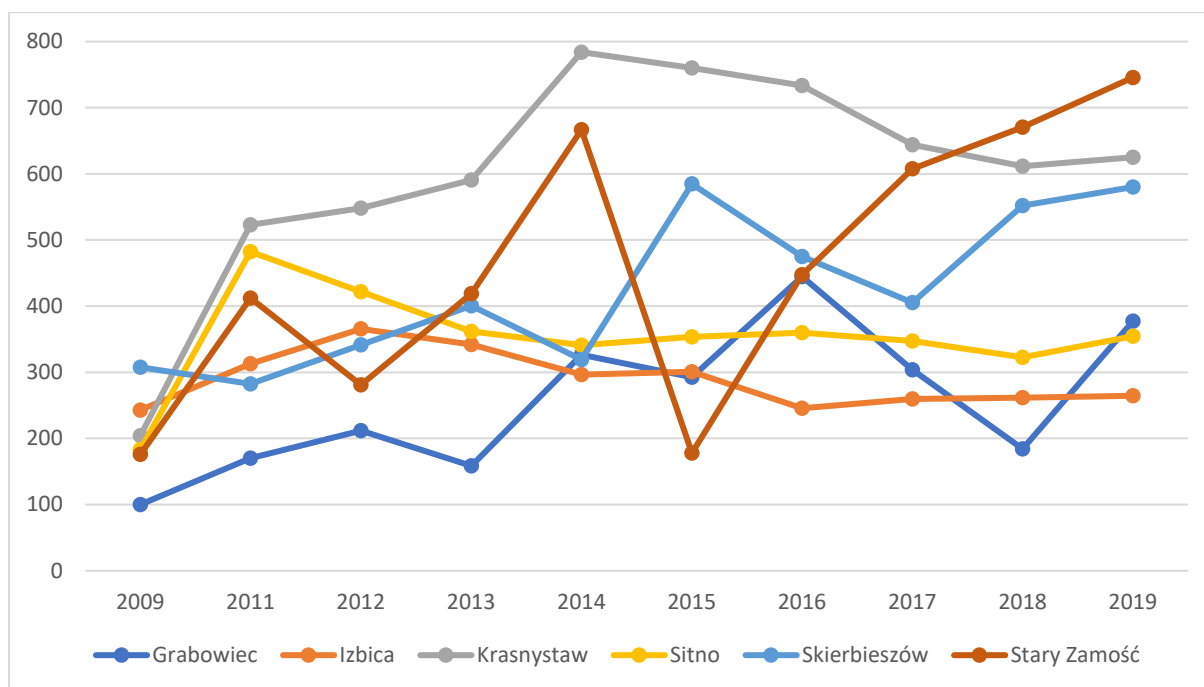
Opracowanie ZMP. Źródło: <https://analizy.monitorrozwoju.pl/>

W pięciu gminach: Miączynie, Skierbieszowie, Izbicy, Starym Zamościu i Grbowcu mamy utrzymujące się od lat czytelnictwo na poziomie kilkunastu procent (do 12 do 15). Czytelnictwo w Sitnie utrzymuje się poniżej 10% i po spadku w latach 2009–2014 po woli rośnie. W gminie Krasnystaw mamy stały spadek czytelnictwa w gminnej bibliotece (z niecałych 8 do 4%), co może wynikać z konkurencji bibliotek w mieście Krasnymstawie. **Jednak warto przyrzeć się pracy lokalnej biblioteki, bo być może tkwi w niej niewykorzystany potencjał.**

Drugim wskaźnikiem uczestnictwa w kulturze, szczególnie trafnym na terenach wiejskich, jest uczestnictwo w formach pracy realizowanych przez gminne ośrodki kultury: klubach, sekcjach, zespołach artystycznych, zajęciach rozwijających zainteresowania i kompetencje itd.

Ryc. 19. Uczestnicy regularnych aktywności w Domach Kultury

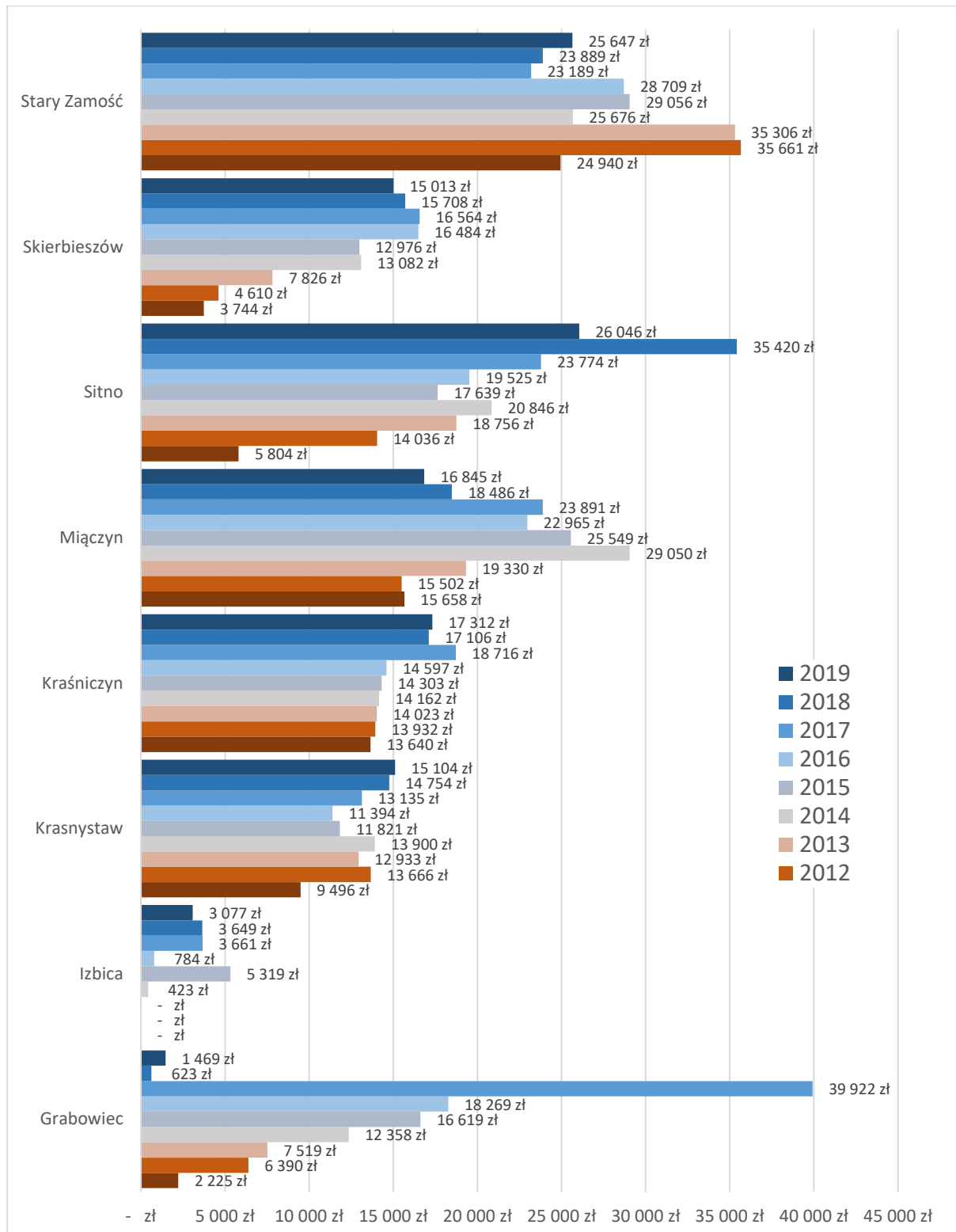
Źródło: <https://analizy.monitorrozwoju.pl/> (brak danych dla Kraśniczyzna i Miączyzna)

Generalnie w Skierbieszowie i Starym Zamościu widzimy tendencję wzrostową. W Izbicy i Sitnie – stabilność na niewysokim poziomie. W Grabowcu po dobrym okresie 2009–2016 mamy dwa lata załamania ale ostatnio znów jest poprawa. W Krasnymstawie po bardzo dobrym okresie 2009–2014 mamy powolny spadek.

Generalnie **obszar uczestnictwa w lokalnej kulturze można uznać za obszar niewykorzystanego potencjału. Oczywiście jest, że gminy graniczące z ośrodkami miejskimi mają tu zawsze kłopotliwą konkurencję. Niemniej jednak zawsze są grupy mieszkańców, które wolałyby rozwijać aktywność kulturalną u siebie. Warto im taką możliwość zapewnić.**

Z kolei sprawdzimy, jak wygląda wspieranie przez gminy aktywności obywatelskiej, co w praktyce następuje poprzez zlecanie i powierzanie organizacjom społecznym zadań publicznych do wykonywania. Wskaźnikiem jest tu skala dotacji do realizacji takich zadań, udzielanych przez poszczególne gminy. Jak widać na wykresie, skala powierzania zadań organizacjom społecznym jest bardzo zróżnicowana (choć jest to kwota na 1000 mieszkańców, a więc powinna być względnie podobna). Najlepiej jest w gminie Stary Zamość, ale i tak kwota finansowania zadań to około 25 – 35 zł na mieszkańca rocznie, a więc około 2-3 zł miesięcznie. Najgorzej wygląda wskaźnik w Izbicy, gdzie wynosi on zaledwie 3 zł rocznie jednego mieszkańca, a więc 25 groszy miesięcznie. **Należy uznać, że współpraca z organizacjami społecznymi to obecnie niewykorzystany potencjał obszaru Partnerstwa.**

Ryc. 20. Coroczna kwota dotacji do zadań publicznych wykonywanych przez organizacje społeczne w przeliczeniu na 1000 mieszkańców

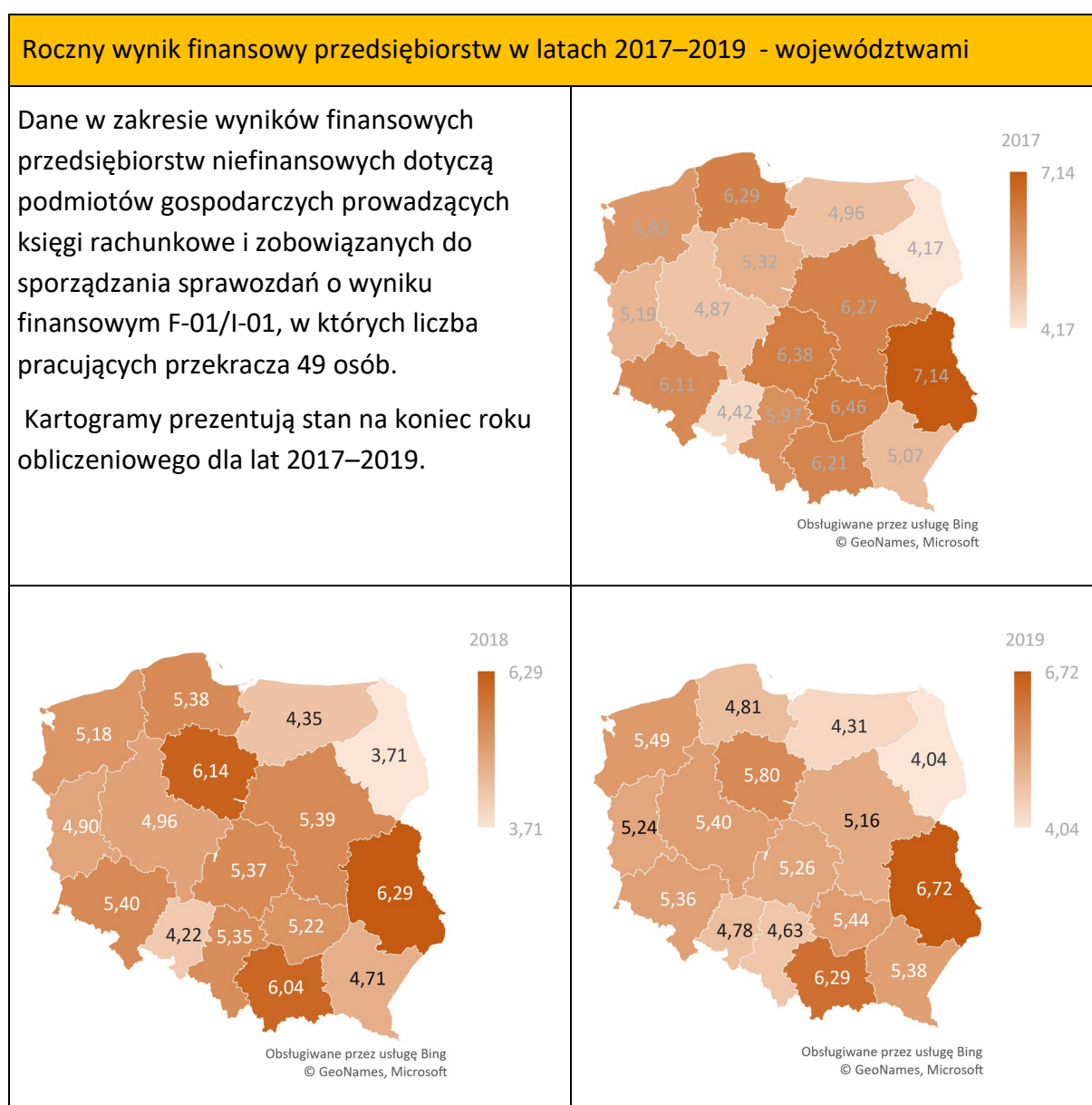
Opracowanie ZMP. Źródło: <https://analizy.monitorrozwaju.pl/>

2.2. Obszar gospodarczy – analiza podstawowa

2.2.1. Kontekst krajowy

Województwo lubelskie jest od wielu lat województwem o **najwyższym w kraju rocznym wyniku finansowym przedsiębiorstw**. Wynik finansowy (różnica pomiędzy przychodami a kosztami ich uzyskania ustalana w rachunku zysków i strat) informuje w sposób syntetyczny o finansowym rezultacie działalności gospodarczej i jest powszechnie uznanym i stosowanym miernikiem oceny działalności przedsiębiorstwa, a w skali regionu – całej lokalnej gospodarki.

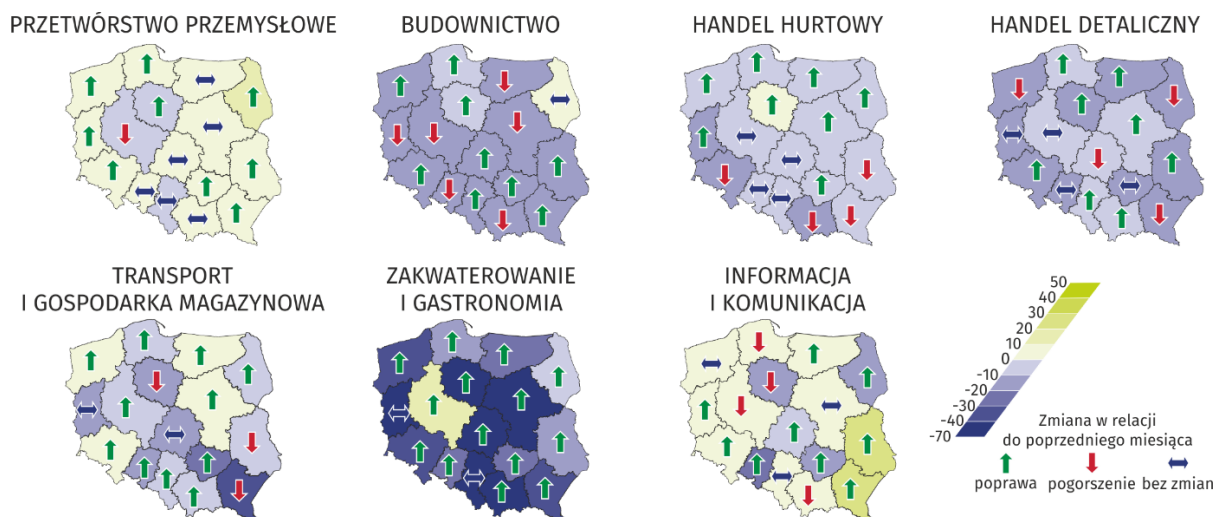
Ryc. 21. Wynik finansowy przedsiębiorstw – miernik koniunktury regionalnej

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS; wyniki finansowe przedsiębiorstw (G418)

Nie zmieniała tej sytuacji pandemia. Komunikat GUS z lutego 2021 pokazuje zmiany koniunktury w siedmiu sektorach gospodarki województwami: Lubelszczyzna odnotowuje spadek w dwóch obszarach (handlu hurtowym oraz transporcie i magazynowaniu) ale za to wzrost koniunktury w pięciu: przemyśle, budownictwie, handlu detalicznym, zakwaterowaniu i gastronomii oraz informacji i komunikacji.

Ryc. 22. Ogólny klimat koniunktury gospodarczej w województwach

Źródło: Główny Urząd Statystyczny (<https://stat.gov.pl/infografiki-widzety/infografiki/infografika-koniunktura-gospodarcza-w-lutym-2021-r-,99,1.html>)

Można więc przyjąć że **lokalna przedsiębiorczość w obszarze Partnerstwa ma wstępnie dobre warunki działalności w postaci korzystnego otoczenia regionalnego**: potencjału kooperantów, podwykonawców, kompetencji i wiedzy na regionalnym rynku oraz nieformalnej kultury biznesowej, jaka zazwyczaj kształtuje się w obszarach długotrwałej dobrej koniunktury.

2.2.2. Analiza wskaźnikowa

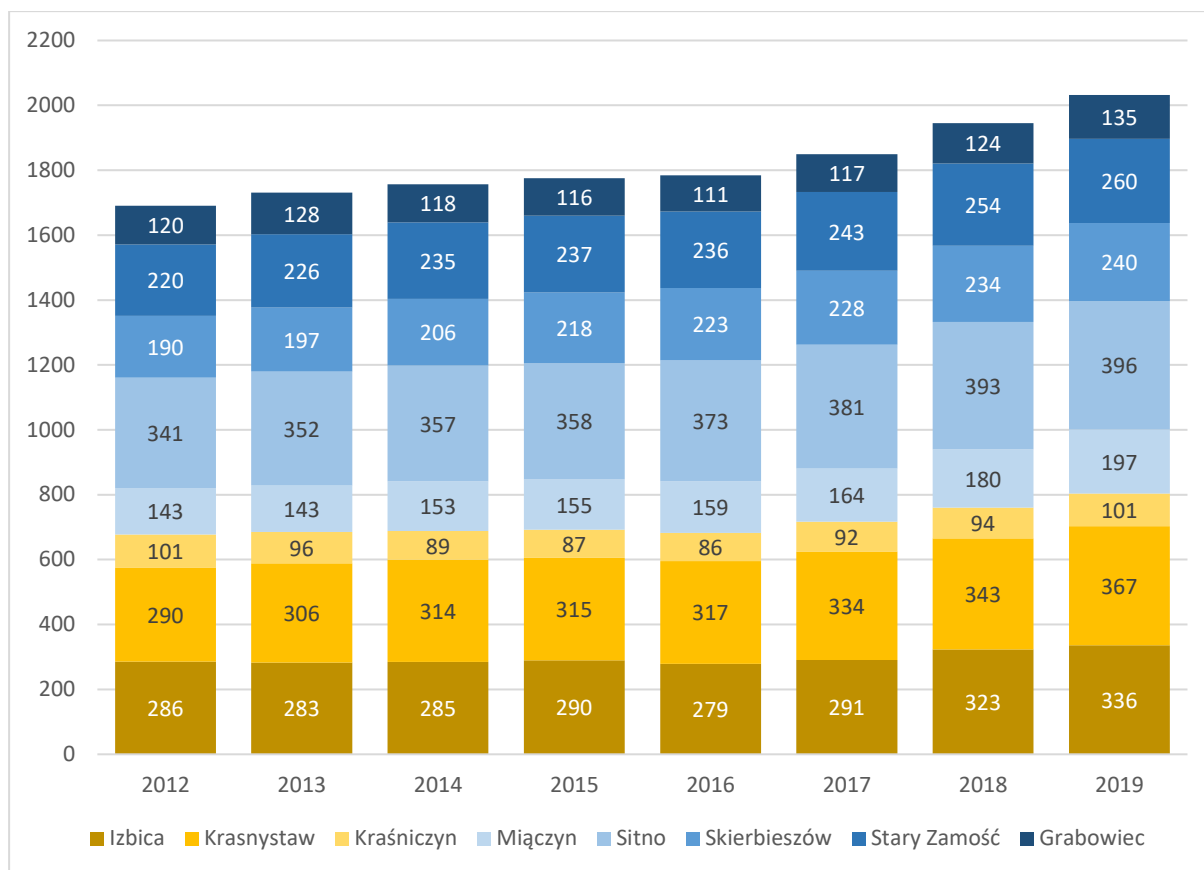
2.2.2.1. Lokalny poziom wynagrodzeń

Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto na koniec 2019 roku wynosiło w powiecie krasnostawskim **3 862,53 zł**, zaś w powiecie zamojskim – **3 474,14 zł**. To poziom niski, zważywszy, że w tym samym czasie przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w województwie lubelskim wynosiło 4 260,71 a w całej Polsce – 4 834,76 zł. Tak więc w powiecie krasnostawskim zarabia się przeciętnie 91% wynagrodzenia regionalnego i 80% krajowego, zaś w powiecie zamojskim – 82% wynagrodzenia regionalnego i tylko 72% krajowego. Niskie płace są zresztą jednym z wyjaśnień prezentowanych poprzednio dobrych wyników finansowych przedsiębiorstw lubelskich, które w porównaniu z konkurentami z innych województw ponoszą stosunkowo niski koszt pracy.

2.2.2.2. Postawa przedsiębiorcza wśród mieszkańców

Wskaźnik liczby osób prowadzących działalność gospodarczą w gminach Partnerstwa waha się od niemal 400 osób w Sitnie do stu osób w Kraśniczynie.

Ryc. 23. Liczba osób w poszczególnych gminach prowadzących działalność gospodarczą w przeliczeniu na 1000 ludności w wieku produkcyjnym

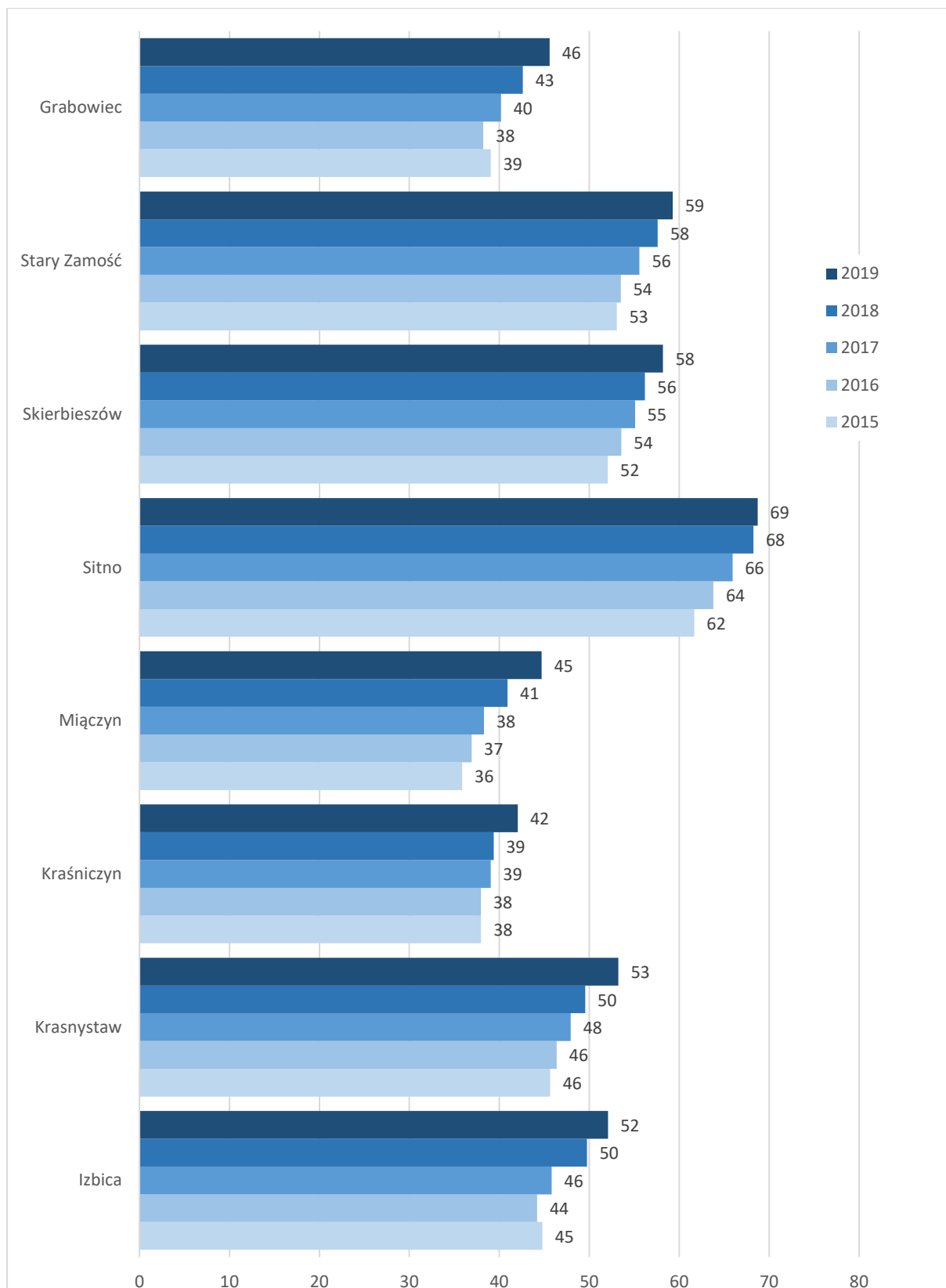
Opracowanie ZMP. Źródło: <https://analizy.monitorrozwoju.pl/>

Wskaźniki te – nawet biorąc pod uwagę, że dotyczą obszarów wiejskich – są bardzo niskie. Pocięające może być to, że w większości gmin konsekwentnie rosną z roku na rok. Natomiast wzrost ten jest bardzo powolny, a w Kraśniczynie nie następuje w ogóle. W gminie Grabowiec także wzrost jest minimalny.

2.2.2.3. Podmioty w bazie REGON

Liczba aktywnych podmiotów zarejestrowanych w bazie REGON, a więc przede wszystkim przedsiębiorców, ale także innych podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, przeliczona na 1000 mieszkańców, jest dobrą miarą aktywności gospodarczej w danej społeczności. Wprawdzie baza REGON zawiera także w pewnym procencie dane o podmiotach, których działalność faktycznie ustała, jednak poziom udziału w bazie REGON takich podmiotów jest obecnie niewielki.

Ryc. 24. Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w bazie REGON na 1000 mieszkańców (zmiana w latach 2015–2019).

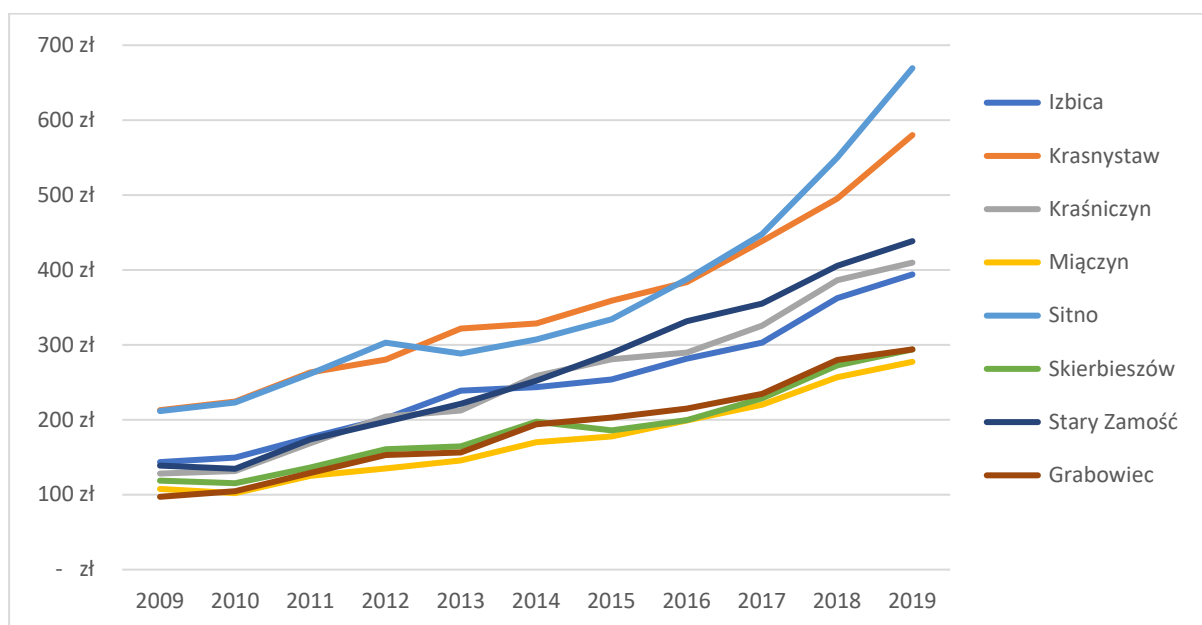
Opracowanie ZMP. Źródło: <https://analizy.monitorrozwaju.pl/>

W wielkościach bezwzględnych **Sitno** wyróżnia się nieco na tle pozostałych gmin, ale generalnie wyniki są bardzo niskie. Natomiast jeśli chodzi o dynamikę zmian, nieźle wypadają: **Miączyn Krasnystaw** i **Stary Zamość**. Potwierdza się zarówno konsekwentny wzrost wskaźników aktywności gospodarczej w każdej z gmin, jak i – niestety – bardzo powolne tempo tego wzrostu.

2.2.2.4. Dochody budżetów gmin z udziału w PIT

Pośrednią miarą lokalnej sytuacji gospodarczej jest poziom dochodów samorządów z udziału w podatku PIT. Samorząd gminny ma w tym podatku stały udział procentowy, więc jego dochody są ściśle proporcjonalne do całej kwoty podatku PIT zbieranego na danym terenie, a więc – w pewnym uproszczeniu – do strumienia środków, jakie mieszkańcy-podatnicy zarabiają w gospodarce.

Ryc. 25. Dochody budżetów gmin z udziału w PIT (zmiana 2009–2019)

Opracowanie ZMP. Źródło: <https://analizy.monitorrozwoju.pl/>

Jak widać, dochody wszystkich budżetów z udziału w PIT rosną i to dynamicznie. Ogólnie w okresie 2009–2019 kwota zbieranego dochodu z PIT wzrosła niemal trzykrotnie (dokładnie: 2,9 razy). Wzrost był jednak zróżnicowany: najbardziej poprawiła się sytuacja w Kraśniczynie (3,20 razy), ponad trzykrotnie w Sitnie, Starym Zamościu i Grabowcu, ponad dwuipółkrotnie w Krasnymstawie i Izbicy. Najmniej, ale także niemal dwuipółkrotnie wzrosły dochody z PIT w Skierbieszowie. **Należy uważać PIT za istotne i przyszłościowe źródło dochodów budżetów samorządowych na obszarze Partnerstwa.** Jak rozkłada się wielkość PIT-u płaconego przez poszczególne grupy społeczne – przeanalizujemy w części diagnozy pogłębionej.

2.3. Obszar przestrzenno-środowiskowy – analiza podstawowa

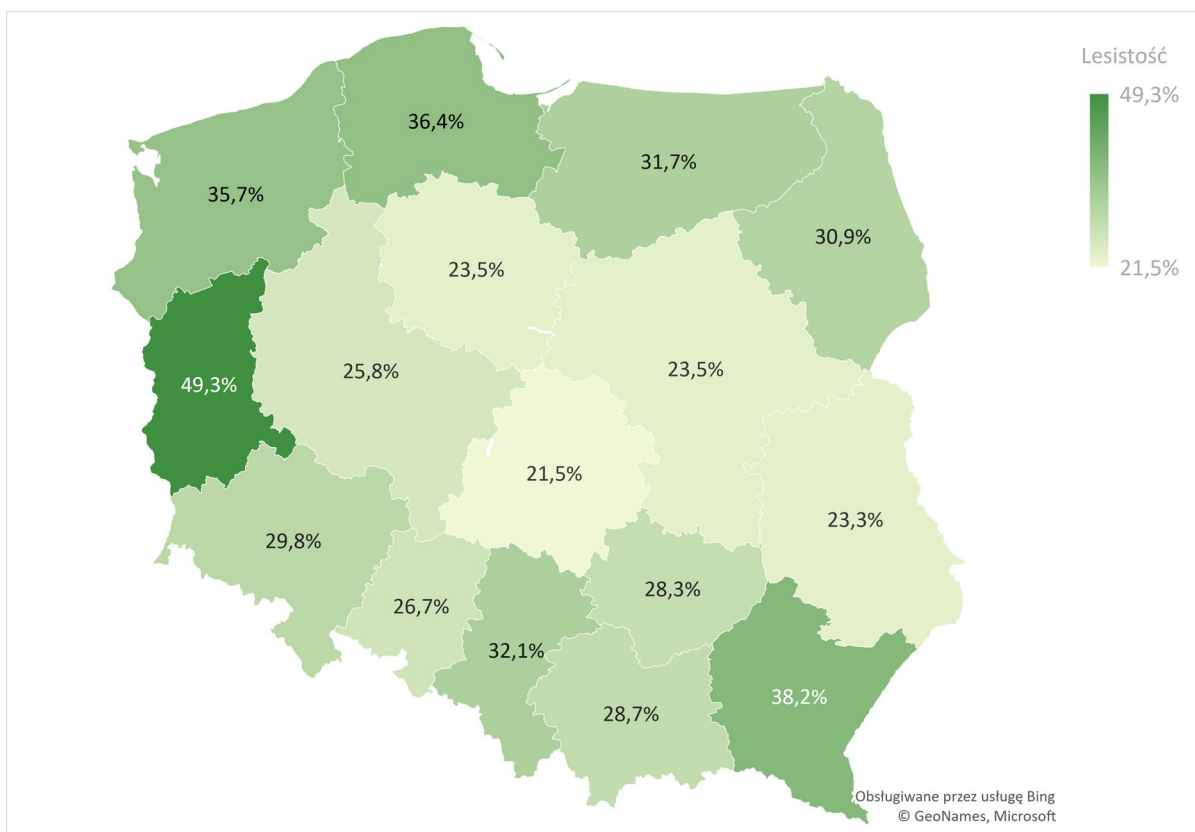
2.3.1. Kontekst krajowy: Lubelszczyzna na tle innych regionów

Wstępem do omawiania analizy przestrzenno-środowiskowej obszaru Partnerstwa musi być spojrzenie na Lubelszczyznę jako region na tle kraju.

2.3.1.1. Lesistość lubelszczyzny – złudzenie do sprostowania

Średnia lesistość dla Polski (a więc odsetek lasów w powierzchni ogółem) wynosi niemal 30% (dokładnie 29,6%). Z punktu widzenia osób znających Lubelszczyznę tylko poprzez walory Roztocza czy Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego zdziwienie może wywołać informacja, że **województwo lubelskie jest drugim najmniej lesistym województwem w Polsce** (minimalnie mniejszą lesistość ma tylko województwo łódzkie). Lesistość Lubelszczyzny wynosi zaledwie **23,3%**.

Ryc. 26. Lesistość poszczególnych województw w Polsce

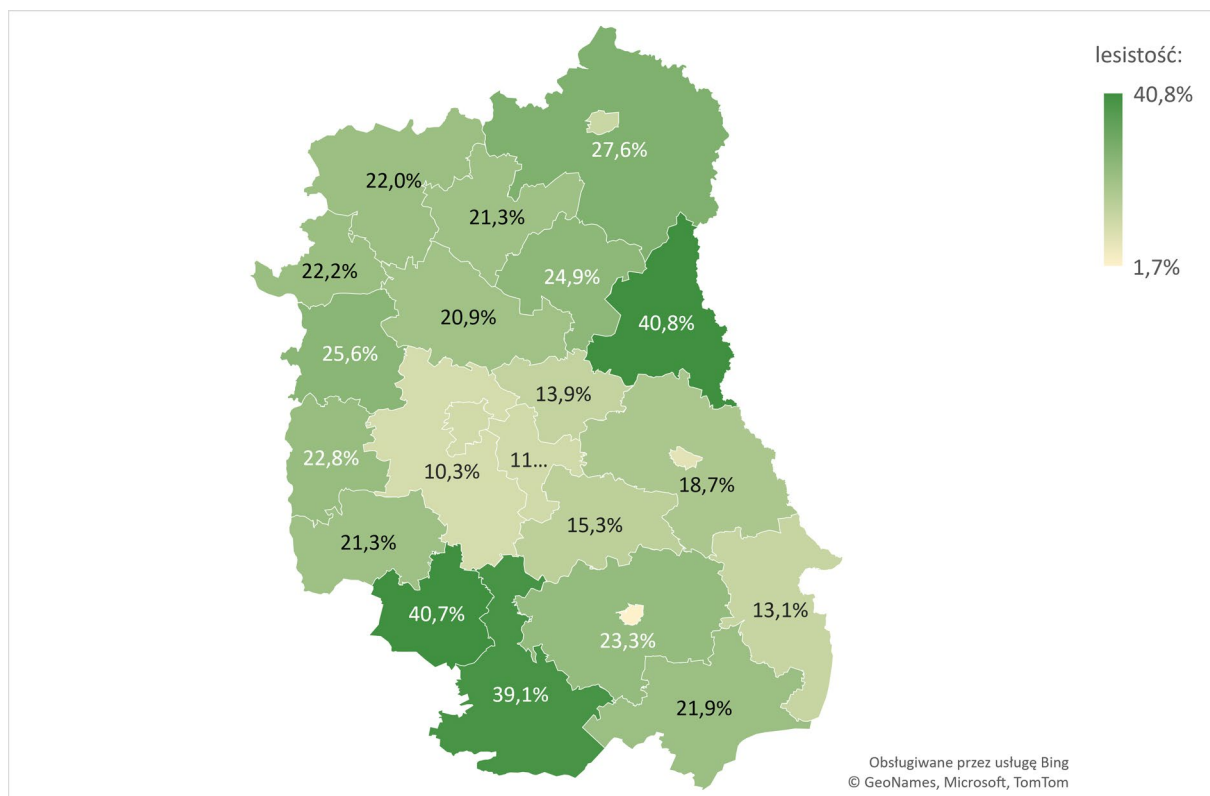
Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS; Podgrupa P1591 Powierzchnia gruntów leśnych

Tymczasem Partnerstwo zawiązało się wokół parku krajobrazowego, którego jednym z dwóch głównych zadań jest ochrona lasów. Zasoby leśne potencjalnie więc mogłyby stanowić o atrakcyjności turystycznej obszaru. Mamy bardzo poważny dylemat: czyżby istotny zasób atrakcyjności Partnerstwa był złudzeniem?

W tym celu warto sprawdzić jeszcze lesistość poszczególnych części województwa lubelskiego, bo może akurat obszar partnerstwa ma lesistość wysoką, a wylesione są inne części województwa? Okazuje się, że **powiat zamojski ma lesistość 23,3%**: identyczną jak województwo lubelskie, zaś **powiat krasnostawski – zaledwie 15,3%**. Jak to się ma do planów Partnerstwa? Odpowiemy na to za chwilę analitycznie.

Ryc. 27. Lesistość Lubelszczyzny – powiatami

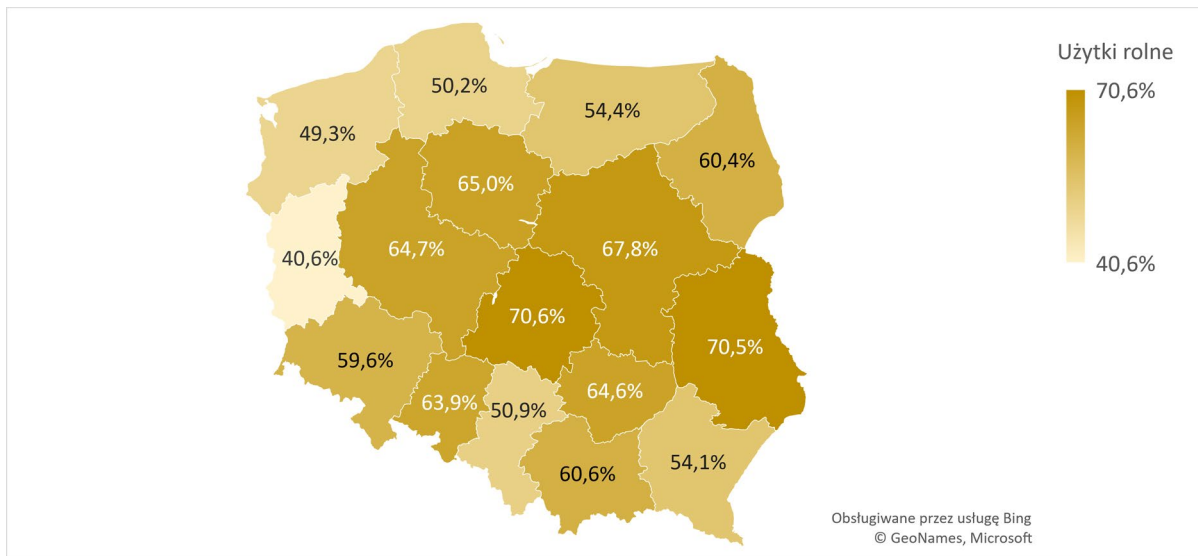

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS; Podgrupa P1591 Powierzchnia gruntów leśnych

2.3.1.2. Udział użytków rolnych w powierzchni województw

Popatrzmy z kolei na mapę udziału użytków rolnych w powierzchni ogółem poszczególnych województw: czy województwo lubelskie jest typowo rolnicze? Okazuje się, że na szesnaście województw Lubelszczyzna zajmuje drugie miejsce, minimalnie tylko ustępując pod tym względem województwu łódzkiemu. Jak widać, w poszczególnych regionach występuje swoisty balans między powierzchnią użytków rolnych a powierzchnią użytków leśnych: województwa o największej lesistości znajdują się tym razem na końcu rankingu. **Trzeba brać pod uwagę, że województwo lubelskie jest województwem typowo rolniczym, nie zaś leśnym. To ważna konkluzja strategiczna, którą trzeba będzie brać pod uwagę przy wytyczaniu celów strategicznych.**

Ryc. 28. Użytki rolne jako odsetek powierzchni województwa ogółem

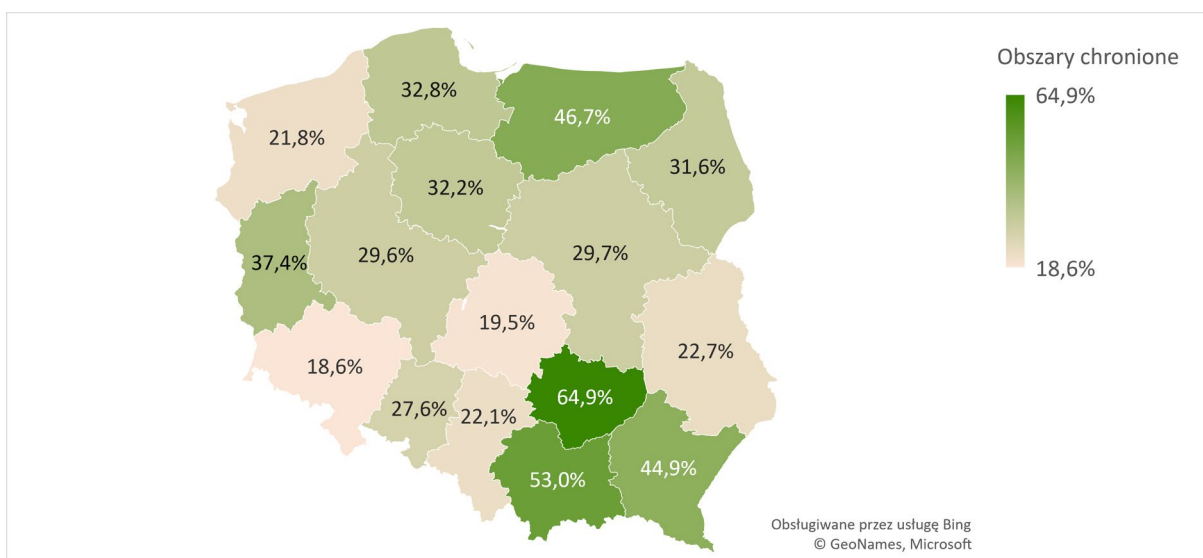

Źródło: GUS, Podgrupa P2779 Powierzchnia geodezyjna kraju wg kierunków wykorzystania (<https://bdl.stat.gov.pl/BDL>)

2.3.1.3. Zasięg prawnej ochrony przyrody w województwach

Ponieważ istotnym bodźcem do zawiązania Partnerstwa były wartości przyrodnicze Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego, którym znajduje się na terenie Partnerstwa, należałoby przeanalizować, czy województwo lubelskie na tle reszty kraju jest regionem intensywnej ochrony obszarowej walorów przyrodniczych, czy też wypada pod tym względem niekorzystnie.

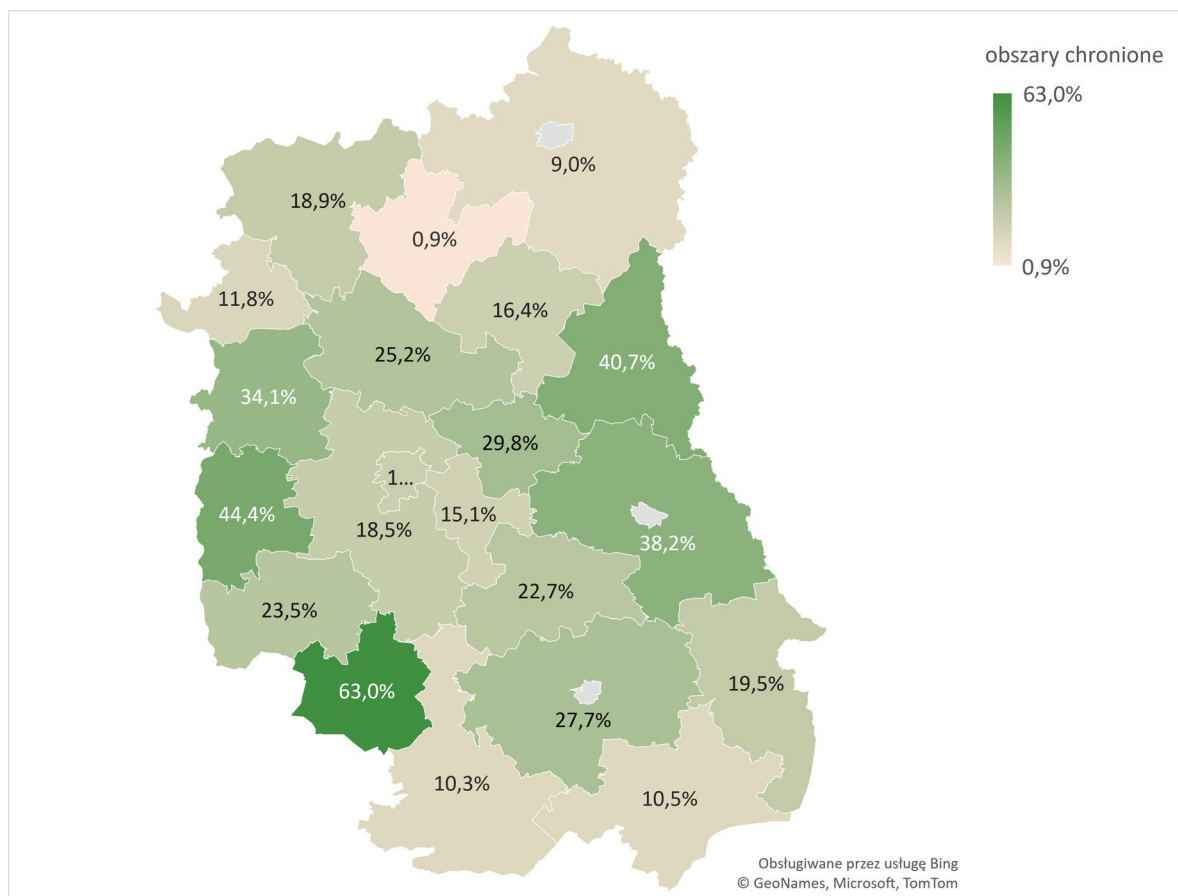
Ryc. 29. Odsetek powierzchni województw objęty prawnymi formami ochrony obszarowej przyrody

Źródło: GUS Bank Danych Lokalnych (<https://bdl.stat.gov.pl/BDL>)

Jeśli założyć, że miarą intensywności ochrony przyrody jest odsetek powierzchni, na której taką ochronę ustanowiono, to Lubelszczyzna wypada niezbyt imponująco: na szesnaście województw zajmuje dopiero 11. miejsce ze wskaźnikiem 22,7% powierzchni ogółem objętej przynajmniej jedną z form prawnych obszarowej ochrony walorów przyrodniczych. Przeanalizujemy jeszcze, jak wygląda zasięg obszarowych form ochrony przyrody w poszczególnych powiatach.

Ryc. 30. Odsetek powierzchni powiatów ogółem objęty formami prawnej ochrony obszarowej przyrody

Źródło: GUS Bank Danych Lokalnych (<https://bdl.stat.gov.pl/BDL>)

Okazuje się, że wynik jest nieco lepszy: powiat krasnostawski na identyczny wskaźnik, jak całe województwo, ale już powiat zamojski ma wskaźnik udziału powierzchni obszarów chronionych w powierzchni ogółem nieco wyższy (27,7). Jednak są to i tak bardzo niskie poziomy ochrony na tle kraju.

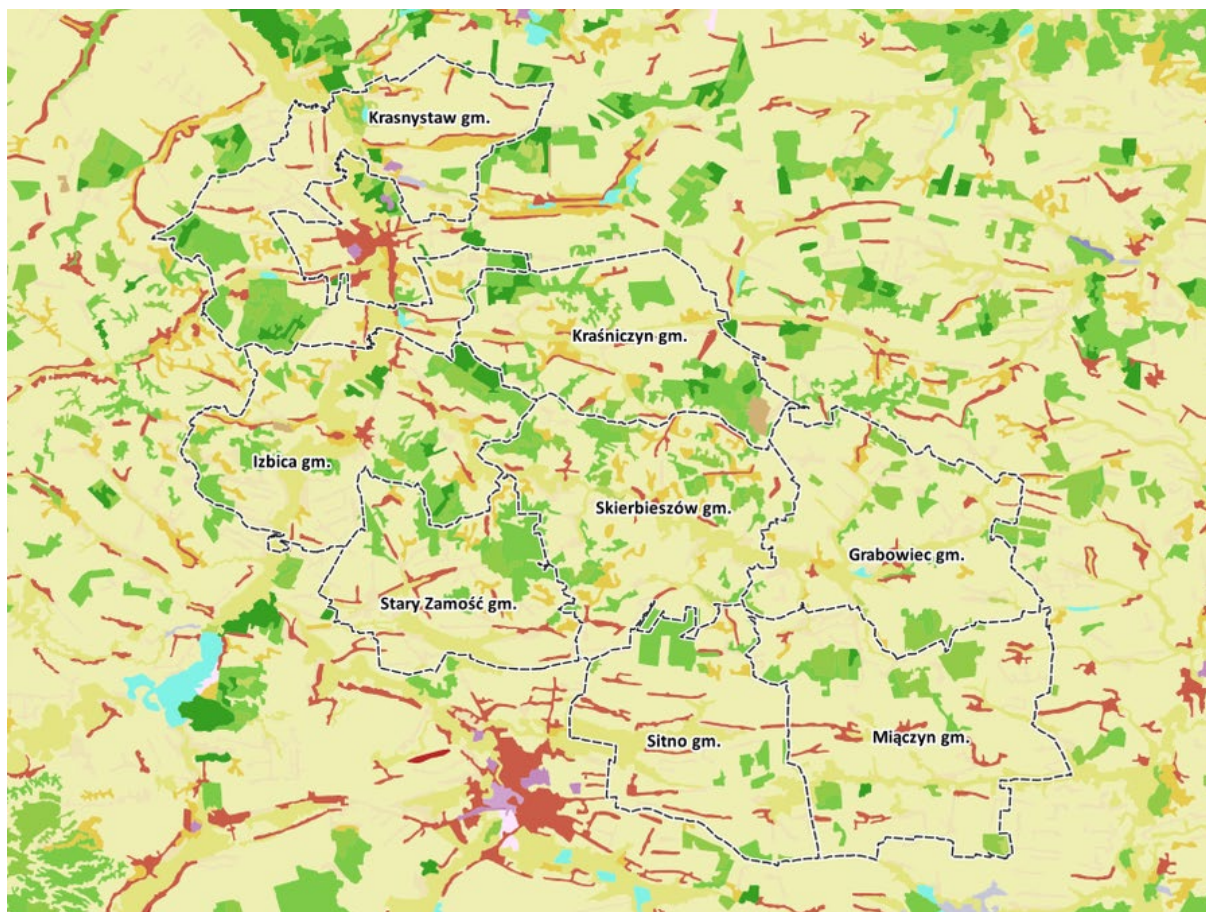
Na tym poziomie analizy wygląda na to, że walory krajobrazowe i przyrodnicze mogą być niewystarczającym czynnikiem rozwoju, a kluczowym zasobem może być jednak rolnictwo.

2.3.2. Analiza wskaźnikowa

2.3.2.1. Lesistość obszaru Partnerstwa: zasób czy deficyt?

Po pierwsze zatrzymamy się na ogólnym obrazie pokrycia terenu. Na pierwszy rzut oka widać bardzo małe pokrycie użytkami leśnymi, a duży udział użytków rolnych.

Ryc. 31. Klasy pokrycia terenu w obszarze Partnerstwa i jego otoczeniu

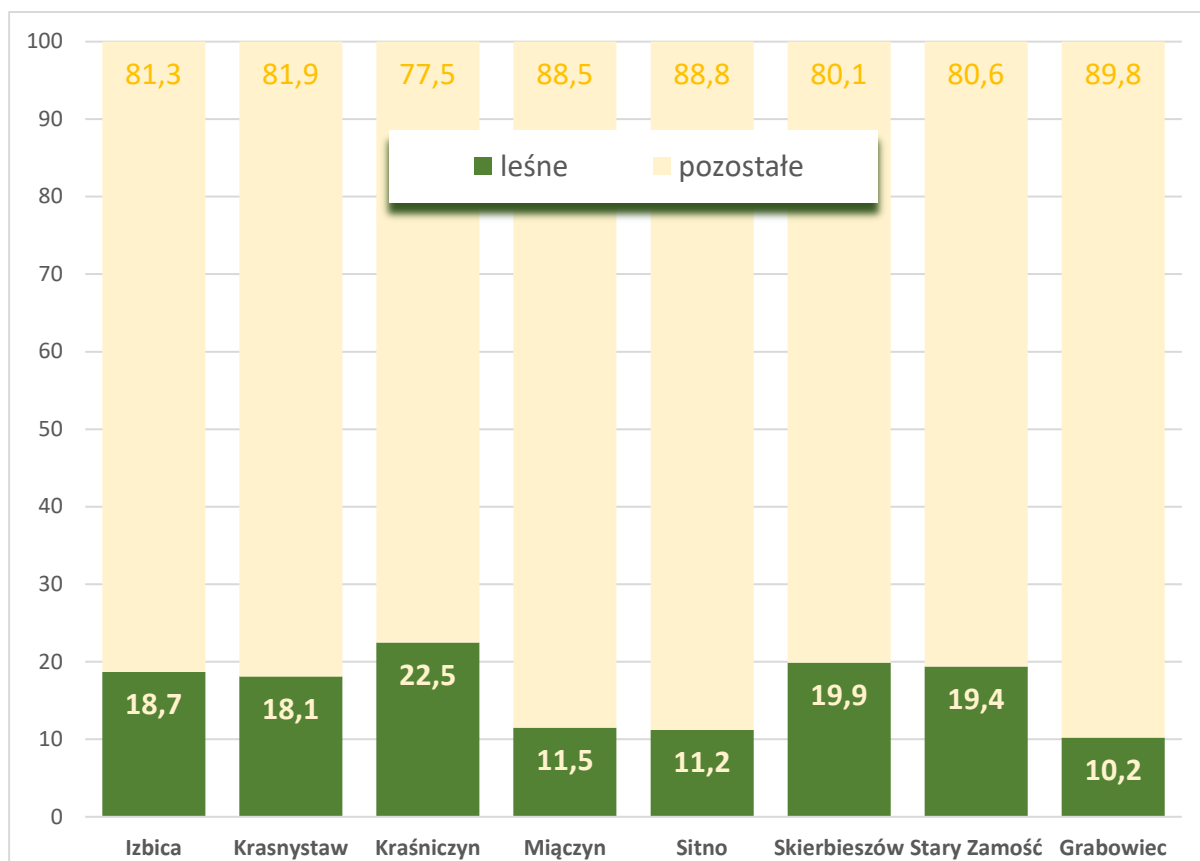
Legenda

CLC_2018	Grunty orne	Lasy iglaste
Zabudowa luźna	Sady i plantacje	Lasy mieszane
Tereny przemysłowe lub handlowe	Łąki, pastwiska	Lasy w stanie zmian
Tereny kolejowe i drogi	Złożone systemy upraw i działek	Bagna śródlądowe
Tereny zielone	Tereny rolnicze / naturalne	Torfowiska
Tereny sportowe i wypoczynkowe	Lasy liściaste	Zbiorniki wodne

Opracowanie ZMP na podstawie danych CLC_2018. Projekt Corine Land Cover 2018 w Polsce został zrealizowany przez Instytut Geodezji i Kartografii i sfinansowany ze środków Unii Europejskiej. Wyniki projektu zostały pozyskane ze strony internetowej Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska (clc.gios.gov.pl)

Jeśli odniesiemy się do powiatowych wskaźnika lesistości (23,3% dla powiatu zamojskiego i 15,3% dla krasnostawskiego), to gminy krasnostawskie przekraczają średnią swego powiatu, ale gminy zamojskie są w gorszej sytuacji a Grabowiec, Sitno i Miączyn nie osiągnęły nawet połowy wskaźnika powiatowego.

Ryc. 32. Lesistość w gminach Partnerstwa

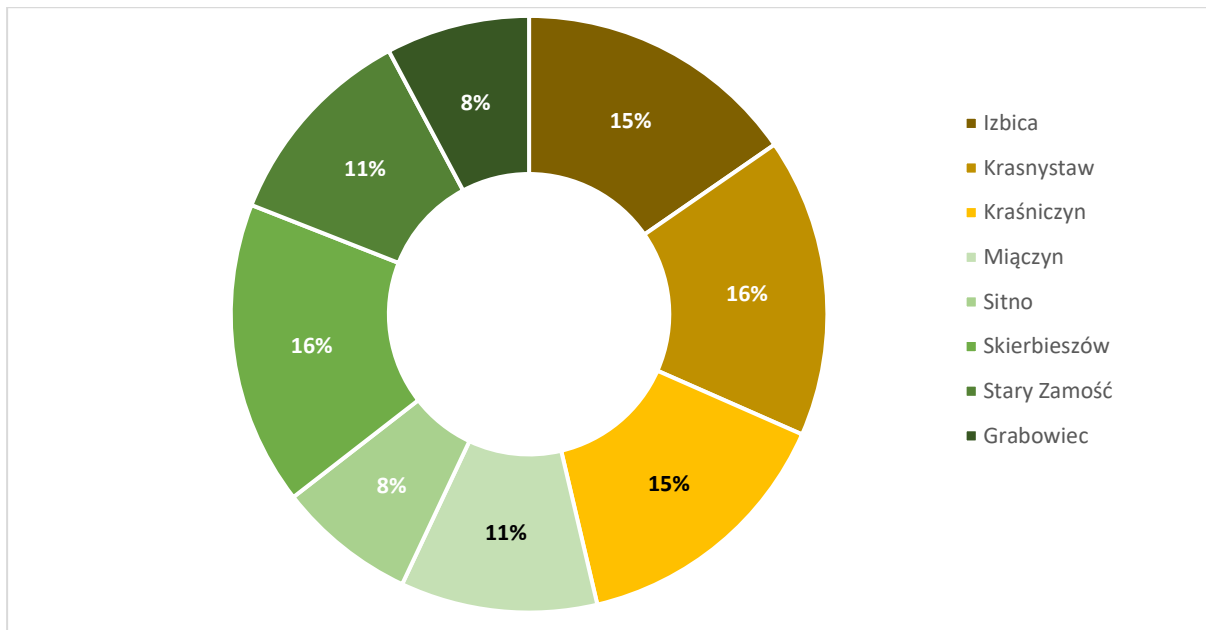

Opracowanie: ZMP na podstawie danych Monitora Rozwoju Lokalnego

Jak widać, **lesistość obszaru Partnerstwa wynosi aż 16,3%**, a więc jest znacznie niższa od wskaźnika wojewódzkiego, ale też średnią krajową lesistości, wynoszącą niespełna 30%. Na obszarze Partnerstwa, którego całkowita powierzchnia wynosi **1033,2 km²**, powierzchnia lasów to zaledwie **168,2 km²**.

Jak ten spory zasób leśny rozkłada się pomiędzy poszczególne gminy? Procenty z powyższej tabeli są nieporównywalne, gdyż dla każdej z gmin podano odsetek jej powierzchni, a te powierzchnie są przecież różne. Spróbujmy więc na wykresie pokazać zasób leśny poszczególnych gmin jako odsetek zsumowanego zasobu leśnego całego Partnerstwa. W takim ujęciu cztery gminy północnej części partnerstwa – Izbica, Krasnystaw, Kraśniczyn i Skierbieszów – wnoszą do zasobu leśnego partnerstwa po 15-16%, Miączyn i Stary Zamość po 11% a Grabowiec i Sitno – zaledwie po 8%.

Ryc. 33. Udział procentowy poszczególnych gmin w zasobie leśnym Partnerstwa

Opracowanie ZMP na podstawie danych GUS.

A więc sytuacja przestrzenna różni się nieco z oczekiwaniami wynikającymi z położenia na terenie Parku dedykowanego ochronie lasów: lesistość Partnerstwa jest niska a lasy niewielkie i rozproszone po poszczególnych gminach. Z punktu widzenia turysty pieszego taki stan ma jednak zaletę – wierzchowiny są odsłonięte i widać z nich rozległe panoramy widokowe.

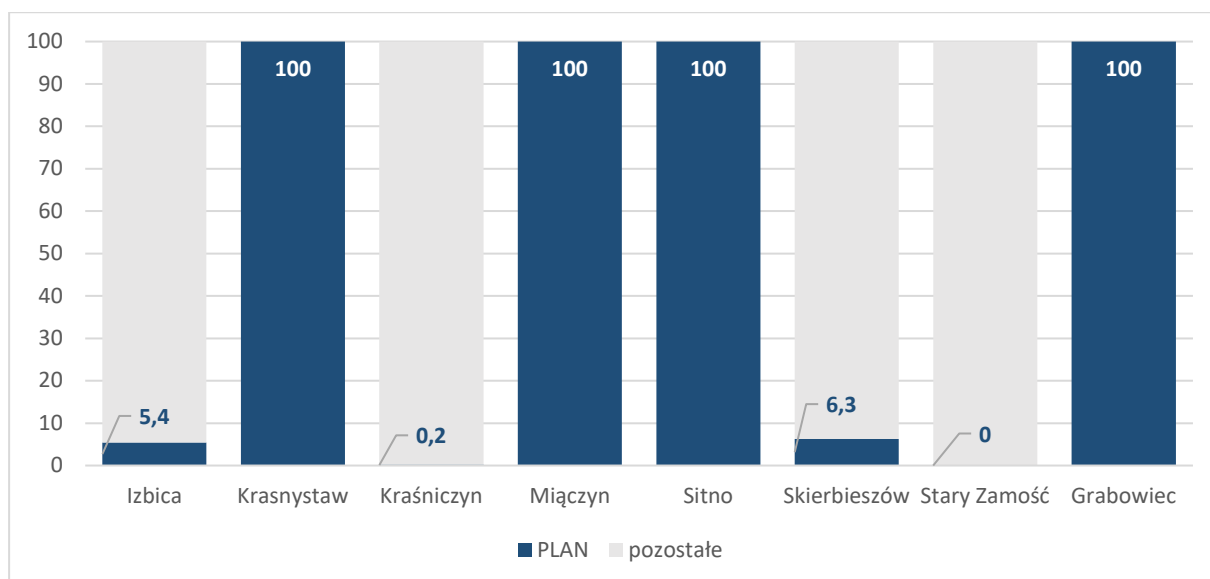
2.3.2.2. Stopień objęcia obszaru gmin Partnerstwa planami miejscowymi

Objęcie terenu planem miejscowym (lub dokumentem analogicznym, np. miejscowym planem rewitalizacji) jest gwarancją utrzymywania przewidzianego planem ładu przestrzennego i zapobiega co do zasady chaotycznemu zagospodarowywaniu przestrzeni.

W przypadku Partnerstwa **stopień pokrycia planami miejscowymi dla całości obszaru wynosi 54,64%**, a więc jest dość wysoki. Martwi jednak skrajne zróżnicowanie podejścia w poszczególnych gminach do przyjmowania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego:

- W gminach Krasnystaw, Miączyn, Sitno i Grabowiec plan pokrywa całość gminy,
- W gminie Skierbieszów planem pokryte jest ponad 6,3% gminy,
- W gminie Izbica plan obejmuje zaledwie 5,4% powierzchni;
- Kraśniczyn i Stary Zamość nie mają planów miejscowych w ogóle lub prawie w ogóle (Stary Zamość – 0%, Kraśniczyn – 0,2%).

Ryc. 34. Odsetek objęcia planem miejscowym w poszczególnych gminach

Opracowanie ZMP. Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego

Niepokoi fakt, że gminy Stary Zamość i Kraśniczyn nie mają praktycznie w ogóle planów miejscowych, a Izbica i Skierbieszów mają je tylko dla ok. 6% terenu.

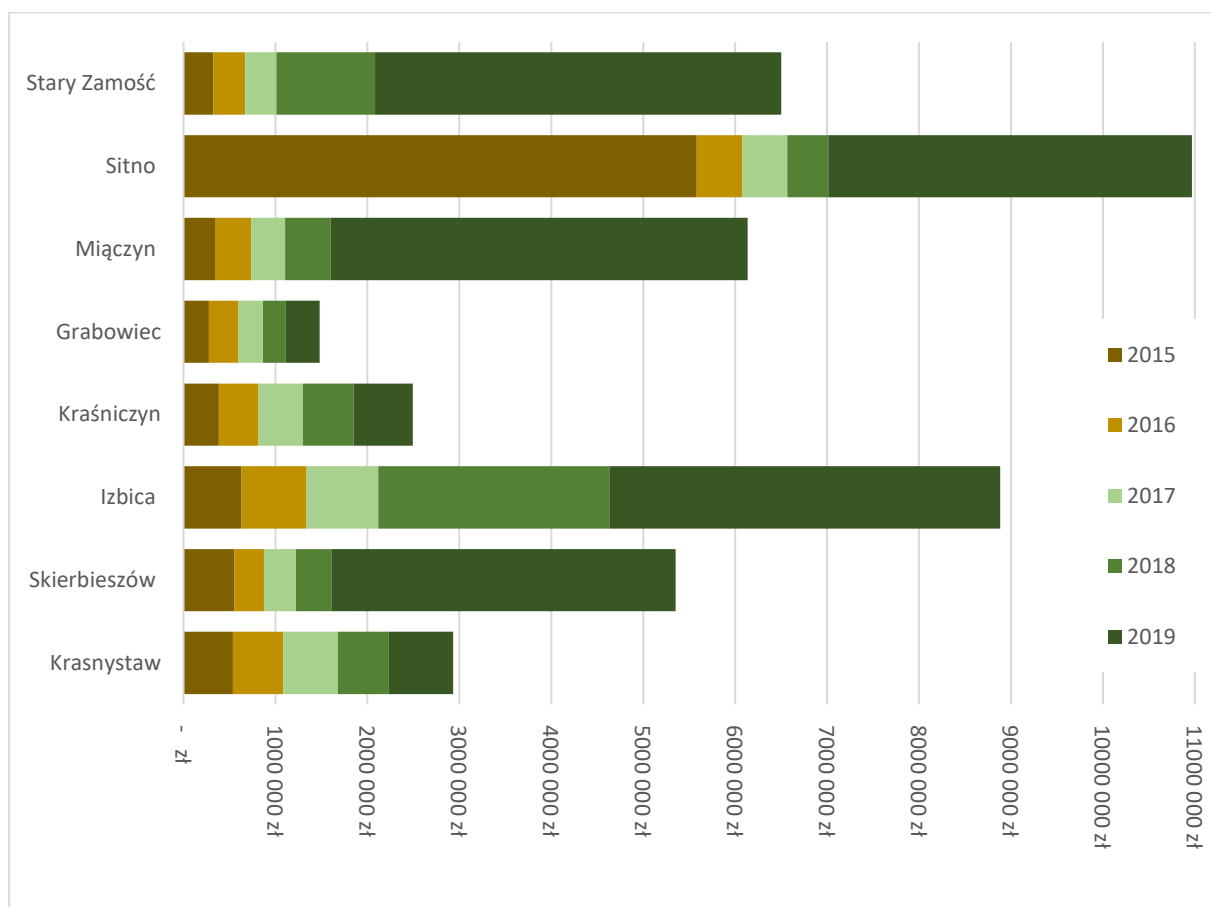
2.3.2.3. Wydatki gmin na ochronę środowiska

Aby zdiagnozować skalę zaangażowania gmin Partnerstwa w ochronę środowiska, przebadano wydatki budżetów gmin w latach 2015–2019 związane z ochroną środowiska. Są one zapisane w dziale 900 klasyfikacji budżetowej wraz z wydatkami na gospodarkę komunalną. Obie sfery w znacznym stopniu przenikają się, np. w takich obszarach jak gospodarka odpadami czy gospodarka wodno-ściekowa, które są częścią gospodarki komunalnej i jednocześnie działaniami na rzecz środowiska). Jednak część wydatków na gospodarkę komunalną (np. oświetlenie ulic) nie ma znaczenia prośrodowiskowego, więc nie można było przyjąć całości wydatków w dziale 900 jako miary zaangażowania gmin na rzecz środowiska. Ostatecznie zsumowano wydatki z czterech rozdziałów:

- 90001 Gospodarka ściekowa i ochrona wód,
- 90002 Gospodarka odpadami,
- 90004 Utrzymanie zieleni w miastach i gminach,
- 90005 Ochrona powietrza atmosferycznego i klimatu.

Wydatki budżetów poszczególnych gmin na sumę tych czterech celów w okresie pięcioletnim 2015–2019 obrazuje poniższy wykres.

Ryc. 35. Wydatki gmin związane z ochroną środowiska (2015–2019)

Opracowanie: ZMP. Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego

Na wykresie da się zauważyć lata z dużymi inwestycjami w poszczególnych gminach: w roku 2019 pięć gmin dokonało znacznych inwestycji w ochronę powietrza: Miączyn i Stary Zamość po ok. 4 mln, Izbica, Skierbieszów i Sitno – po ponad 3 mln. Ponadto gmina Sitno dokonała w 2015 r inwestycji na ponad 5 mln, także w ochronę powietrza.

W tym pięcioletnim okresie wydatki gmin związane z ochroną środowiska wyniosły w sumie niemal **44,75 mln zł. To miara faktycznego zaangażowania gmin w ochronę środowiska, które może być kluczowym zasobem rozwojowym tego terenu.**

2.3.2.4. Zadrzewienia – lokalne bogactwo

Ostatni element jaki zbadamy wskaźnikowo w ramach diagnozy podstawowej obszaru przestrzenno-środowiskowego, będzie praktyczny stosunek gmin do kluczowego zasobu obszaru jakim jest zalesienie i ogólnie drzewa w krajobrazie. Gospodarowanie w lasach – poza wyjątkami – nie należy do kompetencji gmin, natomiast gminy prowadzą zawsze własną politykę postępowania wobec zadrzewień poza lasami. Mamy

tu na myśli zarówno zadrzewienia w ramach zieleni zwartej: parki, tereny rekreacyjne itd., jak i zadrzewienia przydrożne, a także zadrzewienia rozproszone na terenie gminy: drzewa śródpolne, drzewa na nieużytkach, drzewa w ramach działek zabudowanych itd. Generalnie we współczesnej urbanistyce uważa się, że tego typu zadrzewienia są szczególnym bogactwem każdego terenu, wzbogacają i uatrakcyjnają krajobraz, poprawiają stan środowiska a ich wycinka powinna być podejmowana tylko w sytuacjach absolutnej konieczności i co do zasady **zawsze powinna jej towarzyszyć kompensacja przyrodnicza w postaci nasadzeń nowych drzew**, przy czym koszt nasadzeń ponosi zawsze wycinający. Ponieważ wycinkę drzew starszych, o większym potencjale fotosyntetycznym należy kompensować większą ilością nasadzeń za jedno wycięte drzewo, niż wycinkę drzew młodszych, **przyjmuje się, że progiem godziwej kompensacji przyrodniczej jest nasadzenie 4,5 drzewa na każdy metr sześcienny grubizny pozyskanej z wycinki**. Jak kompensacja przyrodnicza wygląda w Partnerstwie? Oto dane o wycince zadrzewień i nasadzeniach drzew w poszczególnych gminach.

Tabela 4. Wycinka zadrzewień – pozyskana grubizna (w m³)

	Wycinka (m ³)	Nasadzenia (szt)	dług klimatyczny
Izbica	1 548	47	6 919
Krasnystaw	1 559	0	7 016
Kraśniczyn	511	410	1 890
Grabowiec	828	0	3 726
Miączyn	2 037	0	9 167
Sitno	1 441	0	6 485
Stary Zamość	2 238	0	10 071
Skierbieszów	b.d.	b.d.	b.d.
RAZEM:	10 162	457	45 272

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Stosunkowo najodpowiedzialniejszą politykę w tym zakresie prowadzi Kraśniczyn, starając się kompensować część wycinki nasadzeniami. **Inne gminy w niemal nie kompensują wycinek i zsumowany dług klimatyczny w ciągu pięciu lat narósł do 45 tysięcy brakujących nasadzeń.**

2.4. Obszar społeczny – analiza pogłębiona

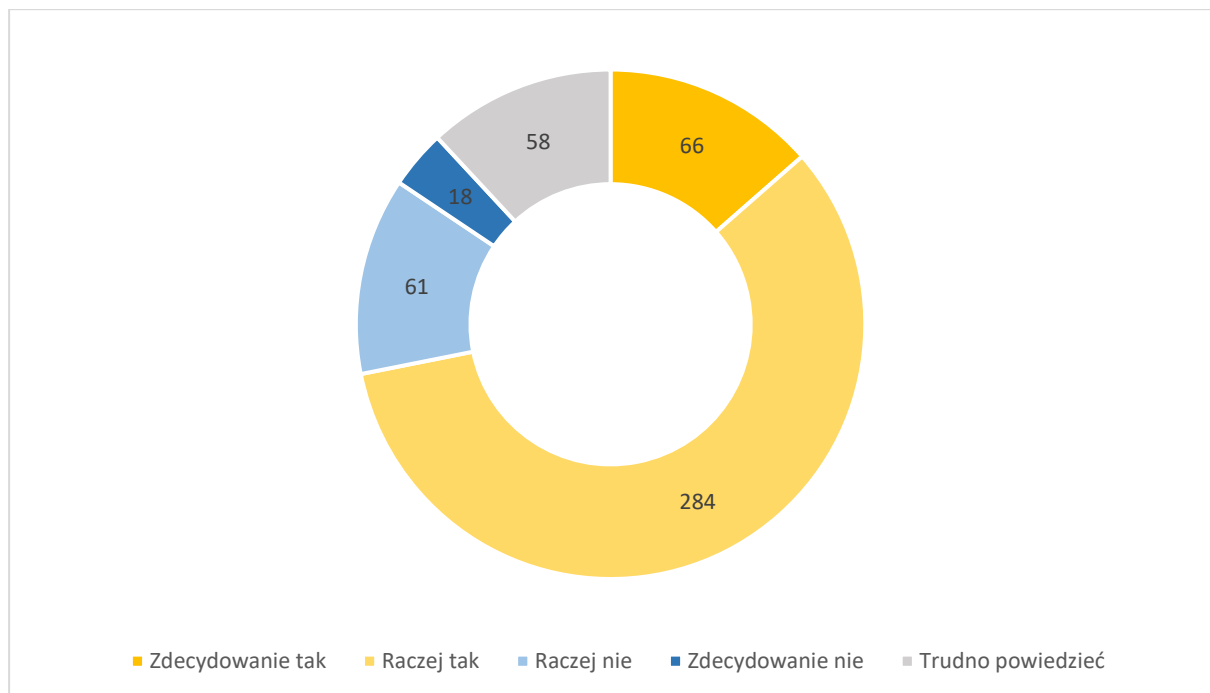
Jak wskazywaliśmy wcześniej, w delimitacji obszarów problemowych IGIPZ PAN cztery gminy Partnerstwa SPK zostało zaliczonych do tzw. obszarów problemowych społecznie. Są to gminy: Miączyn, Grabowiec, Skierbieszów i Krańciczyn. Jednak delimitacja zakłada, że do obszarów problemowych zalicza się dolny kwintyl pod względem sumy siedmiu wskaźników społecznych i granica uznania lub nieuznania za obszar problemowy jest sztywna. Wynika z tego, że istnieje grupa gmin na granicy czwartego i piątego kwintyla, które mogą mieć bardzo podobny realny poziom zjawisk problemowych, a pomimo to trafić do różnych grup.

Stąd potrzeba wielowskaźnikowego przeanalizowania obszaru partnerstwa i przyjrzenia się, jakie realne różnice natężenia poszczególnych zjawisk mamy pomiędzy poszczególnymi gminami Partnerstwa. Posłuży temu analiza wskaźnikowa. A żeby poprawnie zinterpretować wielkości wskaźników, potrzebny jest najpierw szerszy kontekst badanych zjawisk.

2.4.1. Obszar Partnerstwa jako miejsce do życia i rozwoju

Mieszkańcy są zdecydowanie zadowoleni (14%) lub raczej zadowoleni (58%) z zamieszkania w obszarze Partnerstwa. Przeciwnego zdania jest w sumie 16% (4% zdecydowanie i 12 „raczej”).

Ryc. 36. Mieszkańcy: czy Partnerstwo jest dobrym miejscem do życia i rozwoju?

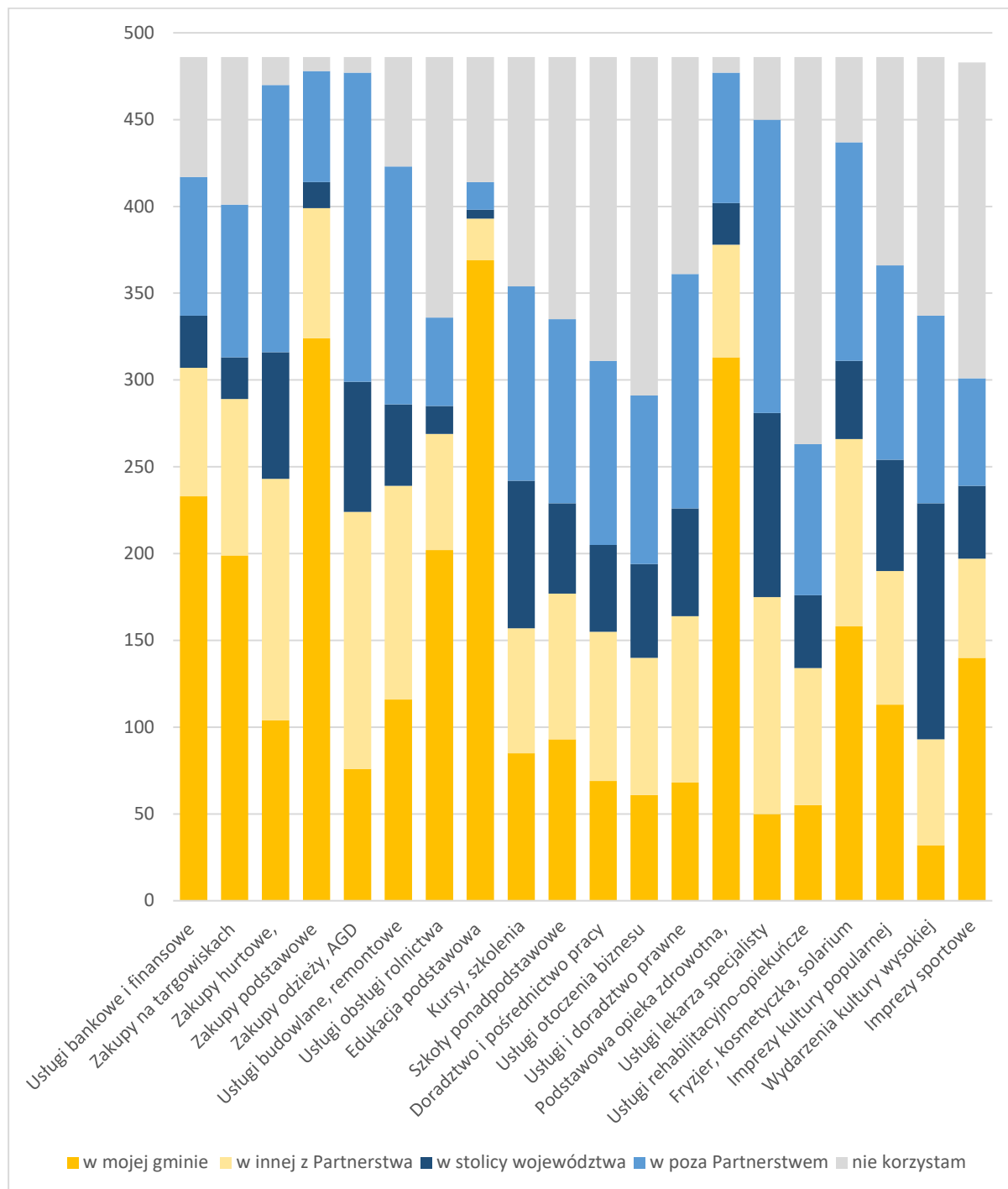

Opracowanie: ZMP

2.4.2. Korzystanie z usług

Poniższy wykres pokazuje, jak mieszkańcy odpowiadali na pytanie: „Gdzie najczęściej korzysta Pan/i z poniższych usług?” (pytano o 20 różnych rodzajów usług publicznych i rynkowych).

Ryc. 37. Odpowiedzi mieszkańców na pytanie o korzystanie z usług

Opracowanie ZMP. Źródło: ankieta mieszkańców

2.4.3. Edukacja

Ryc. 38. Wyniki egzaminu ósmoklasisty w gminach Partnerstwa (2020)

gmina	język polski	matematyka	język angielski	suma
Sitno	59	45	52	155
Stary Zamość	53	40	39	132
Krasnystaw	57	40	47	145
Kraśniczyn	56	33	40	130
Izbica	57	37	43	137
Miączyn	54	36	38	128
Skierbieszów	53	34	39	126
Grabowiec	51	42	31	124
średnio Partnerstwo:	55	38	41	135
średnio gminy wiejskie w Polsce:	58	44	48	150

Opracowanie: ZMP. Źródło: dane Centralnej Komisji Egzaminacyjnej

2.5. Obszar gospodarczy – analiza pogłębiona

2.5.1. Pogłębiony obraz lokalnej gospodarki

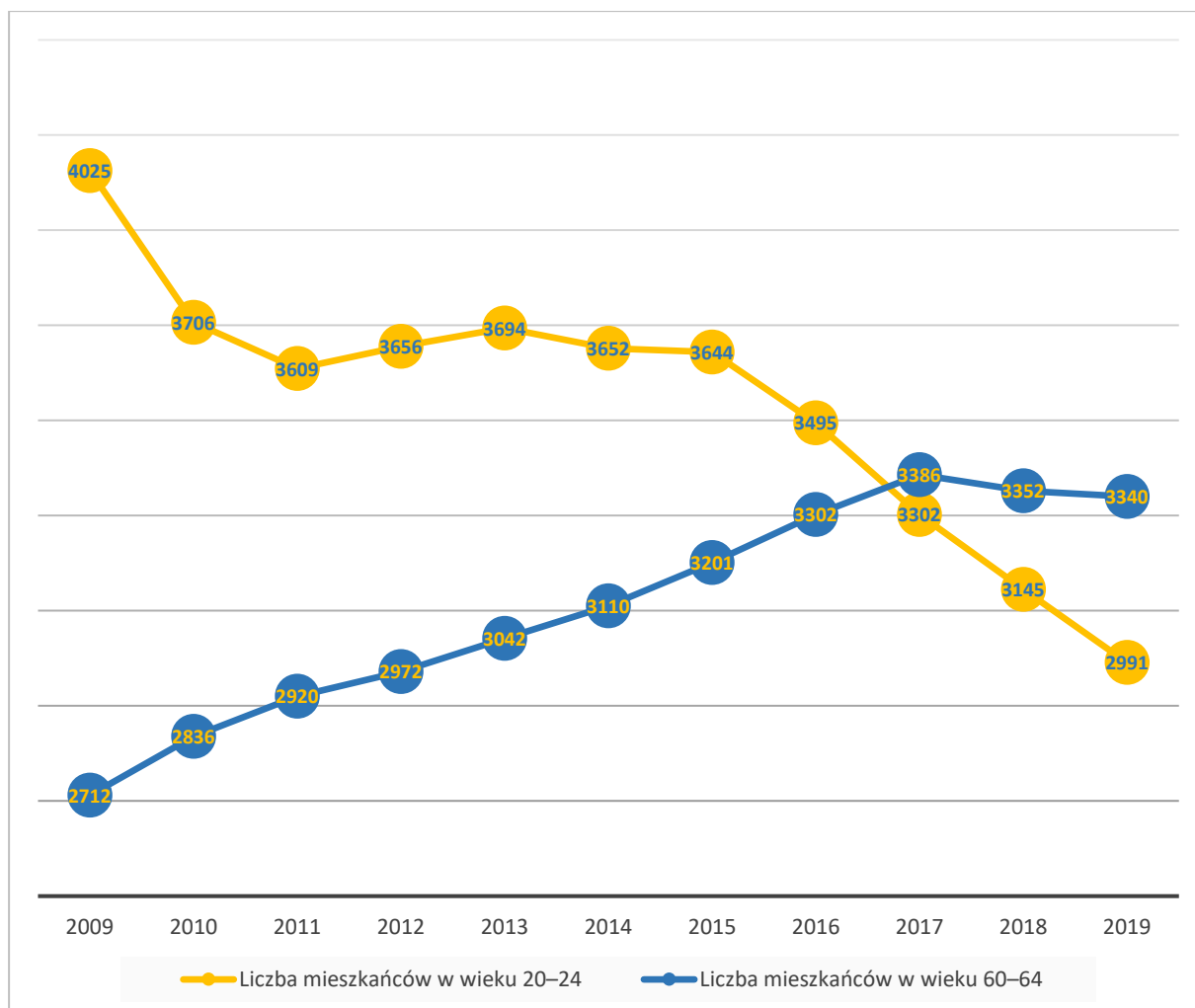
W analizie wskaźnikowej podaliśmy poprzednio, że przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto na koniec 2019 roku wynosiło w powiecie krasnostawskim **3 862,53 zł**, zaś w powiecie zamojskim – **3 474,14 zł**. (średnia wojewódzka na Lubelszczyźnie to 4 260,71, zaś w Kraju – 4 834,76 zł.). **W Partnerstwie zarabia się więc zaledwie około trzech czwartych średniej krajowej**. Przeanalizujemy teraz, jak wpływa to na rynek pracy oraz – kto w takiej sytuacji zasila budżet lokalny.

2.5.1.1. Zastępowalność na rynku pracy

Wobec pesymistycznych danych demograficznych zacznijmy pogłębioną analizę lokalnej gospodarki od zbadania, czy w lokalnej gospodarce w ogóle będzie miał kto pracować, niezależnie od wysokości lokalnej płacy. Zastępowalność na rynku pracy

można zmierzyć porównując liczebność pięciu roczników wchodzących na rynek pracy (20–24) z liczebnością pięciu roczników schodzących z tego rynku (60–65).

Ryc. 39. Zastępowalność pokoleń na rynku pracy w partnerstwie SPK

Opracowanie ZMP. Źródło: <https://analizy.monitorrozwoju.pl/>

Jeszcze w 2009 roku roczniki młode były liczniejsze o ponad 1,3 tys. od roczników starszych. Różnica jednak zmniejszała się co roku, by w 2016 r osiągnąć równowagę. Począwszy od 2017 roku nożyce demograficzne rozjeżdżają się coraz bardziej: **w Partnerstwie zastępowalność na rynku pracy skończyła się.**

2.5.1.2. Lokalny rynek pracy – przepływy siły roboczej

W partnerstwie mamy do czynienia ze sporą mobilnością na lokalnym rynku pracy, przy czym wszystkie gminy mają ujemne saldo: więcej osób wyjeżdża z nich do pracy niż przyjeżdża do nich do pracy. Sama mobilność nie musi nas alarmować, bo niemal wszystkie gminy odnotowują zarówno przyjazdy, jak i wyjazdy, więc zapewne spora

ich część odbywa się pomiędzy gminami Partnerstwa. Jednak wysokie ujemne saldo mobilności jest już niepokojące: **na miejscu brakuje ponad 2,3 tys. miejsc pracy.**

Tabela 5. Wyjazdy i przyjazdy do pracy oraz saldo mobilności rynku pracy

Gmina:	wyjazdy do pracy	przyjazdy do pracy	SALDO mobilności
Grabowiec	110	5	-105
Izbica	581	84	-497
Krasnystaw	842	163	-679
Kraśniczyn	171	50	-121
Miączyn	227	45	-182
Sitno	452	132	-320
Skierbieszów	188	36	-152
Stary Zamość	351	58	-293
RAZEM	2 922	573	-2 349

Opracowanie: ZMP. Źródło: „Polska w liczbach”

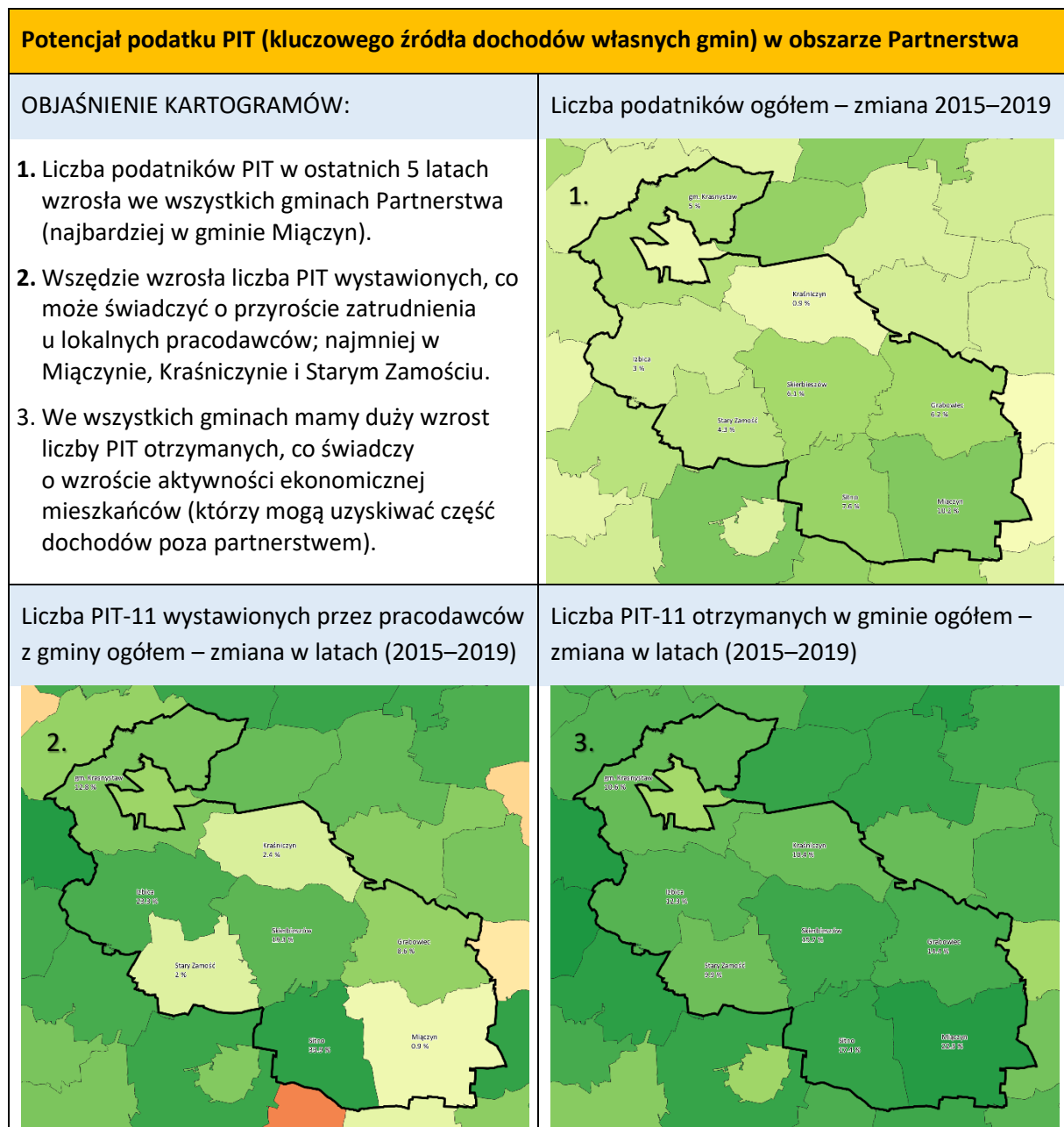
Bardzo duże ujemne saldo przepływów ludzi na rynku pracy drenuje lokalny zasób siły roboczej znacznie bardziej niż przywołane poprzednio nożyce demograficzne między rocznikami 20–24 a 60–64.

Oczywiście nie oznacza to, że na terenie Partnerstwa i w jego bezpośrednim otoczeniu (miasto Krasnystaw) nie ma pracodawców przynajmniej średniej wielkości. W Krasnymstawie od lat działa prężna spółdzielnia Mleczarska. W gminie Krasnystaw pozyskano ostatnio dużego inwestora, który będzie budować kompleks elewatorów zbożowych i młynów. W gminie Sitno działa znaczący pracodawca instytucjonalny: Ośrodek Doradztwa Rolniczego. Nie zmienia to jednak ogólnego obrazu sytuacji.

2.5.1.3. Wpływy podatkowe samorządów z lokalnej gospodarki

Kto w takim razie utrzymuje budżety gmin, skoro stwierdziliśmy już, że występują niskie płace, niedobór ludzi młodych i zatrudnianie się poza Partnerstwem? Przyjrzyjmy się analitycznie danym o podatnikach z bazy POLTAX.

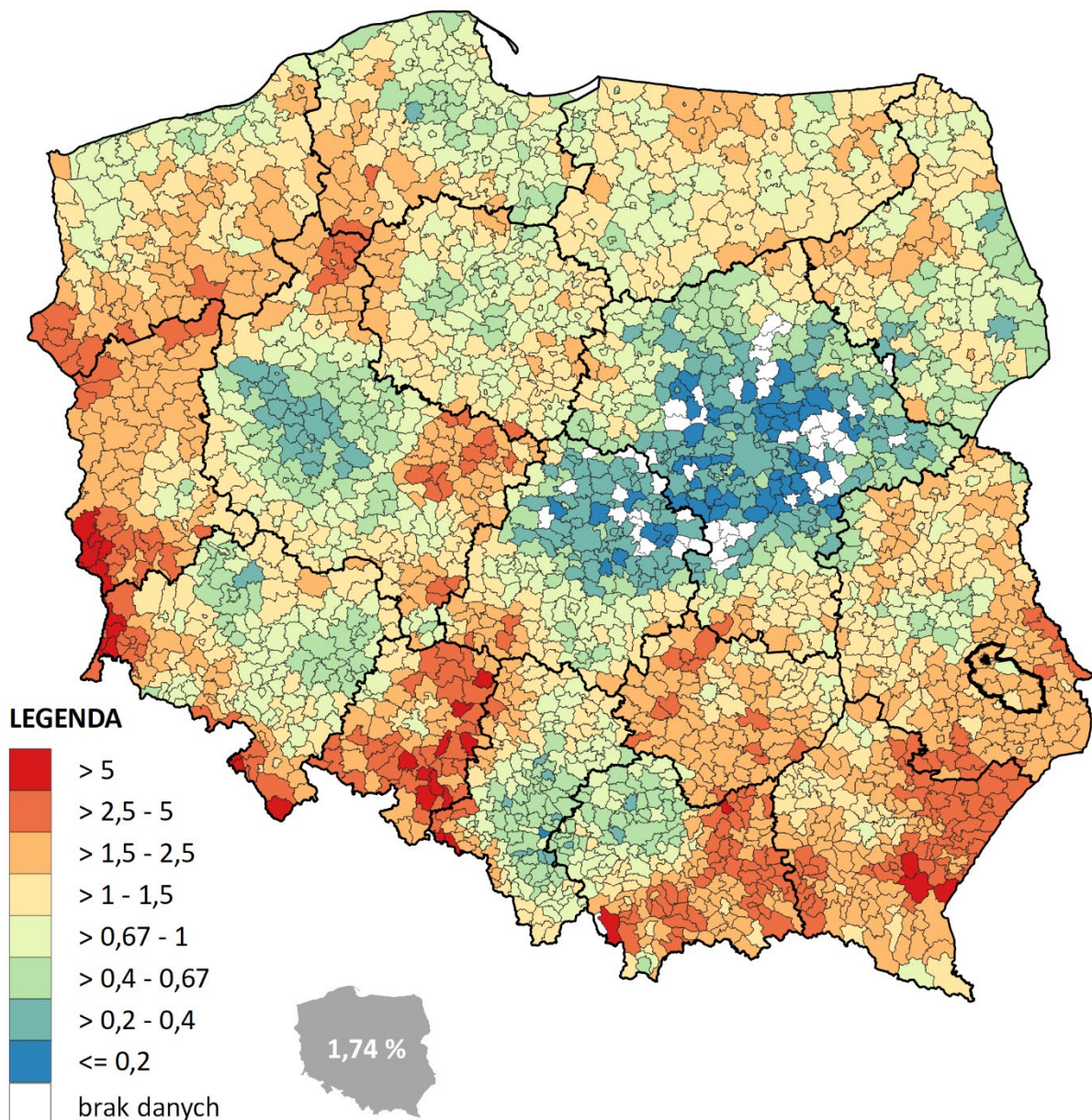
Ryc. 40. Podatnicy PIT na obszarze Partnerstwa z obszaru SPK

Opracowanie ZMP. Źródło: dane z systemu POLTAX

Przyjrzyjmy się jeszcze ważnej grupie podatników PIT, a mianowicie – podatnikom płacącym PIT na miejscu ale **osiągającym dochody za granicą**.

Ryc. 41. Udział podatników z dochodami zagranicznymi w liczbie podatników ogółem

Opracowanie ZMP. Źródło: dane z systemu POLTAX

W sześciu gminach podatników z dochodami zagranicznymi jest pomiędzy 2,5 a 5%, tylko w Sitnie – pomiędzy 1,5 a 2,5 a w Kraśniczynie – pomiędzy 0,67% a 1,0%. Średnia krajowa wynosi 1,74, więc generalnie w Partnerstwie podatników z dochodami zagranicznymi jest nieco więcej, niż średnio w kraju (wyjątkiem jest Kraśniczyna). Jak widać na mapie Kraju, wysoki udział dochodów zagranicznych występuje albo na terenach ubogich i peryferyjnych, albo tam, gdzie istnieje ukształtowany zwyczaj wyjeżdżania do pracy za granicą. Obszar Partnerstwa to prawdopodobnie ten pierwszy przypadek: mamy tu zapewne lokalny i regionalny deficyt atrakcyjnych ofert pracy (niska płaca!), stąd wyjazdy zarobkowe.

2.5.1.4. Kto utrzymuje lokalny budżet?

Na obszarze Partnerstwa mamy **29 202 podatników**. Płacą oni razem **56 772 485,00 zł podatku PIT**. Średnio podatnik osiąga rocznie **27 382,52 zł dochodu** i płaci od niego **1 944,13 zł podatku**. Jednak średnie nie mówią wiele o tym, kto z jaką intensywnością zarabia i ile płaci podatku. Więcej pokaże nam analiza w podziale podatników na **trzy grupy dochodowości**:

1. Dochodowość NISKA: dochód minimalny lub poniżej jego progu,
2. Dochodowość ŚREDNIA: dochód od minimalnego do jego czterokrotności,
3. Dochodowość WYSOKA: powyżej czterokrotności dochodu minimalnego.

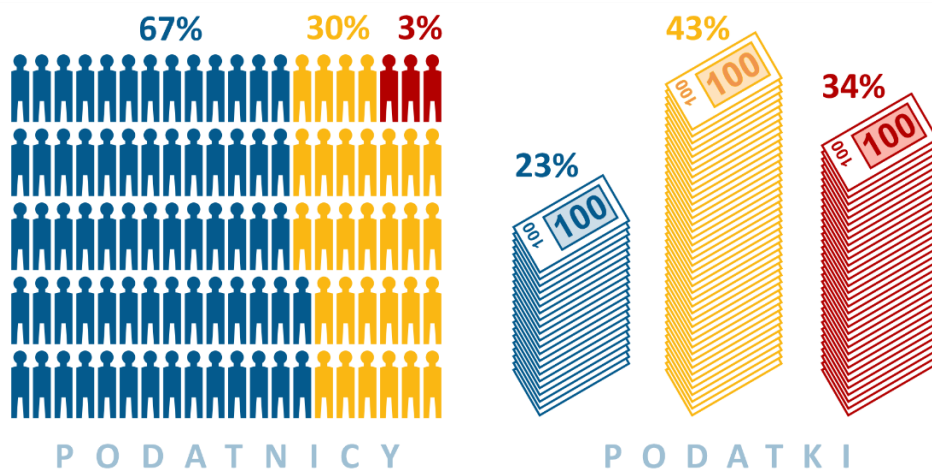
Tabela 6. Podatnicy PIT w podziale na trzy grupy dochodowości: niską, średnią i wysoką

Grupa:	Podatnicy		PIT		dochód per capita	PIT per capita
NISKA	19 584	67%	12 959 187,46 zł	23%	12 551,85 zł	661,72 zł
ŚREDNIA	8 668	39%	24 332 113,74 zł	43%	45 419,69 zł	2 807,12 zł
WYSOKA	950	3%	19 481 183,80 zł	34%	168 537,86 zł	20 506,51 zł
RAZEM:	29 202	100%	56 772 485,00 zł	100%	27 382,52 zł	1 944,13 zł

Opracowanie ZMP. Źródło: dane z systemu POLTAX

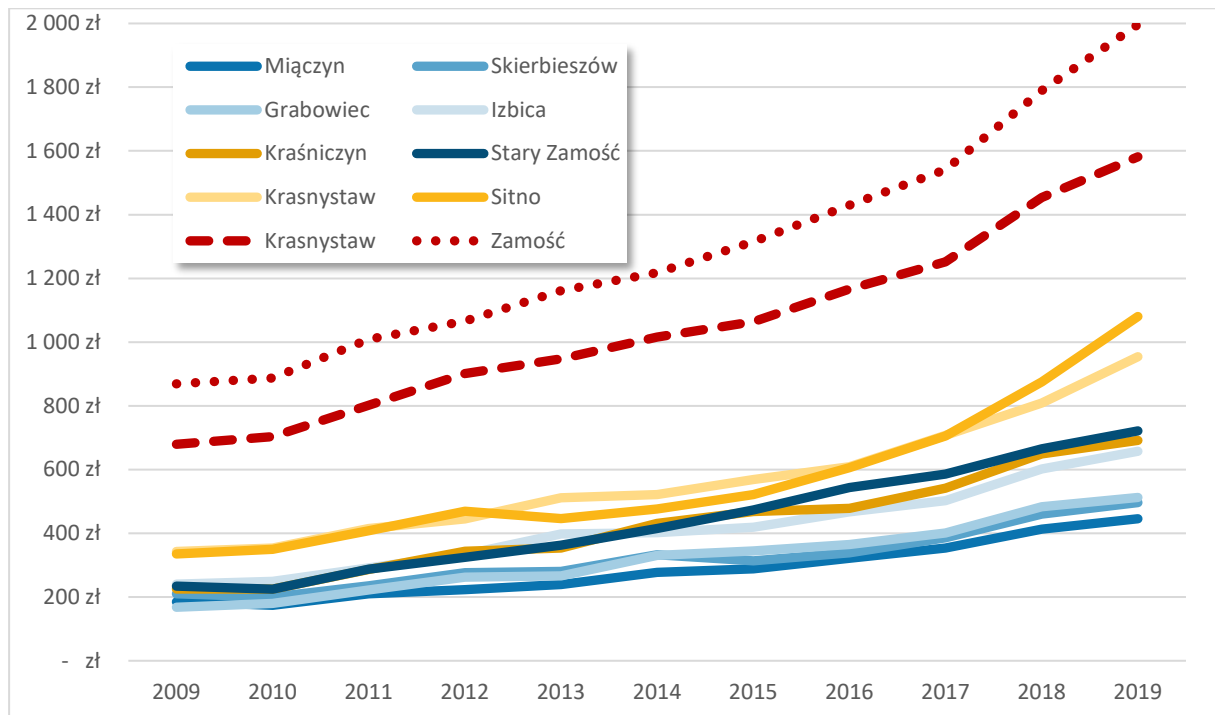
Tabela pokazuje proporcję: **jeden podatnik z grupy wysokiej dochodowości wnosi do budżetu tyle PIT-u, co siedmiu podatników z grupy dochodowości średniej lub trzydziestu jeden z grupy dochodowości niskiej.**

Ryc. 42. Proporcje liczby podatników i płaconego przez nich podatku

Opracowanie ZMP. Źródło danych: system POLTAX

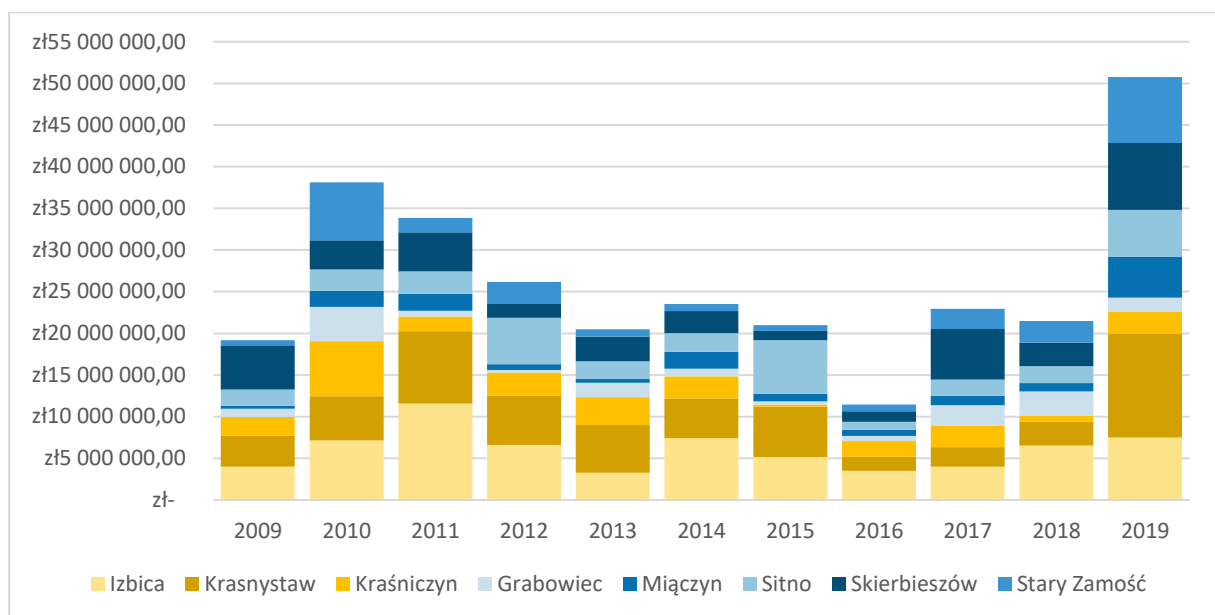
Ryc. 43. Dochody gmin z PIT w przeliczeniu na mieszkańca w wieku produkcyjnym; tło porównawcze: miasta Zamość i Krasnystaw

Opracowanie: ZMP. Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego

Porównajmy ten wieloletni obraz z wydatkami inwestycyjnymi poszczególnych gmin w tym samym okresie. Po co? To wyjaśnimy za chwilę.

Ryc. 44. Wydatki inwestycyjne budżetów gmin Partnerstwa w latach 2009 – 2019

Opracowanie: ZMP. Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego

Inwestycje – w odróżnieniu od wydatków bieżących – z istoty kumulują się w konkretnych latach i muszą być finansowane poprzez zaciąganie długu, który następnie jest spłacany z dochodów o charakterze regularnym, corocznym. W ten sposób dochód budżetu gminy z udziału w podatku PIT jest fundamentem potencjału inwestycyjnego gminy, ponieważ jest wpływem stabilnym, regularnie rosnącym i dzięki temu umożliwia planowanie wieloletnich spłat zadłużenia.

Tymczasem **procesy demograficzne pokazane wcześniej: wyludnianie się gmin i ich starzenie oraz procesy ekonomiczne – mocne uzależnienie dochodów budżetu od bardzo wąskiej grupy podatników i bardzo duża grupa podatników płacących podatek poniżej 700 zł – każą poważnie brać pod uwagę zagrożenie utratą tej stabilności**. Model gminy kończącej spłacać kredyt za halę sportową, która od wielu lat stoi pusta, bo nie ma już kto z niej korzystać, jest modelem ostrzegawczym. Wydaje się że jest dobry moment aby oprócz planów bieżących poważnie przeanalizować długofalową strategię Partnerstwa zadbania o dochodowość z PIT.

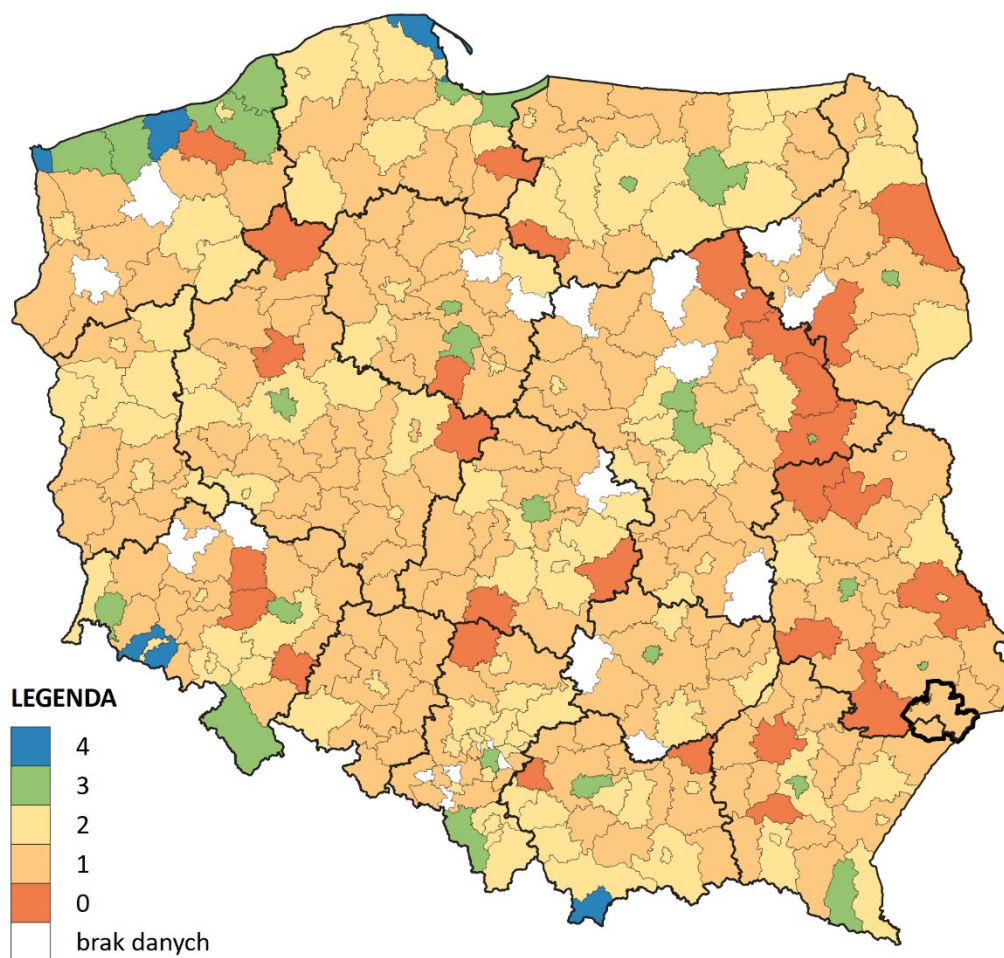
2.5.2. Potencjał atrakcyjności turystycznej

Omówimy tu turystykę jako gałąź gospodarki, sprzedającą **produkt turystyczny**, a więc „całość dóbr i usług, które nabywa konsument podczas podróży turystycznej oraz zbiór korzyści, jakie osiąga nabywca, w związku z udziałem w niej”². Na produkt turystyczny z reguły składają się atraktory (elementy, po które przyjeżdża turysta – w przypadku obszaru Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego kluczowo ważnym atraktorem jest krajobraz), oraz odpłatne usługi towarzyszące korzystaniu z atraktorów. Istotą produktu turystycznego jest właśnie jego **skomercjalizowanie**, powiązanie z atraktorami takich usług udzielanych na miejscu, które przyniosą dochód danemu terenowi.

---

² Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B.(2010). Produkt Turystyczny, PWE, Warszawa, s. 85- 119

Ryc. 45. Pozycja powiatów wg syntetycznego wskaźnika rozwoju funkcji turystycznej (2019);

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych BDL GUS, wg metodyki A. Szromka

Mapa pokazuje pozycję poszczególnych powiatów wg syntetycznego wskaźnika rozwoju **funkcji turystycznej**³ (WRFT) w 2019 roku. Wskaźnik został zsyntetyzowany z czterech międzynarodowych i – jak widać – wskazuje on jako turystyczne tylko lokalizacje (a) nadmorskie, (b) górskie i (c) duże miasta. Obszar Roztoczańskiego Parku Narodowego wypada wg WRFT jako obszar o zerowej funkcji turystycznej. **Przytaczamy go dla porządku, aby stwierdzić, że kryteria funkcji turystycznej muszą być dziś bardziej indywidualne.** Znaczenie różnych segmentów turystyki dla lokalnej gospodarki można ocenić na podstawie kilku kryteriów.

³ Funkcja turystyczna to „działalność społeczno-ekonomiczna, która jest skierowana na obsługę turystów i którą miejscowość lub obszar spełnia w systemie gospodarki narodowej” (por. A. Kowalczyk: *Geografia turystyki*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000)

- Średnia wysokość budżetu, wydawanego przez turystę podczas pobytu.
- Liczba turystów łącznie w ciągu sezonu korzystających z danego rodzaju usługi, lub przyciąganych przez dany atraktor.
- Potencjał wzrostu danego segmentu ruchu turystycznego.

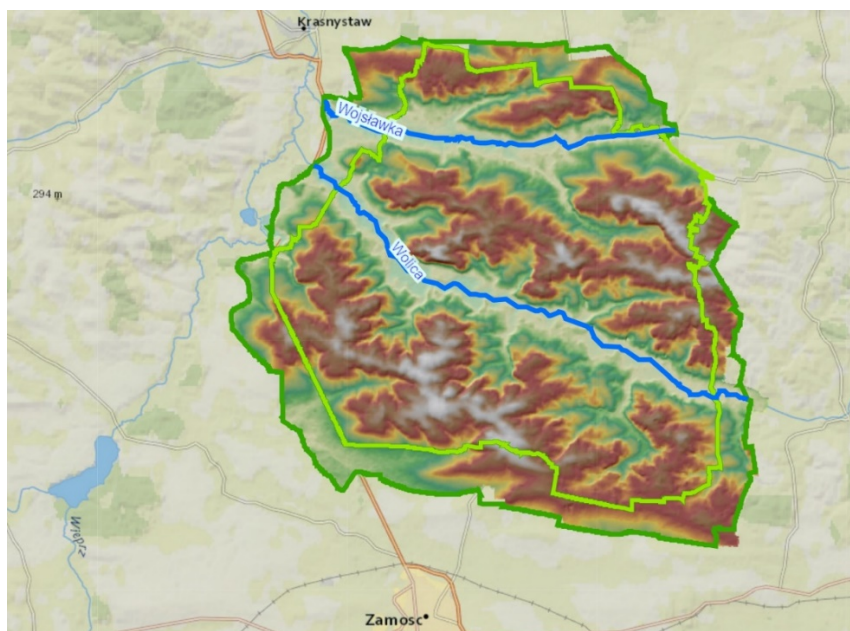
Nie posiadamy danych, aby oszacować dwa pierwsze z tych kryteriów. Możemy natomiast oszacować potencjał wzrostu na podstawie analogicznych atrakcji w innych lokalizacjach, tego jakie zainteresowanie one budzą i jaki jest potencjał ich komercjalizacji a następnie wzrostu.

Kolejność przedstawionych poniżej atraktorów turystycznych i segmentów ruchu turystycznego nie rankinguje ich znaczenia, chociaż układając listę kierowaliśmy się wynikami badań ankietowych przeprowadzonych wśród liderów opinii.

2.5.2.1. Atrakcyjność krajobrazowa

Kluczowym potencjałem obszaru Partnerstwa jest Skierbieszowski Park Krajobrazowy ze swoimi walorami i zasobami przyrodniczymi, w tym z kluczowym zasobem, jakim jest chroniony krajobraz. Park jest usytuowany w mezoregionie Działów Grabowieckich. Działy, to pasma wzgórz lessowych, pociętych dolinami niewielkich rzek. Łagodne wzgórza tworzą bardzo malowniczy krajobraz, świetnie nadający się do pieszych wędrówek.

Ryc. 46. Ukształtowanie wysokościowe terenu na obszarze SPK

Źródło: Geoportal Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego autorstwa Jakuba Chomy opracowany w ramach pracy magisterskiej na Wydziale Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej UMCS we współpracy z Zespołem Lubelskich Parków krajobrazowych

Ukształtowanie terenu stanowią trzy pasma wzgórz przecinane dolinami rzek Wolicy i Wojstawki ułożonymi na osi wschód- zachód. Granicę obszaru wyznacza od zachodu dolina rzeki Wieprz, do której wpadają wspomniane rzeki. Jest to obszar **idealny dla turystyki ekstensywnej**, skierowanej dla osób które wolą unikać tłumów. To dobry obszar dla rozwoju gospodarstw agroturystycznych oraz dla lokalizacji domów letniskowych. Ostatnio Lasy Państwowe zalegalizowały też spontaniczne noclegi w lesie niewielkich grup, co też dla wielu osób uprawiających turystykę pieszą jest atrakcją.

2.5.2.2. Zabytki ariańskie

Na obszarze partnerstwa, w gminie Krasnystaw znajdują się dwa ważne zabytki Arian Polskich. Są to:

- ruiny zamku we wsi Krupce
- grobowiec ariański we wsi Krynice

Ryc. 47. Ruiny zamku w Krupem

Źródło: Wikipedia

Ryc. 48. Grobowiec ariański (tzw "Grobisko") w Krynicach

Źródło: Wikipedia

Oba te obiekty są interesujące turystycznie, ale ich prawdziwą wartość można poznać i zrozumieć tylko w szerszym **kontekście historycznym**. Trzeba rozumieć, jak ważną rolę odrywali Arianie (nazywani też Bracią Polską w Polsce na przełomie XVI i XVII wieku. Ich działalność była zapowiedzią epoki Oświecenia, która zaczęła się rozwijać sto lat później oraz (niestety) w innym kraju⁴. Najważniejsza uczelnia ariańska – **Akademia Rakowska** była na przełomie wspomnianych stuleci uznawana za jedną z najlepszych uczelni w Europie. Paweł Orzechowski, jeden z właścicieli zamku, był marszałkiem sejmu elekcyjnego, na którym szlachta obrała na króla Zygmunta III oraz Arianinem oraz patronem Braci Polskiej. W oparciu o te zabytki można poprowadzić bardzo interesującą narrację o całej epoce ostatniego okresu dynastii Jagiellonów i kolejnych dziesięcioleciach. Braci Polskiej można uznać za **prekursorów Oświecenia**.

---

⁴ Doskonale wprowadza w problematykę prof. Stanisław Obirek w krótkim wykładzie (10:16) „Teologia dla młodzieży - Herezja, czyli wolność wyboru cz. 2 - Bracia Polscy” <https://youtu.be/kEqHcTQxAml>

2.5.2.3. Pałac w Orłowie Murowanym i Hrabia Kajetan Kicki

W Orłowie Murowanym znajduje się pałac Kickich. Znany jest on przede wszystkim ze względu na Kajetana hr. Kickiego. (1803 – 1878), znanego w całym Królestwie Polskim filantropa. Kajetan Kicki zmarł w 1878 r. zostawiwszy większość swojego olbrzymiego majątku Towarzystwu Osad Rolnych i Przytułków Rzemieślniczych. Zamiarem Kickiego było stworzenie fundacji, która kształtowałaby i wspierała w działalności wzorowe gospodarstwa rolne. Pochodzące z nich dochody miały być wykorzystywane do tworzenia placówek opiekuńczo-wychowawczych. W ramach realizacji testamentu, w 1886 r. w Sobieszynie w pobliżu Puław powstała rolnicza stacja doświadczalna. Zakład ten **przez długi czas był jedynym ośrodkiem badań rolniczo-doświadczalnych w Królestwie Polskim**. Na polach, które rozciągały się w obrębie majątku Sobieszyn, prowadzono doświadczenia z odmianami zbóż ozimych i jarych oraz z nawozami sztucznymi. Przy placówce tej działała stacja meteorologiczna. **Można założyć, że powstanie silnego ośrodka badań rolniczych i weterynaryjnych w Puławach wiele zawdzięcza hrabiemu Kickiemu**. Jego postać można uznać za **prekursora pozytywizmu**.

Ryc. 49. Założenie pałacowe w Orłowie Murowanym – widok z lotu ptaka

Źródło: serwis www.polskiezabytki.pl, fot. Grzegorz Chowicki (2016)

2.5.2.4. Grody Czerwieńskie

Jednym z ważnych potencjałów atrakcyjności turystycznej jest przeszłość historyczna obszaru Partnerstwa, w tym położenie w centrum obszaru historycznych Grodów Czerwieńskich. Grody Czerwieńskie istniały między X wiekiem a rokiem 1242 – a więc przez około 300 lat stanowiły obszar przejściowy między Polską a Rusią.

Ryc. 50. Położenie Partnerstwa a historyczne lokalizacje Grodów Czerwieńskich

Opracowanie: ZMP według koncepcji W. Semkowicza, przyjętej w polskiej historiografii po 1945 roku. Czerwień został utożsamiony z grodziskiem w Czermnie nad rzeką Huczwą, w gminie Tyszowce, w powiecie tomaszowskim, graniczącej z obszarem Partnerstwa.

W tamtych czasach obszar Roztocza i Kotliny Hrubieszowskiej był ważnym centrum osadniczym – co silnie kontrastuje ze stanem obecnym. Epoka Grodów Czerwieńskich to czasy tajemnicze i wręcz magiczne. Nie mamy źródeł pisanych z tego okresu; odkrywaniem tej warstwy przeszłości zajmują się archeolodzy. Średniowiecze jest częstym (i wdzięcznym) tematem aktywności grup rekonstrukcyjnych. Można spodziewać się wzrostu aktywności takich środowisk zainteresowanych średniowieczem na tym obszarze w przyszłości. W zachodniej

części Polski obiektem archeologicznym o największym znaczeniu, atrakcją dla ogromnej liczby wycieczek szkolnych oraz indywidualnych turystów jest Biskupin. Na wschodzie Polski gród Czerwień (w pobliżu wsi Czermino w gminie Tyszowce) może uzyskać w przyszłości podobny status.

Ryc. 51. Wizualizacja prawdopodobnego wyglądu grodu w Czerminie w okresie jego największego rozwoju na podstawie

Źródło: wizualizacja wykonana w ramach unijnego projektu „Przyszłość i teraźniejszość w trzech wymiarach: Gotania – Grody Czerwieńskie – Grzęda Sokalska”,

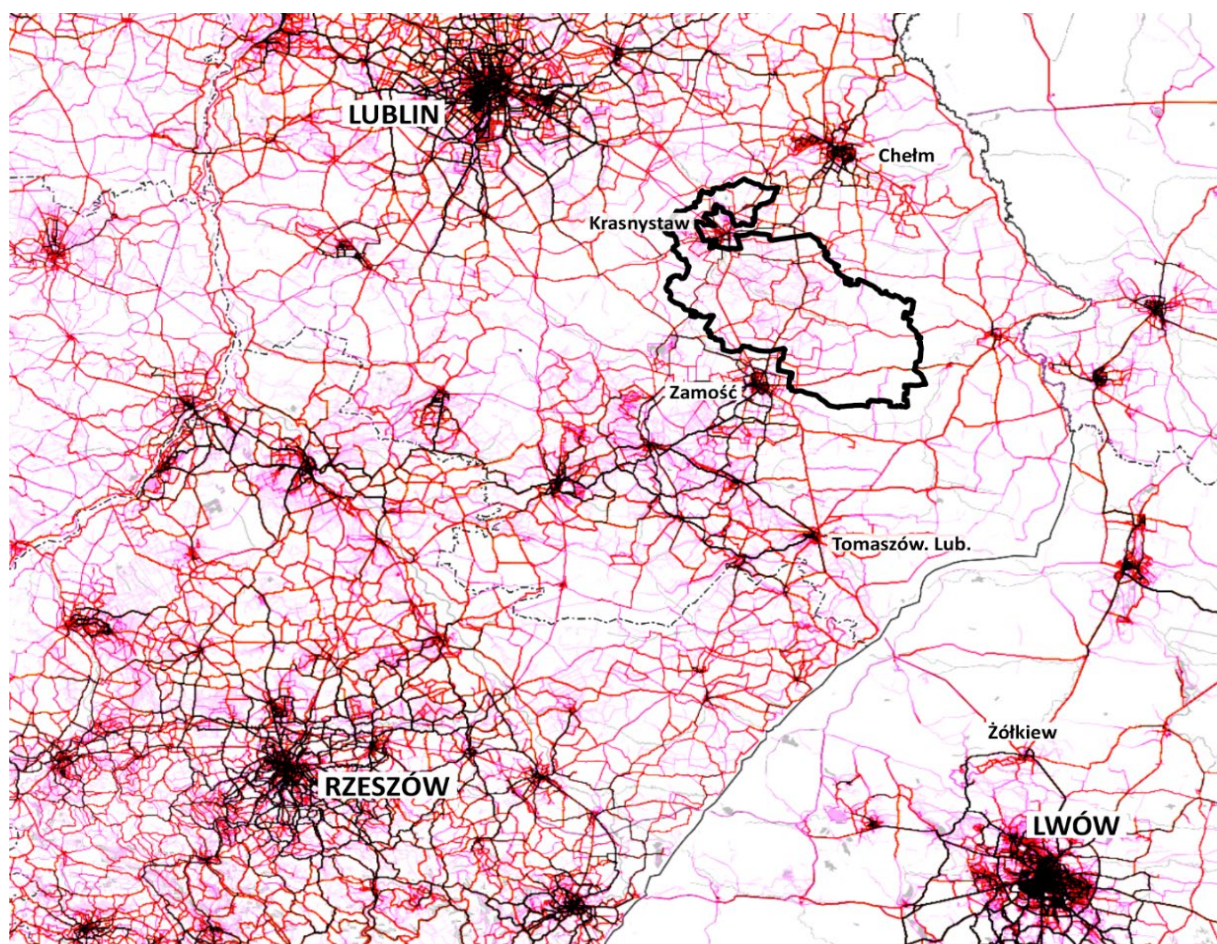
Koniec istnienia grodów czerwieńskich był skutkiem najazdu mongolsko-tatarskiego w latach 1241/43. Nagły wzrost potęgi plemion Wielkiego Stepu i powstanie Imperium Mongolskiego to wydarzenie istotne dla całej Euroazji. Nawet dla turystów z Chin opowieść o tych wydarzeniach będzie ciekawa – bo ich kraj przeżył podobny najazd tych samych plemion z podobnym skutkiem. To pokazuje atrakcyjność tej narracji.

Aby budować współpracę i obszarów przygranicznego, trzeba jest sięgnąć do czasów, gdy różnica kulturowe między Polakami a Rusinami były znacznie mniejsze. Ziemie te miały charakter mieszanego pogranicza polsko-ruskiego. Z tego powodu ich historia łączy oba narody.

2.5.2.5. Turystyka rowerowa

Bardzo popularny wśród rowerzystów serwis www.strava.com oferuje aplikacje na smartfony ułatwiające układanie trasy przejazdu. Dodatkowo serwis tworzy także mapy pokazujące gęstość turystycznego ruchu rowerowego na podstawie telemetrii uzyskiwanej ze smartfonów.

Ryc. 52. Mapa aktywności rowerowo-turystycznej w obszarze Partnerstwa i okolicach

Opracowanie: ZMP. Źródło danych GPS: <https://www.strava.com>

Z mapy wynika, że obecnie ruch rowerowy na obszarze partnerstwa odbywa się **na osi Chełm - Zamość**. Na tej też osi musi być pobudowana droga rowerowa. Tymczasem jedyny znaczący szlak rowerowy biegnie na obszarze SPK z Chełma do Krasnegostawu – to znany szlak „GreenVelo”. Szlak ma na przebiegu przez partnerstwo i w jego bezpośrednim otoczeniu fragmenty całkowicie pozbawione infrastruktury rowerowej, co wykazało opracowanie Najwyższej Izby Kontroli opublikowane w marcu 2021. Nie znaczy to, że należy ten szlak lekceważyć. Wręcz przeciwnie – należy podjąć w kolejnych latach inwestycje, które uzupełnią brakującą infrastrukturę. Ponadto warto zaprojektować trasy wycieczkowe, odchodzące od szlaku głównego i wracające ponownie do niego.

Należy też rozpatrzyć utworzenie nowych szlaków głównych. Jeden z nich powinien przebiegać od Chełma do Zamościa. Drugi – z Krasnegostawu do Hrubieszowa. Obie te proponowane drogi będą krzyżować się w Skierbieszowie.

Ryc. 53. Szlak Green Velo – fragment głównej trasy

Źródło: opracowanie własne na podstawie Google Maps” oraz z wykorzystaniem mapy z serwisu szlaku GreenVelo

Turystykę rowerową uważamy za jeden z najbardziej obiecujących segmentów całego obszaru turystyki na terenie Partnerstwa. Jednak jej rozwój wymaga całościowego, przemyślanego planu działania i wybudowania infrastruktury dla ruchu rowerowego: tras i urządzeń obsługi.

2.5.2.6. Turystyka konna

Organizacja długich tras rajdów konnych jest trudne - wymaga znalezienia miejsc, noclegowych dla jeźdźców są także stajnie dla koni i odpowiedni personel.

W na obszarze partnerstwa jest pięć takich miejsc:

- Stadnina Koni „Białka” (gmina Krasnystaw)
- Stadnina „Adrenalina” w Siennicy Nadolnej (gmina Krasnystaw)
- Stadnina „Pasja” w Niemienicach – Kolonii (gmina Krasnystaw)
- Gospodarstwo Pana Ryczka (gmina Skierbieszów)
- Stadnina "Kraina Kuhailana" Pana Krzysztofa Czarnoty (gmina Miączyn)

To już wystarczający potencjał, aby pomyśleć o rozpoczęciu promocji obszaru jako oferującego turystykę konną. Potrzebne jest rozpoznanie podobnych usług w sąsiednich gminach i sąsiednich obszarach.

2.5.2.7. Turystyka przyrodnicza

Fotografia nie tylko potrafi pokazać i zachować piękno przyrody, ale także pośrednio wypromować okolice, w których takie fotografie zostały wykonane. Technicznie amatorskie fotografowanie jest bardzo proste, ale „złapanie ujęcia” to nadal sztuka wymagająca wiedzy i cierpliwości. Nic jednak nie stoi na przeszkodzie, aby właściciele lokalnych gospodarstw agroturystycznych otrzymali szkolenia z zakresu lokalnych atrakcji przyrodniczych i umieli wskazać turystom, gdzie można je obserwować i fotografować. Przykładem efektu promocyjnego jest wydarzenie z marca 2021 r w gminie Miączyn, gdzie pojawienie się pojedynczego okazu bardzo rzadkiego w Polsce ptaka – Płochacza Czarnogardłego spowodowało przyjazd pasjonatów przyrody z całej Polski i zainteresowanie mediów.

Ryc. 54. Sensacja ornitologiczna w Miączynie: Płochacz Czarnogardły (marzec 2021)

Źródło: „Dziennik Wschodni”; Fot. Marzena Prokop

Obszar SPK charakteryzuje się małym zanieczyszczeniem światłem. Takich obszarów jest w Europie coraz mniej. Nocne obserwacje nieba w takich warunkach mogą być atrakcją oferowaną w lokalnych gospodarstwach agroturystycznych.

Ryc. 55. Fragment mapy pokazującej zanieczyszczenie nieba światłem. Kolor niebieski oznacza bardzo dobre warunki obserwacyjne

Źródło: <https://www.lightpollutionmap.info>

2.5.2.8. Turysta kajakowa

Turystyka kajakowa na Wieprzu jest bardzo dobrze rozwinięta na odcinku powyżej partnerstwa (od Zwierzyńca do zalewu w Nieliszu). Jest jednak znacznie mniej popularnym odcinku Od zalewu w Nieliszu (poniżej zapory) do Izbicy (1 dzień spływu) oraz od Izbicy do Krasnegostawu (2 dzień spływu) – a więc na obszarze partnerstwa. Przez obszar Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego przepływają dwie mniejsze rzeki: **Wolica** i **Wojstawka**. Obie zostały uregulowane, co przyspieszyło spływ wody oraz zmniejszyło różnorodność przyrody wzdłuż ich biegu oraz w samych rzekach. Wydaje się, że obie te rzeki można dostosować do turystyki kajakowej, **poprzez przywrócenie naturalnego biegu rzek** i ewentualnie **stworzenie szeregu niewielkich podpiętrzeń**, podnoszących wodę o 10-15 cm. **Obecnie obie rzeki są uregulowane według standardów stosowanych w okresie PRL** tzn. mają wyprostowane koryta i są pozbawione naturalnej zieleni przybrzeżnej. Celem melioracji było osuszenie łąk, podczas gdy obecnie prowadzone prace melioracyjnych mają cel przeciwny – zwiększenie retencji wodnej, co sprzyjałoby możliwej przyszłej turystyce kajakowej. Nawet jednak w sytuacji, gdy zostaną wykonane powyższe inwestycje, rzeki te są za małe i za krótkie, aby stać się istotnymi szlakami dla turystyki kajakarskiej.

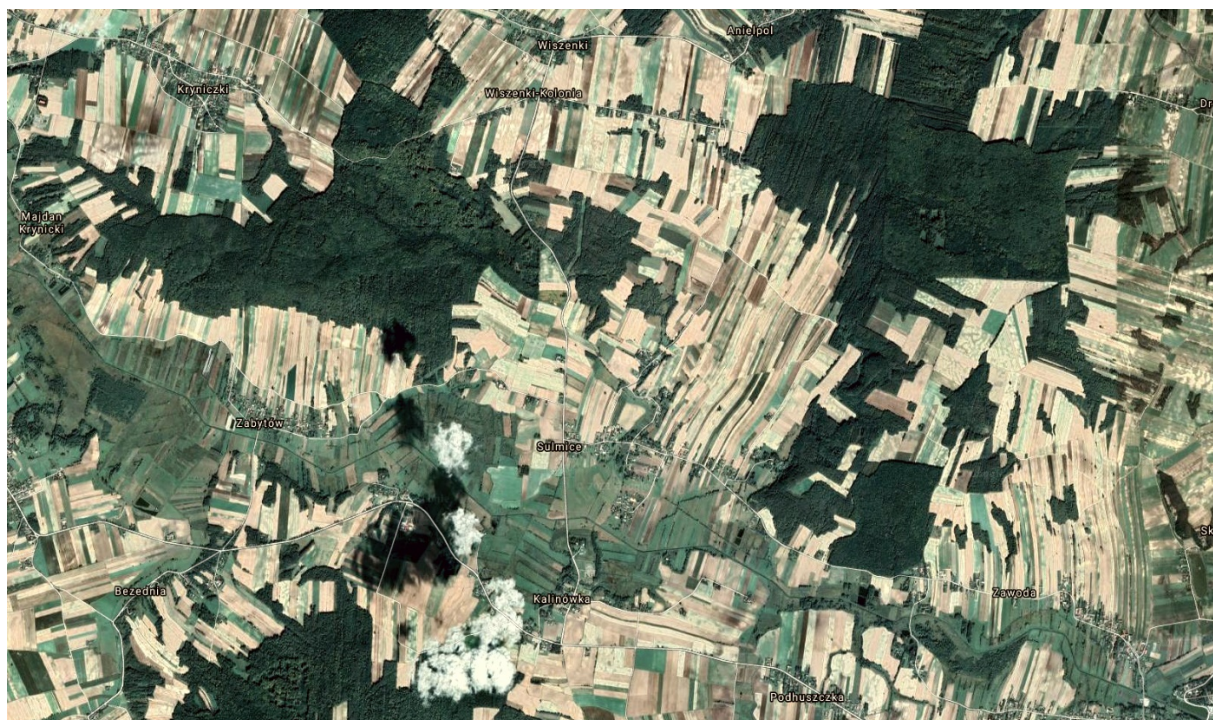
2.5.3. Rolnictwo

Partnerstwo w całości składa się z gmin wiejskich i rolnictwo jest istotną gałęzią lokalnej gospodarki. W niniejszej diagnozie skupiono się na trzech aspektach lokalnej gospodarki rolnej: odziedziczonej po czasach reformy rolnej niekorzystnej strukturze agrarnej, waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz zagrożeniu suszą rolniczą.

2.5.3.1. Odziedziczona bariera rozwojowa: rozdrobnienie struktury agrarnej

Struktura agrarna na terenie Partnerstwa jest zdecydowanie niekorzystna przez swoje rozdrobnienie, które ukształtowało się w okresie powojennym a następnie pogłębiało przez lata. Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie rolnym w Partnerstwie wynosi 6,17 ha, a odsetek gospodarstw poniżej 1 ha wynosi nadal niemal 20%⁵ a gospodarstwa do 3 ha stanowią niemal 65% ogólnej liczby gospodarstw. Dodatkowym czynnikiem radykalnie pogarszającym warunki gospodarowania jest struktura gospodarstw rolnych, które są wewnątrznie rozdrobnione i dość często składają się kilkunastu działek w odległych lokalizacjach. Proces komasacji gruntów tylko nieznacznie poprawił tę sytuację w ostatnich latach.

Ryc. 56. Przykład rozdrobnionej struktury agrarnej (okolice Skierbieszowa)

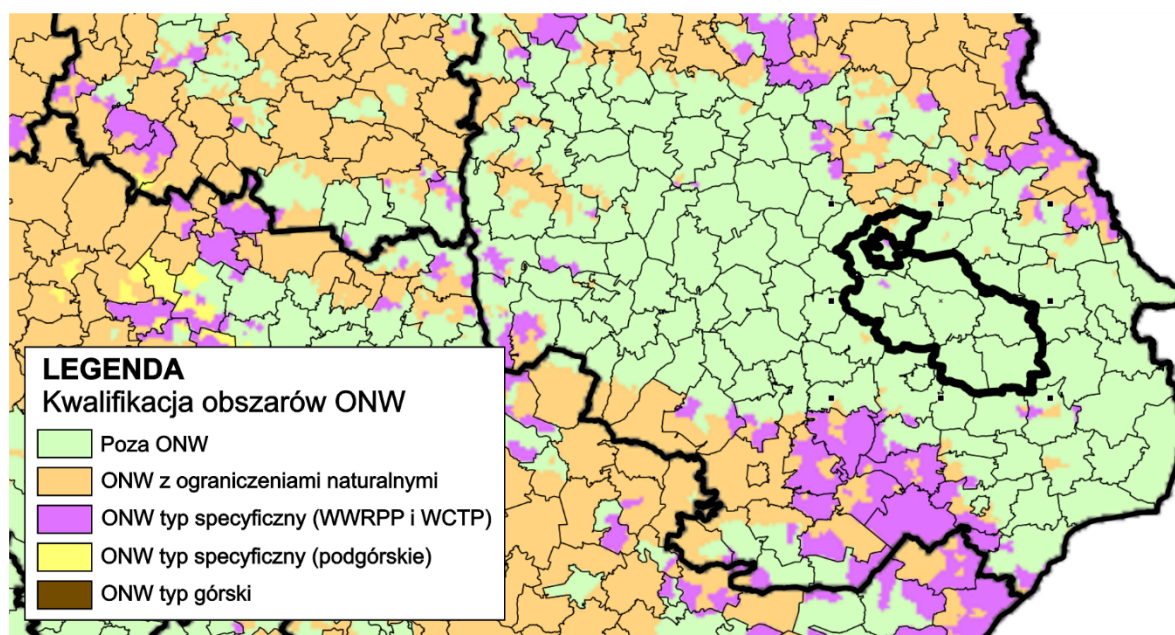
Źródło: zdjęcie satelitarne Google Maps (20.03.2021)

⁵ W chwili sporządzania niniejszej diagnozy nie mamy jeszcze dostępu do danych ze spisu rolnego 2020

2.5.3.2. Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej

Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP) jest zespolonym wskaźnikiem przybierającym wartość w przedziale 19,5 – 120 i odzwierciedla potencjał rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynikający z warunków naturalnych. Został on opracowany w Instytucie Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowym Instytucie Badawczym w Puławach. WWRPP bazuje na zespolonej ocenie wskaźników poszczególnych elementów siedliska takich jak: jakość i przydatność gleb, stosunki wodne gleb, rzeźba terenu oraz agroklimat, przy czym warunki glebowe wpływają na współczynnik waloryzacji stopniowo decydującym (18 – 95 pkt), agroklimat w mniejszym stopniu (1 – 15 pkt) a rzeźba terenu i stosunki wodne w najmniejszym stopniu (odpowiednio: 0 – 5 i 0,5 – 5). Wskaźnik waloryzacji jest podstawowym parametrem wyznaczania w Polsce delimitacji ONW i tylko w nieznacznym stopniu jest korygowany o ograniczenia specyficzne, o których mowa w rozporządzeniu UE nr 1305/2013 ustanawiającym jednolite kryteria biofizyczne dla ONW.

Ryc. 57. Kwalifikacja obszarów ONW w Partnerstwie i jego otoczeniu

Opracowanie: ZMP na podstawie mapy źródłowej IUNG-PIB (<http://onw.iung.pulawy.pl/mapa>)

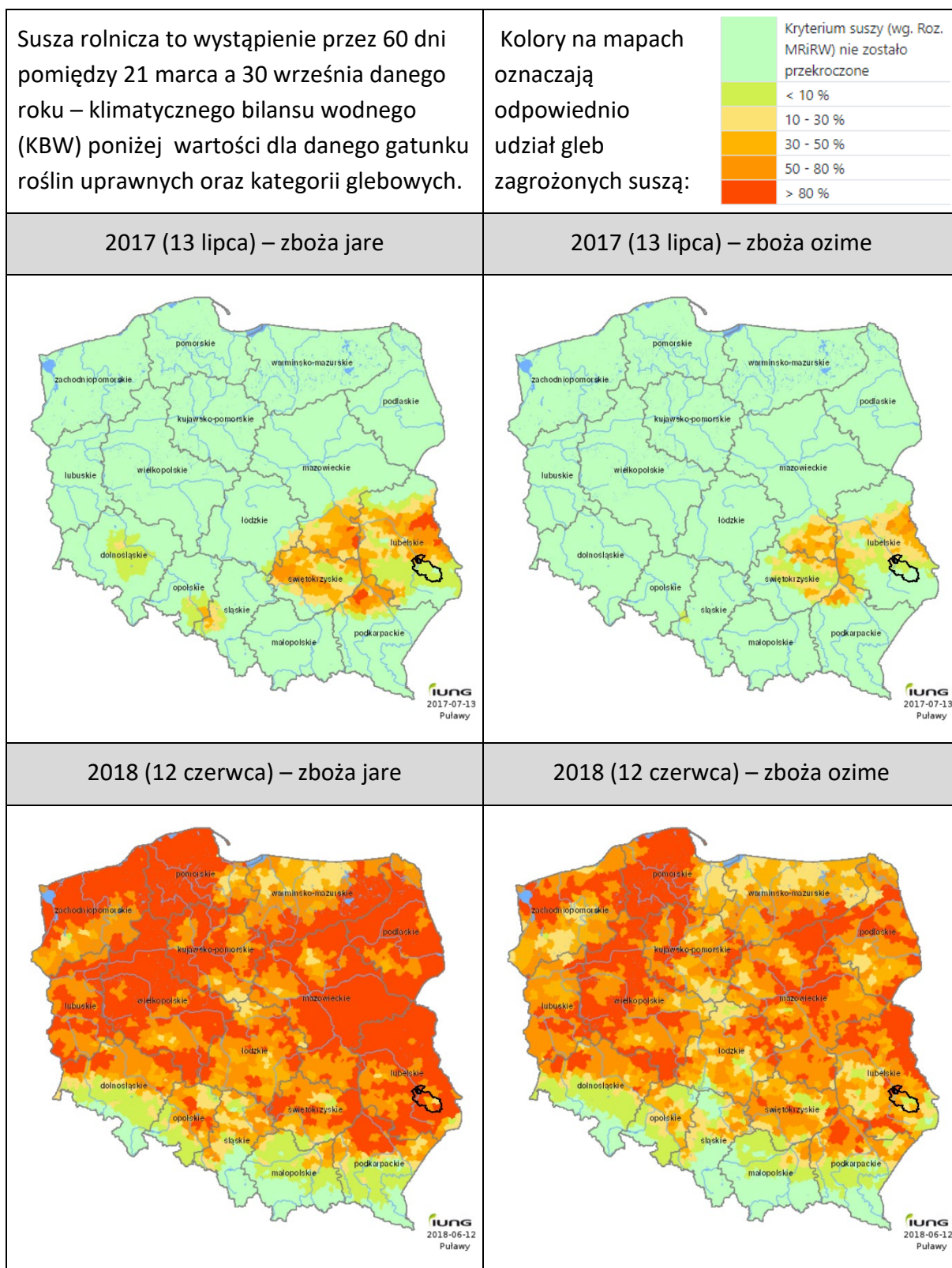
2.5.3.3. Zagrożenie suszą – kluczowy czynnik generujący straty w rolnictwie

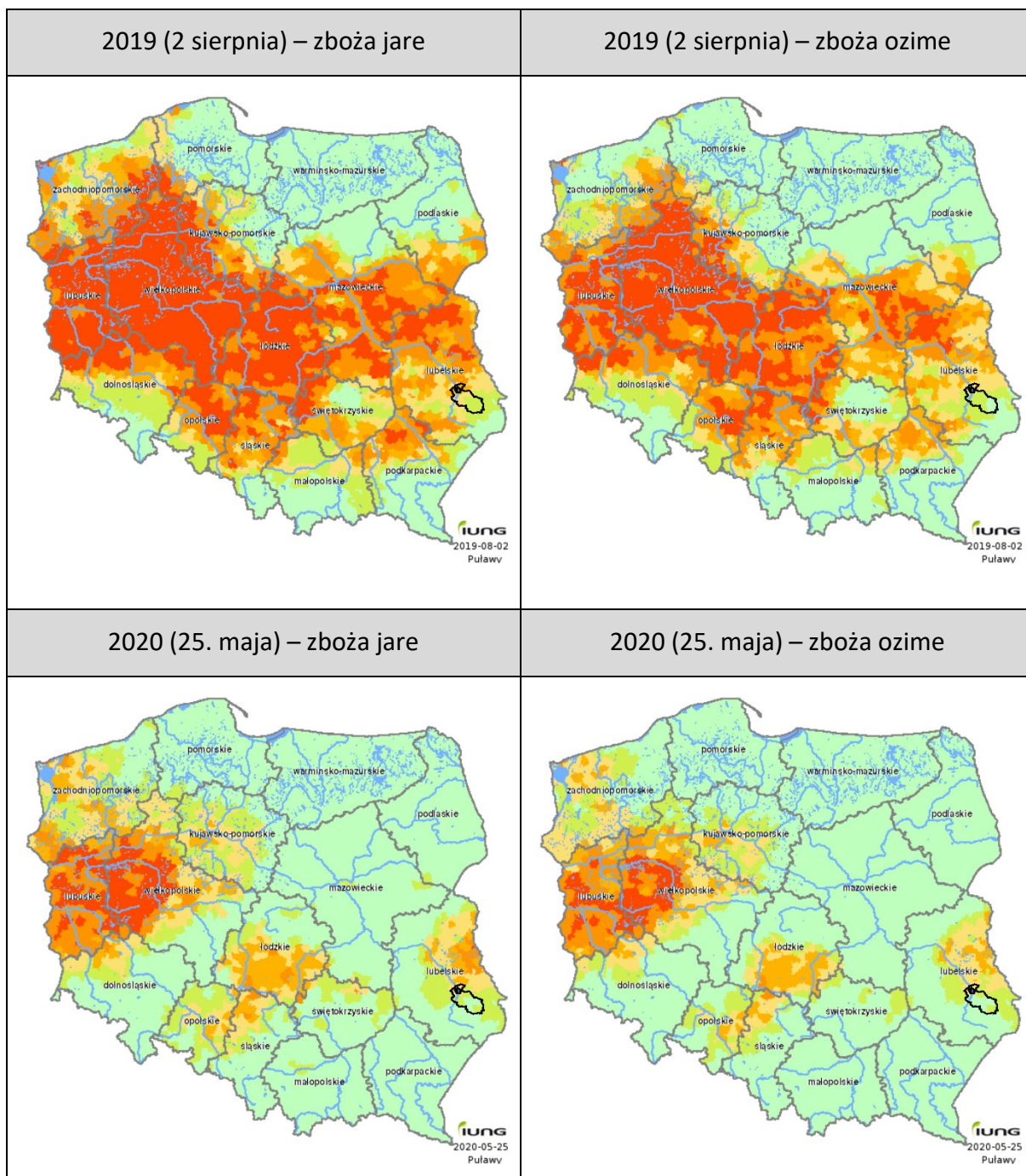
O ile obszar Partnerstwa w całości ma bardzo dobre warunki dla produkcji rolnej, o tyle zagrożenie suszą jest z kolei czynnikiem który dla obszaru Partnerstwa wypada nieco mniej korzystnie. Poniższa tabela pokazuje mapy zagrożenia zjawiskiem suszy rolniczej dla czterech lat: 2017 – 2020 na przykładzie zagrożeń dla zbóż jarych (lewa kolumna) i ozimych (prawa kolumna). W analizowanym okresie mieliśmy zarówno lata wilgotne, przeciętne, jak i katastrofalnie suche. Do analizy

wybrano dla każdego roku miesiące o najwyższym w danym roku poziomie zagrożenia suszą rolniczą w pobliżu obszaru Partnerstwa.

Ryc. 58. Obszar Partnerstwa a zagrożenie suszą rolniczą w ostatnich czterech latach

Źródło: IUNG-PIB, System Monitoringu Suszy Rolniczej: <http://www.susza.iung.pulawy.pl/>. Wykorzystano mapy zagrożenia suszą, pomocniczo weryfikując je z mapami Klimatycznego Bilansu Wodnego dla analogicznych okresów.

Jak widać na mapach SMSR, zagrożenie suszą pojawia się w obszarze partnerstwa nawet w latach wilgotnych (choć tylko krótkookresowo i w niewielkim natężeniu). Natomiast w latach suchych, jak rok 2018 sytuacja wygląda groźnie. **Należy uznać, że zagrożenie suszą Obszaru Partnerstwa jest niewysokie, ale znaczące.**

2.5.3.4. Zapotrzebowanie na innowacje w rolnictwie

Należy brać pod uwagę, że obecnie dominujący na obszarze partnerstwa model rolnictwa w znacznym stopniu wyczerpał swój potencjał zwiększania dochodowości. W rolnictwie Partnerstwa potrzebne są innowacje.

Obszar partnerstwa w strategii woj. lubelskiego stanowi część OSI „Żywicielskie”⁶. Stworzono także dla tej części województwa program o nazwie „Lubelski Okręg Rolno-Spożywczy”. Jego częścią jest projekt „Lubelska Spiżarnia – Eco Przestrzeń Lokalnych Tradycji Kulinarnych i Innowacji Żywnościowych wzmacniająca współpracę i przedsiębiorczość na obszarach wiejskich oraz tożsamość regionu lubelskiego”. Niestety obszar nie ma żadnych specyficznych znanych produktów kulinarnych. Aktywność Kół Gospodyń wiejskich w ostatnich latach co prawda bardzo zwiększyła się i są one istotnym lokalnym zasobem, ale nie spowodują one, że obszar SPK zacznie być postrzegany jako „wyjątkowy ze względu na specyficzne, wymyślone tu potrawy”.

Oto jeden z możliwych przykładów kierunku innowacyjnego: szansą na wyjątkowość wydaje się być uprawa trufli. Instytut Badawczy Leśnictwa wybrał nadleśnictwo Chełm do utworzenia w 2008 roku eksperymentalnej plantacji trufli na obszarze 0,5 ha. Trufle rosną w mikroryzie z niektórymi gatunkami drzew (między innymi leszczyna i dąb). Wymagają podłoża wapiennego i dobrej jakości gleb. Warunki te spełniają tereny Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego, graniczące zresztą z nadleśnictwem Chełm, gdzie istnieje wspomniana uprawa badawcza. Od zasadzenia sadzonek drzew zaszczepionych grzybnią trufli do zbioru pierwszych kilku grzybów

upłynęło 6 lat. Jest to uprawa czasochłonna, pracołłonna i wysokiego ryzyka. Jednak cena uzyskiwana za te grzyby – w Polsce do 1000 PLN/kg, a na aukcjach we Włoszech często wielokrotnie więcej – wynagradzają ten trud.

Ryc. 59. Prof. D. Hilszczańska trzyma trufle uzyskane z chełmskiej plantacji

Źródło: *Instytut Badawczy Leśnictwa, D. Hilszczańska, „Polskie trufle – skarb odzyskany - O hodowli i kulinariach podziemnego przysmaku”*

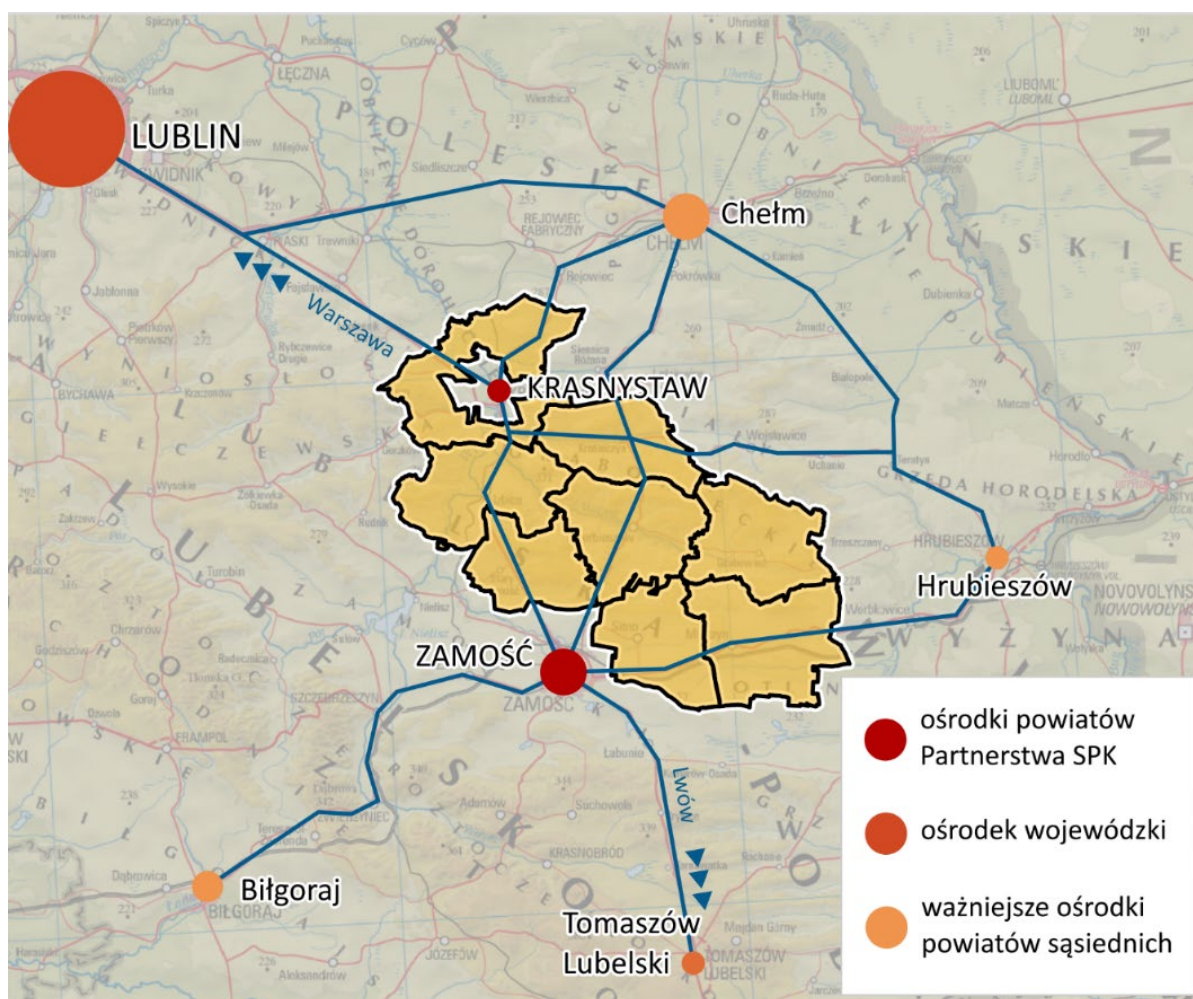
⁶ Obszar Strategicznej Interwencji

2.6. Obszar środowiskowo-przestrzenny – analiza pogłębiona

2.6.1. Położenie między Zamościem a Krasnymstawem

Obszar Partnerstwa SPK jest usytuowany pomiędzy dwoma ośrodkami powiatowymi: Zamościem a Krasnymstawem. Ten bicentryczny układ przestrzenny stwarza zarówno kłopoty, jak i jest źródłem szans, ponieważ mieszkańcy obszaru Partnerstwa mają wybór korzystania z niektórych usług w obu ośrodkach miejskich.

Ryc. 60. Sieć miast w otoczeniu Partnerstwa

Opracowanie ZMP

Planując przedsięwzięcia rozwojowe należy pamiętać o zrównoważonym budowaniu partnerskiej relacji z oboma miastami, tym bardziej, że gminy Partnerstwa należą de facto do dwóch obszarów funkcjonalnych wokół obu tych miast. W niektórych sferach istotne jest też sąsiedztwo trzeciego ośrodka – Chełma.

2.6.2. Powiązania komunikacyjne obszaru Partnerstwa

Sieci transportowe i telekomunikacyjne są kluczowymi czynnikami rozwoju obszaru, ponieważ stanowią techniczną infrastrukturę włączenia danego obszaru w szerszą sieć przepływów towarów, ludzi i idei. Obszary wykluczone komunikacyjnie lub trudno dostępne na ogół pozostają na marginesie szerszych procesów rozwojowych, a w skrajnych przypadkach lokują się w ogóle poza zasięgiem tych procesów. W tym sensie umieszczenie w Diagnozie zagadnień komunikacyjnych wśród zagadnień przestrzennych jest czysto umowne, ponieważ zagadnienia te są powiązane równie mocno z obszarem gospodarczym i społecznym diagnozy. Tak też należy odczytywać treść niniejszego podrozdziału: jako zbiór zagadnień horyzontalnych.

2.6.2.1. Powiązania drogowe

Przez teren Partnerstwa przebiegają dwie drogi krajowe: DK 17 i DK 74.

1. **Droga krajowa nr 17 (DK 17) Warszawa – Lublin – Zamość - Hrebennie – granica Państwa** to główne i najkrótsze połączenie drogowe Warszawa – Lwów. Droga krajowa nr 17 na pewnej części swego przebiegu (od węzła Kurów-Zachód do węzła Piaski-Wschód) jest drogą ekspresową klasy S, ale w przebiegu przez teren Partnerstwa jest już tylko drogą klasy GP (ruchu głównego przyspieszonego – najniższej kategorii dopuszczonej dla dróg krajowych). Plany przebudowy DK 17 do klasy S dla odcinka Piaski – Tomaszów Lubelski są zapisane przez GDDKiA na lata i 2021 – 2026.
2. Drugą jest **droga krajowa DK 74 przez Janów Lubelski – Zamość – Hrubieszów – Zosin – Granica Państwa**. Jest to połączenie na Włodzimierz Wołyński. Na terenie partnerstwa droga przebiega przez Jarosławiec (gmina Sitno) oraz Miączyn, biegnąc dalej do Hrubieszowa.

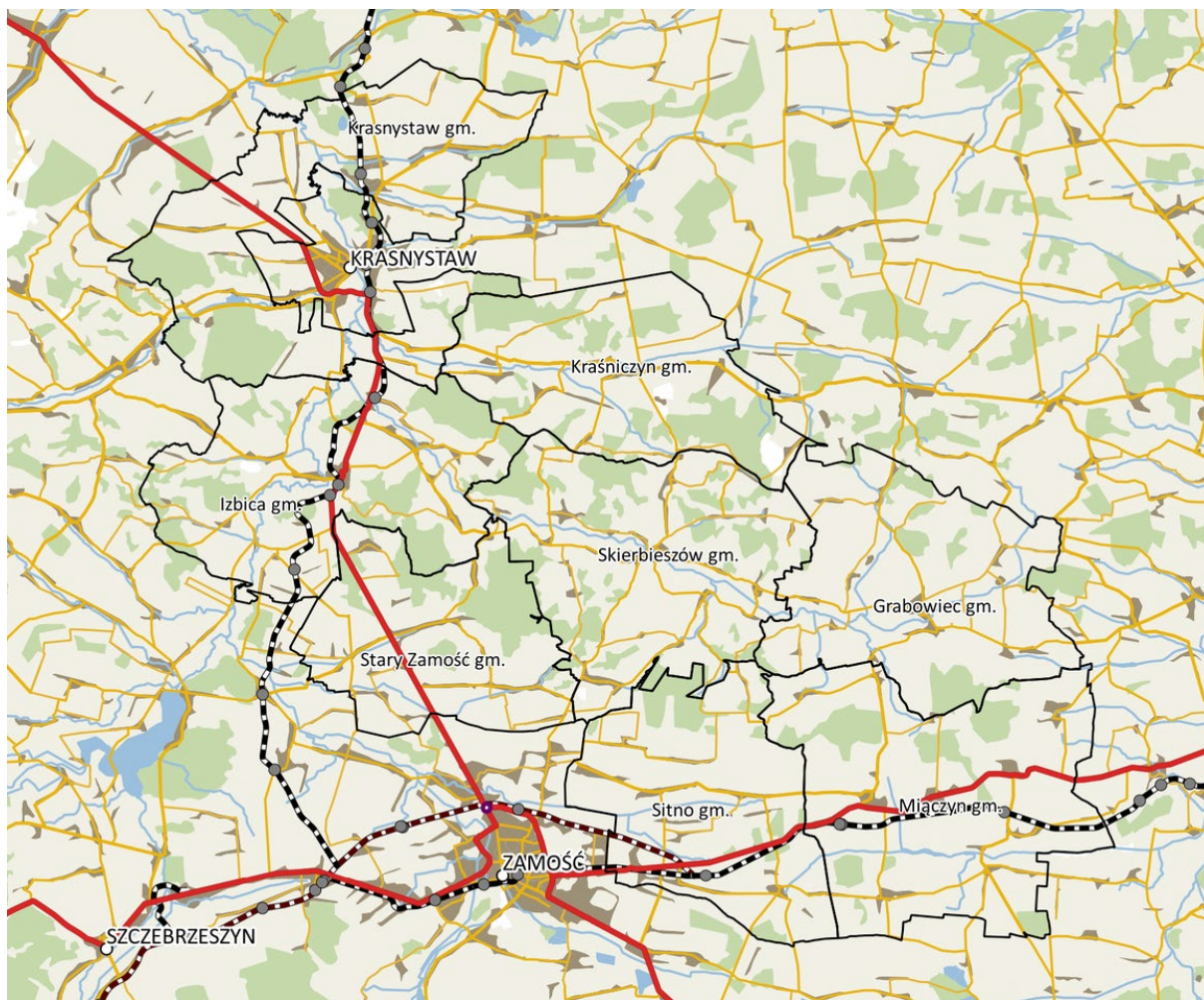
Ponadto przez teren Partnerstwa przebiegają trzy drogi wojewódzkie

1. **DW 812** z Chełma do Krasnegostawu
2. **DW 843** z Chełma do Zamościa przez Skierbieszów
3. **DW 846** z Krasnegostawu do Teratyna, gdzie łączy się z drogą 844 Chełm-Hrubieszowa

Odległości drogowe ze Skierbieszowa (będącego centralnym punktem obszaru Partnerstwa) do najbliższych miejskich ośrodków o randze węzła regionalnego wynoszą odpowiednio:

1. Lublin – 77 km,
2. Lwów – 118 km.

Ryc. 61. Szkielet układu komunikacyjnego w obszarze partnerstwa.

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych GUGiK oraz GDDKiA

2.6.2.2. Powiązania kolejowe

Przez teren Partnerstwa przebiegają dwie linie kolejowe o znaczeniu komunikacyjnym: **Linia 69** Rejowiec – Hrebenne i **Linia 72** Zawada – Hrubieszów Miasto (nie mająca stacji na terenie Partnerstwa)⁷.

1. **Linia kolejowa nr 69** Rejowiec – Hrebenne jest linią drugorzędną, jednotorową, w większości niezelektryfikowaną, łączącą stację Rejowiec z kolejowym przejściem granicznym Hrebenne – Rawa Ruska. **Ruch pasażerski na tej linii w ciągu ostatnich 15 lat został on prawie całkowicie wygaszony**. Realizowane w poprzednich latach przewozy pociągami IC

⁷ Pomijamy tu linię kolejową 65 – tzw. LHS – szerokotorową linię towarową *Stawków Południowy LHS – granica Państwa*, która ma charakter wyłącznie towarowy, nie ma stacji ani przystanków lokalnych i obsługuje tylko przewozy międzynarodowe.

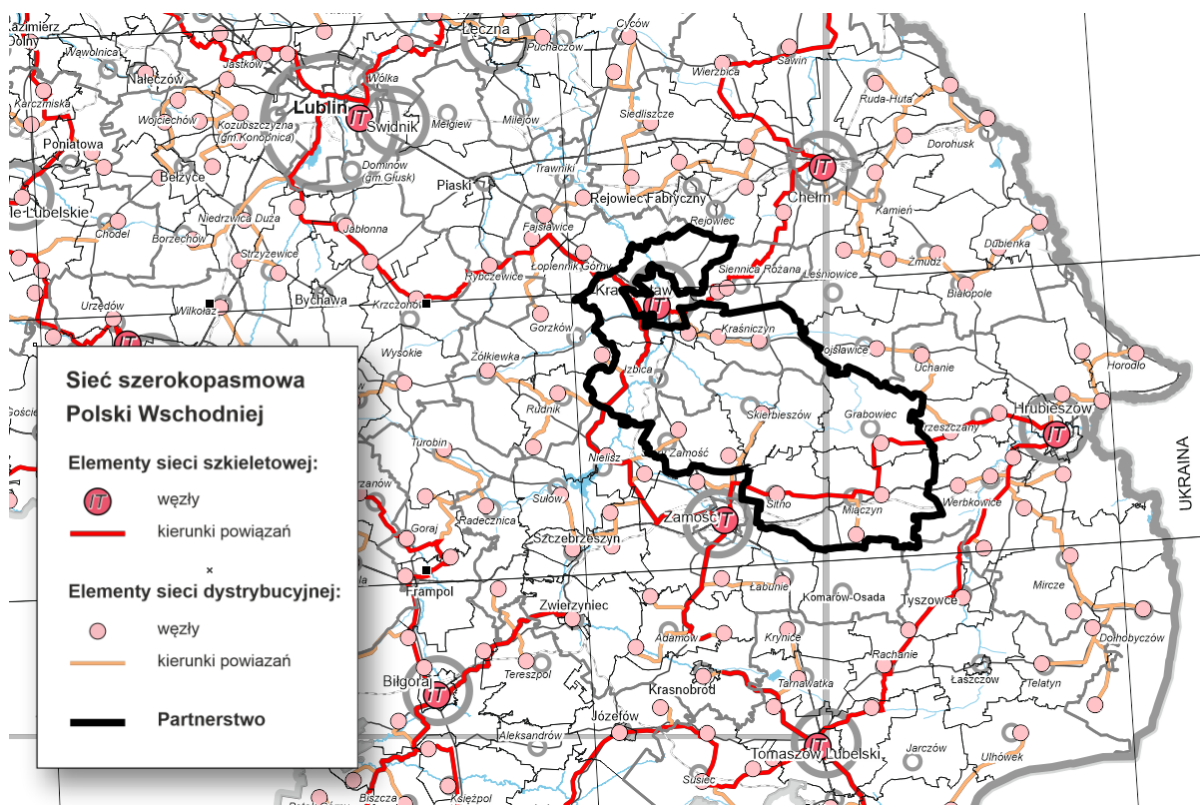
26100 „Hetman” i TLK 22112/3 „Roztocze” obecnie (marzec 2021) kończą się w Lublinie i w ogóle nie wjeżdżają na linię 69.

2. **Linia Kolejowa nr 72** jest linią drugorzędną, jednotorową, w większości niezelektryfikowaną, łączącą stację Zawada ze stacją Hrubieszów Miasto. Nie ma znaczenia dla dostępu Partnerstwa do transportu kolejowego, ponieważ na obszarze Partnerstwa nie ma na niej czynnych stacji ani przystanków kolejowych.

2.6.2.3. Szerokopasmowa sieć teletransmisyjna

Realizacja projektu Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej „SSPW” zapewniła szeroki dostęp do usług teletransmisji danych dla 90% mieszkańców, 100% instytucji publicznych i przedsiębiorców w województwach warmińsko-mazurskim, lubelskim, podkarpackim, podlaskim i świętokrzyskim. Strategicznym celem SSPW było zwiększenie dostępu do internetu instytucji publicznych, przedsiębiorstw i mieszkańców obszarów zagrożonych wykluczeniem cyfrowym.

Ryc. 62. Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej na terenie Partnerstwa

Opracowanie: ZMP. Źródło – Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, załącznik nr 15 oraz materiały SSPW Województwa Podkarpackiego

Całe Partnerstwo leży na obszarze, na którym została wybudowana ponadregionalna teletransmisyjna sieć szerokopasmowa, składająca się z sieci szkieletowej i dystrybucyjnej. Węzły sieci szkieletowej dla obszaru Partnerstwa są

zlokalizowane w Krasnymstawie i Zamościu (a więc poza obszarem Partnerstwa), zaś 10 węzłów dystrybucyjnych – w siedmiu gminach Partnerstwa: po dwa w Kraśniczynie, Miączynie i Starym Zamościu, po jednym w gminie Krasnystaw, Skierbieszowie, Sitnie i Grabowcu. Własnego węzła dystrybucyjnego nie ma gmina Izbica, która korzysta z węzła dystrybucyjnego w gminie Gorzków. Północna część gminy Krasnystaw może korzystać z węzłów w gminie Siennica Różana.

Budowa jednolitej infrastruktury SSWP zakończonej w większości w 2015 roku pozwoliła na radykalne zwiększenie dostępności do usług cyfrowych a także wyrównała szanse tych terenów, których okablowanie strukturalne nie było w przeszłości i nadal nie jest opłacalne dla operatorów komercyjnych.

2.6.2.4. Powiązania komunikacyjne – PODSUMOWANIE

Istniejącą infrastrukturę szerokopasmowej sieci teletransmisji danych należy uznać za **bardzo ważną przewagę konkurencyjną obszaru Partnerstwa**. Także skomunikowanie drogowe ze stolicą regionu jest nie najgorsze. Perspektywa podniesienia standardu **drogi krajowej nr 17** do standardu drogi ekspresowej w najbliższych latach w połączeniu ze względną bliskością stolicy regionu dają szansę na poprawę dostępności komunikacyjnej. Natomiast odwrotnie ma się sprawa ze skomunikowaniem kolejowym: **obszar Partnerstwa należy uznać za bardzo słabo skomunikowany z otoczeniem siecią kolejową**. Jeszcze bardziej niepokojące są ogłoszone w połowie 2020 roku plany Lubelskiej Kolei Aglomeracyjnej **pomijające w ogóle kierunek Krasnystaw-Zamość**.

Ryc. 63. Przyszły układ Lubelskiej Kolei Aglomeracyjnej (LKA)

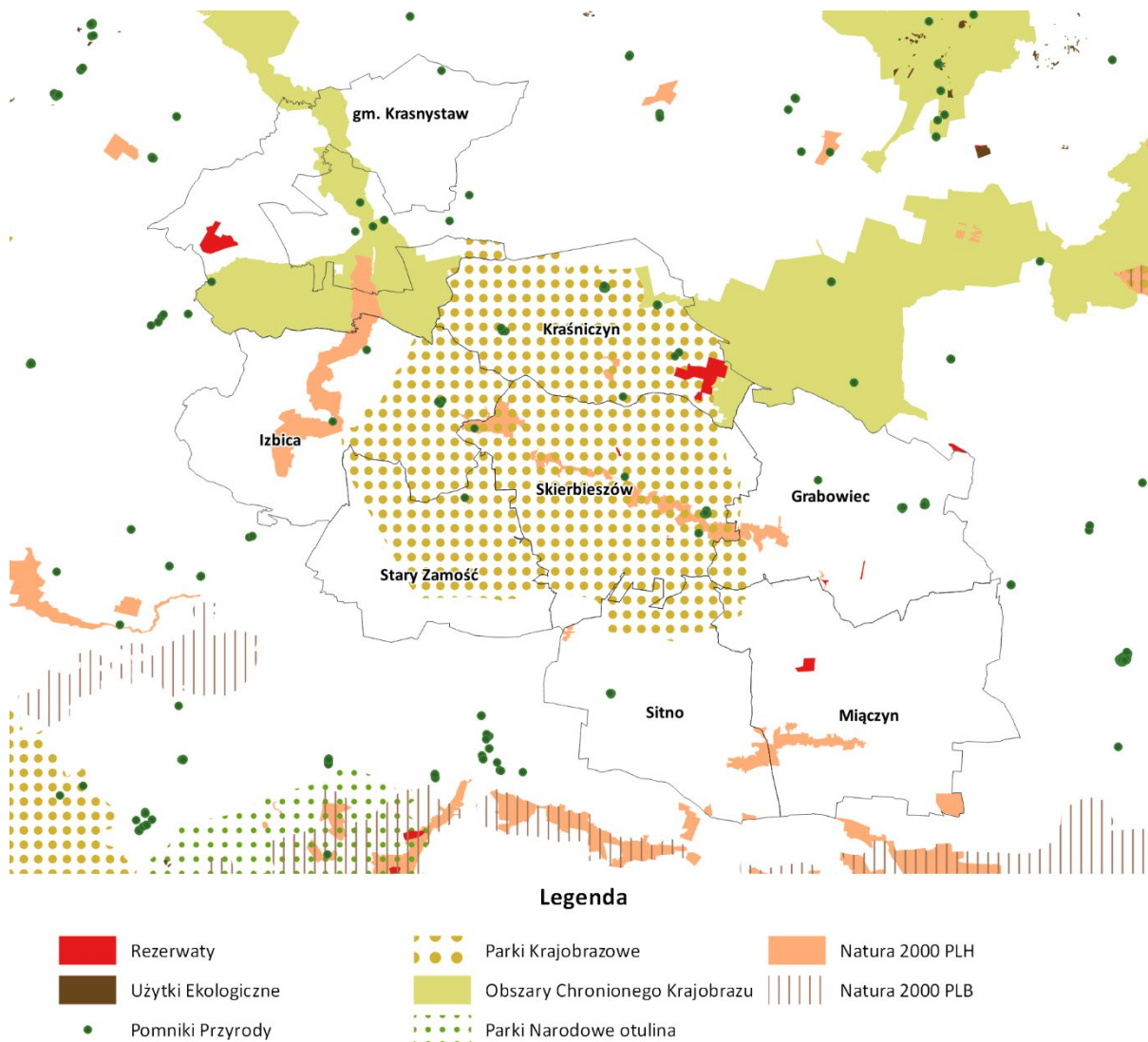
Źródło: serwis inzynieria.com

2.6.3. Środowisko obszaru partnerstwa

Na obszarze Partnerstwa funkcjonują liczne formy obszarowej ochrony środowiska: rezerваты przyrody, park krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000 ochrony siedlisk oraz liczne pomniki przyrody.

Ryc. 64. Formy ochrony przyrody w obszarze partnerstwa

Opracowanie ZMP na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska

2.6.3.1. Ochrona krajobrazu

1. Kluczową formą ochrony krajobrazu na terenie Partnerstwa jest **Skierbieszowski Park Krajobrazowy**. Głównym walorem krajobrazu Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego jest falisto-pagórkowata rzeźba terenu z systemem głębokich wąwozów, wytworzonych w grubej – miejscami na kilkanaście metrów, warstwie lessu, pokrywających niemal cały

Park. Celem powołania parku było zachowanie unikatowych walorów przyrodniczych, historycznych, kulturowych i krajobrazowych Działów Grabowieckich, najwyższej części Wyżyny Lubelskiej (190–313 m n.p.m.) oraz mozaiki siedlisk muraw kserotermicznych i lasów bukowych przy północno-wschodniej granicy ich gromadnego występowania z charakterystyczną florą i fauną. Na terenie parku oznaczono 1130 gatunków roślin naczyniowych i 115 zespołów roślinnych. Występuje wiele gatunków bezkręgowców, płazów, gadów, ptaków i ssaków.

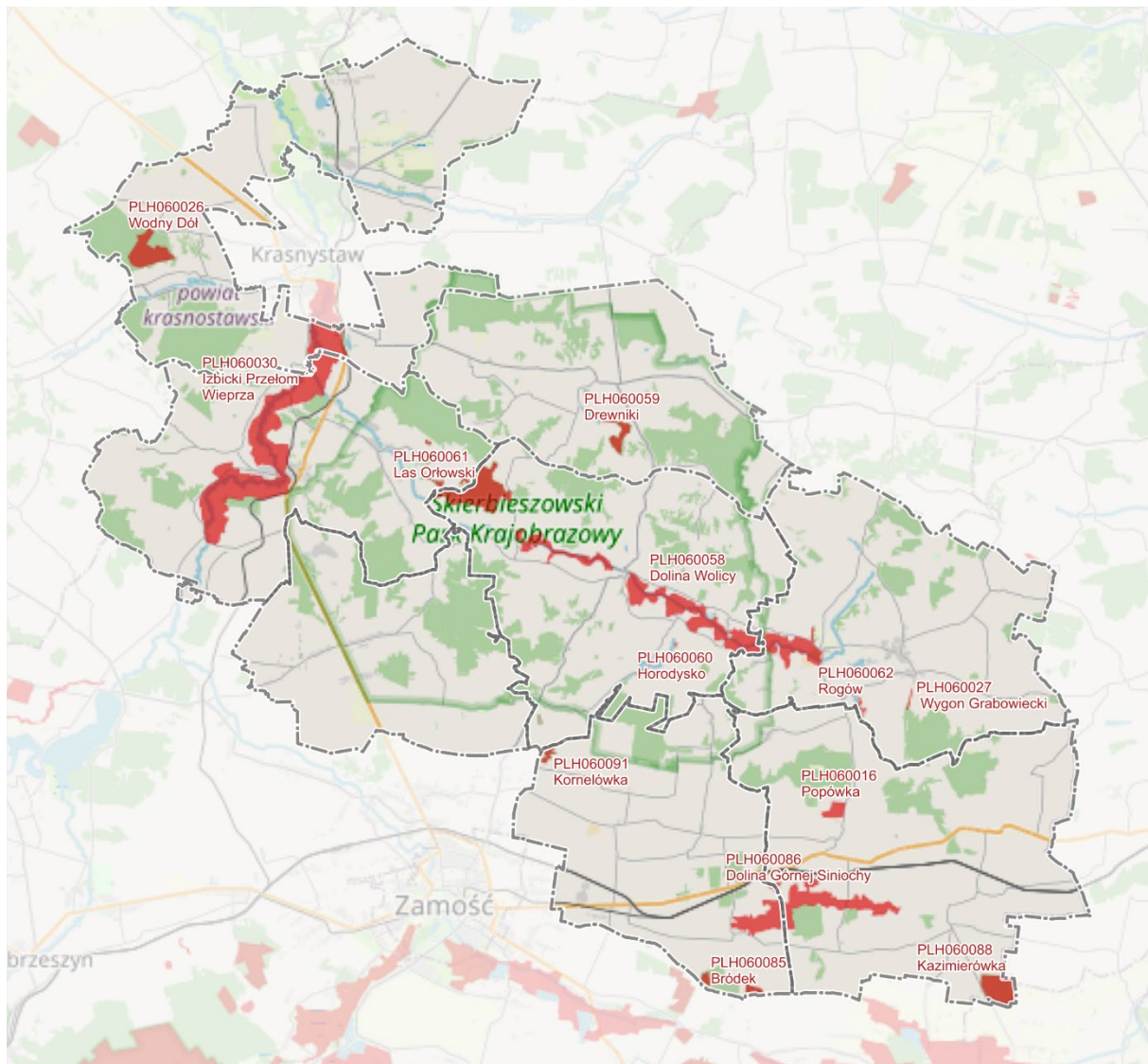
2. Na terenie Partnerstwa leży **Grabowiecko-Strzelecki Obszar Chronionego Krajobrazu**. Ogółem zajmuje on powierzchnię ok. 26.963 ha. Obszar składa się z dwóch enklaw przedzielonych Skierbieszowskim Parkiem Krajobrazowym. Jest to niezwykle malowniczy teren Wyniosłości Giełczewskiej i Działów Grabowieckich, o bardzo dużych walorach krajobrazowych, odznaczający się urozmaiconą rzeźbą terenu w postaci suchych dolinek i wąwozów oraz okazami rzadkiej roślinności. Jest to Obszar o dużych walorach widokowych.

2.6.3.2. Obszary Natura 2000

Podstawą funkcjonowania obszarów Natura 2000 są dwie unijne dyrektywy: dyrektywa ptasia i dyrektywa siedliskowa. Na ich podstawie wyznaczane są dwa typy obszarów: obszary specjalnej ochrony ptaków (dla ochrony populacji dziko występujących ptaków) i specjalne obszary ochrony siedlisk (w celu trwałej ochrony siedlisk przyrodniczych lub populacji zagrożonych wyginięciem gatunków roślin lub zwierząt, za wyjątkiem ptaków). Na obszarze Partnerstwa znajduje się 13 obszarów sieci Natura 2000. Wszystkie one są obszarami ochrony siedlisk, nie ma natomiast na terenie Partnerstwa ani jednego obszaru ochrony ptaków. Są to (w kolejności numeracji obszarów PLH):

1. PLH060016 Popówka (gmina Miączyn),
2. PLH060026 Wodny Dół (gmina Krasnystaw),
3. PLH060027 Wygon Grabowiecki (gmina Grabowiec),
4. PLH060030 Izbicki Przełom Wieprza (gminy Krasnystaw i Izbica),
5. PLH060058 Dolina Wolicy (gminy Skierbieszów i Grabowiec),
6. PLH060059 Drewniki (gmina Kraśniczyn),
7. PLH060060 Horodysko (gmina Skierbieszów),
8. PLH060061 Las Orłowski (gmina Skierbieszów),
9. PLH060062 Rogów (gmina Grabowiec).
10. PLH060085 Bródek (gmina Sitno),
11. PLH060086 Dolina Górnej Siniochy (gminy: Sitno i Miączyn),
12. PLH060088 Kazimierówka (gmina Miączyn),
13. PLH060091 Kornelówka (gmina Sitno).

Ryc. 65. Obszary Natura 2000 (dyrektywa siedliskowa) na obszarze Partnerstwa

Opracowanie: ZMP

2.6.3.3. Susz perłkowany – symbol Lubelszczyzny

Susz perłkowany *Spermophilus suslicus* to gatunek chroniony, którego enklawa znajduje się między innymi na obszarze Partnerstwa. Jego liczebność od lat 90-tych ubiegłego wieku drastycznie maleje, grożąc wyginięciem tego gatunku w Polsce. Stąd też wynika potrzeba radykalnych działań w celu ochrony susza perłkowanego.

Susz perłkowany jest średniej wielkości gryzoniem z rodziny wiewiórkowatych, który częściowo przypomina wyglądem spokrewnioną z nim wiewiórkę, różniąc się od niej kolorem sierści, kształtem uszu i wielkością ogona.

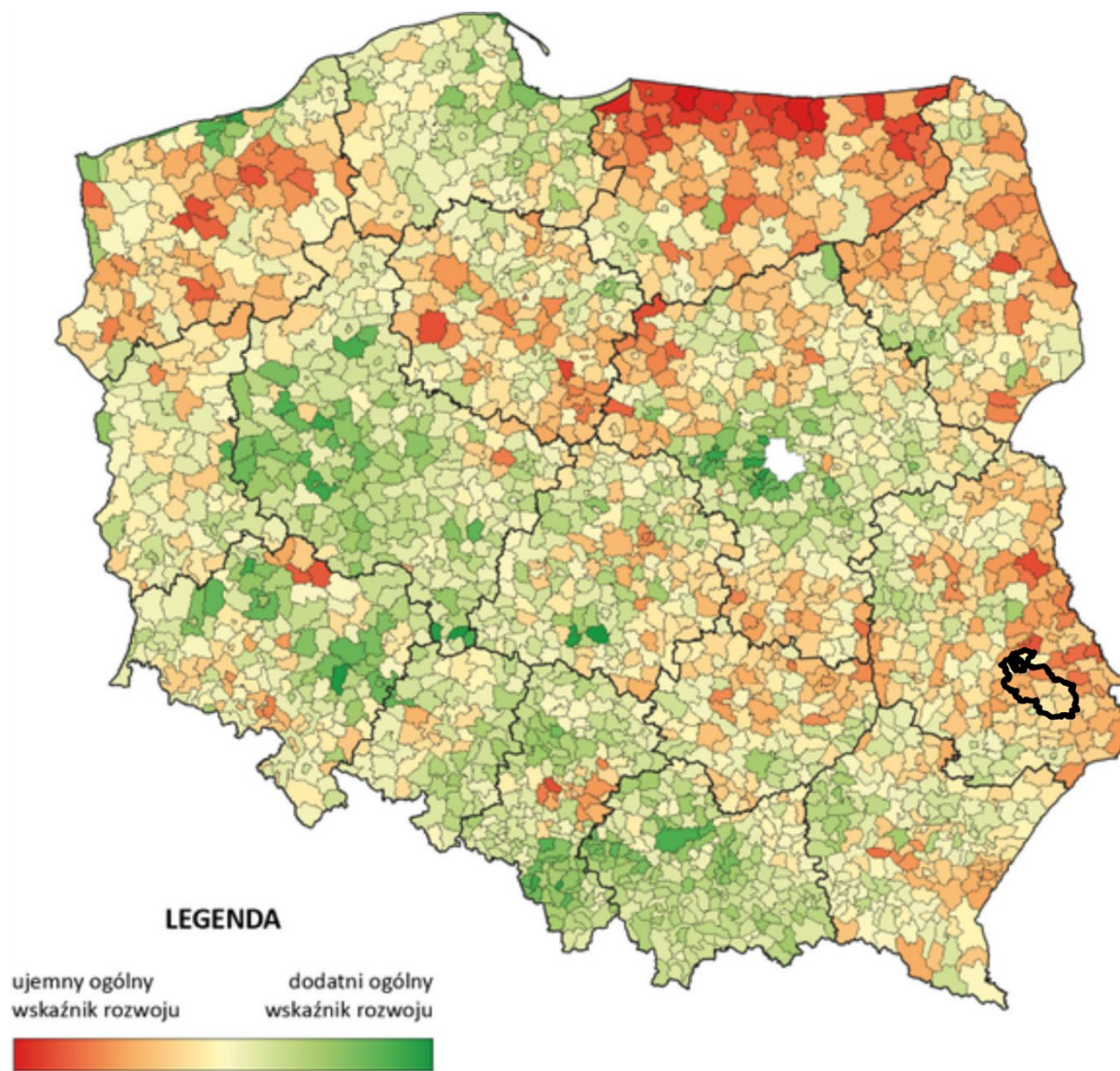
Źródło: Ochrona susza perłkowanego, RDOŚ w Lublinie

2.7. PODSUMOWANIE: wskaźniki zbiorcze i ich interpretacja

2.7.1. Kontekst krajowy: syntetyczny wskaźnik rozwoju

W ramach Systemu Analiz Samorządowych opracowano syntetyczne wskaźniki pokazujące zbiorczo poziom rozwoju analizowanego terenu w aspekcie społecznym, gospodarczym, przestrzenno-środowiskowym, a wreszcie – rozwoju ogółem. Spójrzmy na mapę, która obrazuje rozkład ogólnego wskaźnika rozwoju w całym kraju na poziomie gmin.

Ryc. 66. Ogólny wskaźnik rozwoju gminy (2019)

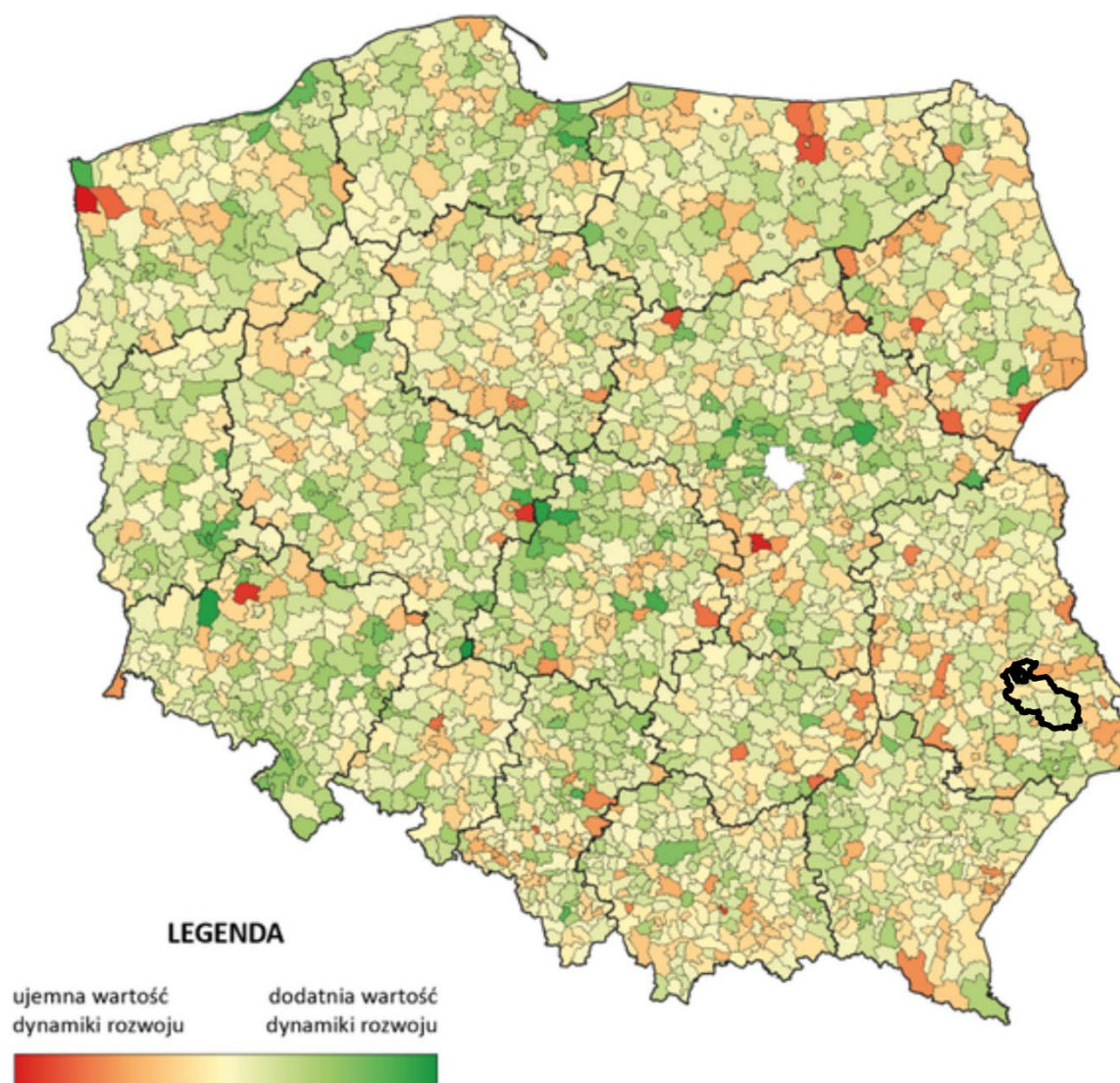
Opracowanie ZMP na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego

Jak widać, zróżnicowanie rozwoju kraju nie układa się losowo, a tworzy wyraźnie strefy pomyślnego rozwoju i stagnacji, czy nawet regresu. Partnerstwo z obszaru

Skierbieszowskiemu Parku krajobrazowego jest usytuowane w obszarze o wskaźniku niższym od średniej, ale nie jest to poziom wskaźnika dramatycznie zły. Można ten stan podsumować następująco: **jesteśmy w obszarze wymagającym mocnej mobilizacji.**

Ważny jest jednak nie tylko obecny **poziom rozwój**, ale także jego dynamika: to, czy wskaźniki rozwoju poprawiają się, czy pogarszają. Oto mapa dynamiki ogólnego wskaźnika rozwoju (jego zmian w latach 2015–2019).

Ryc. 67. Dynamika ogólnego wskaźnika rozwoju gmin (zmiany wartości wskaźnika dla danej gminy w okresie 2015-2019)

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego

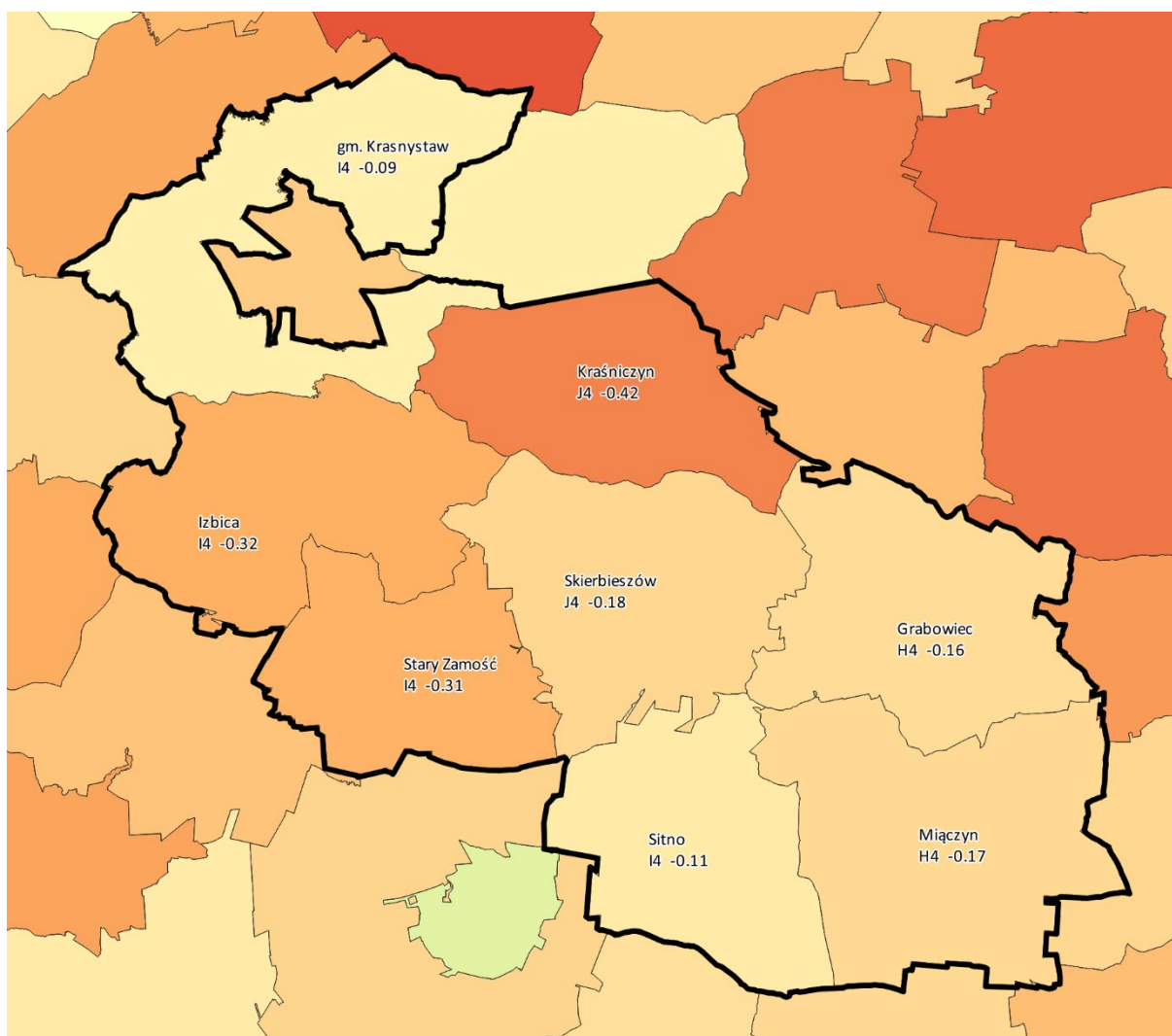
O ile na mapie poziomu wskaźnika województwo lubelskie wyglądało zdecydowanie źle, o tyle na mapie dynamiki jest już zróżnicowane, podobnie jak reszta kraju, a w obszarze Partnerstwa dominuje wręcz kolor zielony.

2.7.2. Analiza wskaźnikowa obszaru Partnerstwa: wskaźnik syntetyczny

2.7.2.1. Syntetyczny wskaźnik rozwoju⁸ dla gmin Partnerstwa

Obraz Partnerstwa widziany poprzez syntetyczny wskaźnik rozwoju potwierdza wszystko, co ustalono dotychczas: cały obszar Partnerstwa ma ujemny wskaźnik rozwoju, przy czym Krasnystaw i Sitno mają wskaźnik minimalnie ujemny (odpowiednio: – 0,09 i – 0,11) a Izbica, Stary Zamość i szczególnie Kraśniczyn – wskaźniki wysoko ujemne (odpowiednio: – 0,32, – 0,31 i – 0,42).

Ryc. 68. Ogólny wskaźnik rozwoju: gminy Partnerstwa (2019)

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego

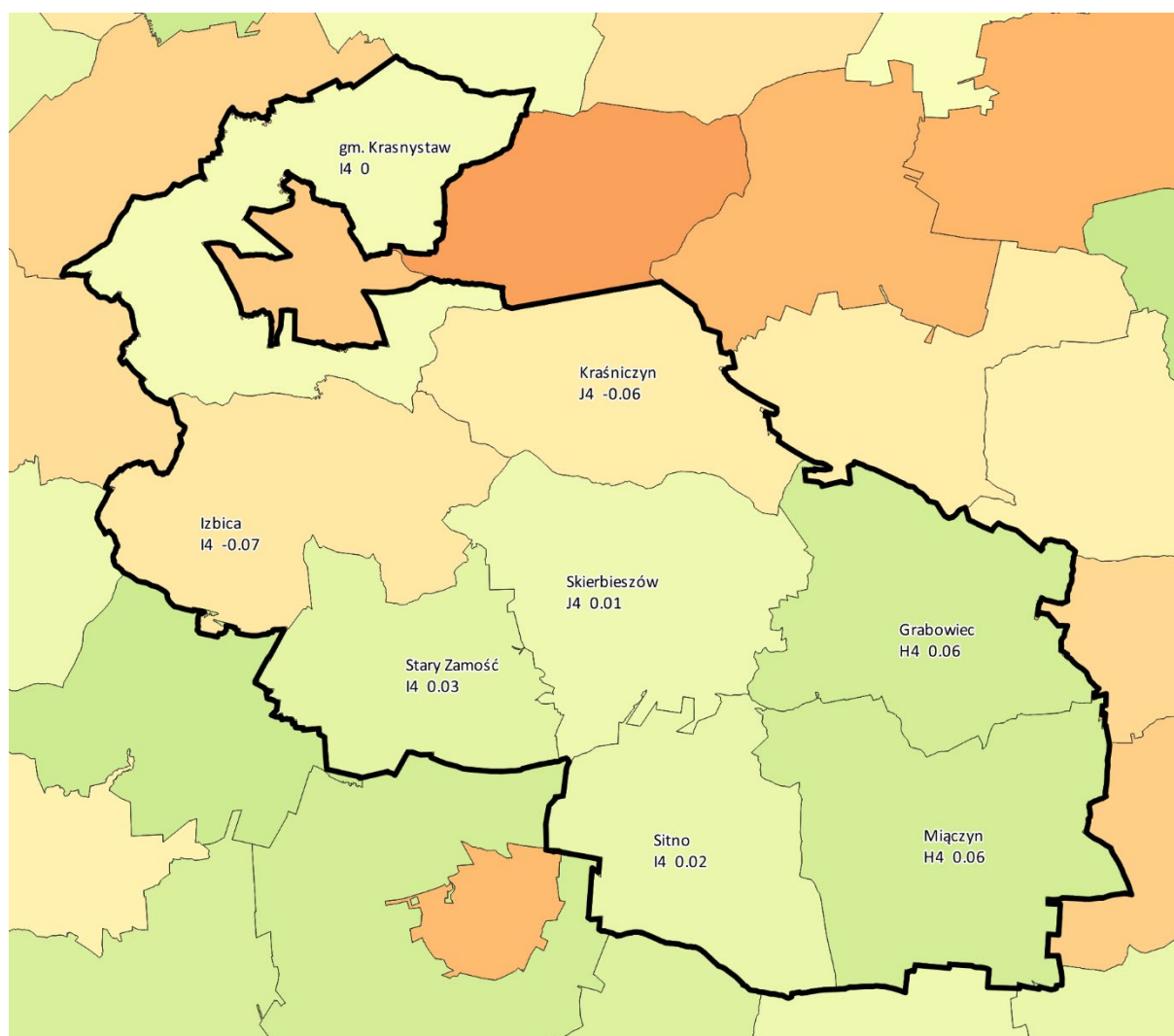
⁸ W opisie wskaźnika pominęliśmy kwestię standaryzacji wskaźnika w ramach tzw. grup funkcjonalnych Śleszyńskiego, ponieważ jest to zagadnienie wysoce specjalistyczne, a kartogram jest w pełni czytelny i bez tego omówienia.

W najtrudniejszej sytuacji jest gmina Krańciczyn, która ma bardzo trudną sytuację demograficzną. W złej sytuacji są też Izbica i Stary Zamość, ale generalnie sytuacja całego partnerstwa jest niepokojąca.

2.7.2.2. Dynamika wskaźnika w latach 2015–2019

Obraz dynamiki zmienności wskaźnika rozwoju w ostatnich 5 latach jest już troszeczkę bardziej optymistyczny. Wprawdzie w Izbicy i Krańciczynie następuje niewielki regres, ale w Krasnymstawie jest stabilnie, a w pozostałych gminach jest niewielki postęp.

Ryc. 69. Dynamika ogólnego wskaźnika rozwoju dla poszczególnych gmin 2015-2019

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego

Na kartogramie widać, że choć punkt wyjścia był bardzo trudny, to pogarszanie się sytuacji może wyhamowywać. Gminy, które na mapie poziomu wskaźnika były czerwone, na mapie dynamiki są zielone. **Konkluzja na tym etapie brzmi: sytuacja rozwojowa obszaru Partnerstwa jest niełatwa, ale poprawia się.**

3. Analiza potencjałów, barier i potrzeb rozwojowych obszaru partnerstwa

3.1. Potencjał partnerstwa

3.1.1. Potencjały podstawowe.

1. ROLNICTWO: potencjałem **podstawowym** partnerstwa są **dobrze warunki naturalne dla rolnictwa** i sprzyjająca rolnictwu sytuacja ze strony strategii wojewódzkiej. Rolnictwo daje stabilne źródło utrzymania bezpośrednio lub pośrednio większości ludności w obszarze Partnerstwa. Potencjał ten wymaga obudowania dodatkowymi działaniami.
  - a. Stopniowo zwiększa się aktywność **kół gospodyń wiejskich** To wsparcie w rozwoju agroturystyki i jeden ze sposobów na kreację lokalnych liderów, których w Partnerstwie brakuje.
  - b. Przemyslenia wymaga wątek innowacyjności, którego w lokalnym rolnictwie brakuje. W tym sensie warto pamiętać o lokalnych idealnych warunkach do **uprawy trufli**.
2. Potencjałem jest **możliwość instytucjonalnej współpracy ze Skierbieszowski Parku Krajobrazowym**. To duży partner instytucjonalny, którego interesy są długofalowo tożsame z interesami gmin Partnerstwa.
  - a. Współpraca z **Zarządem Lubelskiego Zespołu Parków Krajobrazowych** układa się dobrze. Wydaje się, że jest szansa na utworzenie ośrodka edukacji ekologicznej, co będzie motorem dla szkolnej turystyki edukacyjnej.
  - b. Trzeba pamiętać, że przepisy Parku pomagają gminom unikać inwestycji obniżających standard życia mieszkańców.

3.1.2. Zasób atrakcyjności turystycznej

Zasób atrakcyjności turystycznej trzeba podzielić na dwa komponenty, z których każdy wymaga dodatkowych działań aby mogły w jego ramach powstać produkty turystyczne: atrakcyjność **przyrodnicza** i **kulturowa**.

3.1.2.1. Atrakcyjność przyrodnicza

Atrakcyjność krajobrazowa i walory przyrody zostały opisane wcześniej. Komponują się one znakomicie z planami ściągnięcia na ten teren turystyki rodzinnej,

rekreacyjnej, zarówno pobytowej (korzystającej z miejsc), jak i wędrowskiej (korzystającej z tras). Brakuje tu wielu elementów, które trzeba dopiero zaplanować i zrealizować (np. nowe szlaki piesze po wierzchołkach, wieże widokowe, chatownie) , ale same atrakcje w postaci pięknej przyrody i zdrowego środowiska są wstępnie znane i rozpoznawalne.

1. Spokojna okolica o urozmaiconym krajobrazie zachęca do skorzystania na terenie SPK z rodzinnej **oferty agroturystycznej**, która może być wzbogacona o dodatkowe usługi.
2. Na terenie SPK występują rzadkie gatunki (przytaczany już przykład: stanowiska susła perełkowanego w gminach Miączyn i Sitno) czy ptaków (dokonana w Miączynie tuż przed oddaniem niniejszej diagnozy pierwsza w Polsce obserwacja Płochacza Czarnogardłego). Jest to potencjał dla fotografii przyrodniczej.
3. Analizy pokazują, że z uwagi na niskie „zanieczyszczenie światłem” we wschodniej części obszaru Partnerstwa są dobre warunki do uprawiania amatorskich obserwacji astronomicznych i fotografii astronomicznej.
4. Jest potencjał rozwoju **turystyki konnej**. Łącznie na obszarze Partnerstwa jest pięć stadnin.
5. Jest potencjał **turystyki edukacyjnej**, zwłaszcza prowadzonej we współpracy z Zarządzeniem Lubelskich Parków Krajobrazowych (możliwe utworzenie ośrodka edukacji ekologicznej).
6. Jest możliwość **współpracy i tworzenia wspólnych produktów turystycznych z Zamościem**. Proponowania w ramach kilku-dniowych pobytów „dnia wytchnienia”, który można spędzić poza gwarem miasta, na wiejskim obszarze Partnerstwa.

3.1.2.2. Atrakcyjność kulturowa

Nieco inaczej ma się sprawa z atrakcjami kulturowymi. Wydaje się, że w kluczowych wątkach: zabytków ariańskich, wątku „dwóch Prezydentów” związanego ze Skierbieszowem czy wątek wybitnego filantropa Kajetana hr. Kickiego, to tematy, wokół których dopiero trzeba zbudować pomysłową narrację. Jednak wszystkie trzy wątki mogą w przyszłości generować ruch turystyczny w Partnerstwie i promować je w Polsce i Europie.

1. **Zabytki ariańskie** (ruiny zamku w Krupem, grobisko w Krynicach) mają duży „potencjał narracyjny” o ważnych w polskiej historii arianach – Baciach Polskich, którzy byli prekursorami epoki Oświecenia w Polsce i Europie.
2. Wątek dwóch prezydentów: Historia Skierbieszowa, z którym związane są osoby **dwóch prezydentów**: przedwojenny prezydent II RP **Ignacy Mościcki**, który mieszkał tu, uczęszczając do gimnazjum w Zamościu a potem był

corocznie na wakacjach oraz prezydent Republiki Federalnej Niemiec w latach 2004 – 2010, **Horst Köhler**, który urodził się w Skierbieszowie jako dziecko niemieckich osadników. Są plany założenia fundacji edukacyjnej wykorzystującej ten fakt.

3. Obszar Partnerstwa był do II Wojny Światowej obszarem wielokulturowym, natomiast podczas wojny doszło tu do wypędzeń ludności polskiej oraz mordów ludności żydowskiej. Te wydarzenia powinny być upamiętnione.
4. **Historia hrabiego Kajetana Kickiego** jest fascynująca i powinna być opowiedziana. Obecny prywatny właściciel d. pałacu hr. Kickiego w Orłowie Murowanym zapowiada utworzenie małego muzeum i centrum kultury, a w części pomieszczeń utworzenie pokoi gościnnych.
5. Położenie na historycznym obszarze istnienia **Grodów Czerwieńskich**. Możliwe stworzenie rekonstrukcji grodu – co byłoby dużą atrakcją dla młodzieży szkolnej i co wiązałoby się z przyrodniczą turystyką edukacyjną.
6. Specyfiką obszaru są liczne źródła. Można je wykorzystać do stworzenia miejsc wypoczynku lub utworzyć z ich wykorzystaniem stawy kąpielowe.

3.2. Bariery, problemy, deficyty obszaru partnerstwa

1. **Projektowane zalewy** na rzekach: „Rońsko” na Wieprzu przed Krasnymstawem, „Łłowiec” na Wolicy przez Skierbieszowem – **mają powstać na obszarach Natura2000**. Projektowane w takich obszarach inwestycje mogą nie dostać zezwoleń Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska na realizację.
2. Zbyt mała otwartość na innowacje strategiczne **rad gmin**. Rada gminy Krasnystaw nie wyraziła zgody na przyjęcie dotacji na remont ruin zamku w Krupem. Brak zrozumienia dla rodzaju i skali potrzebnych działań może utrudnić projekty rozwojowe dla tego terenu.
3. **Starzenie się społeczeństwa** spowoduje stałe zmniejszanie się w najbliższych dziesięcioleciach liczby osób pracujących oraz zwiększenie się liczby osób wymagających opieki.
4. **Transport kolejowy** praktycznie nie istnieje, chociaż przez partnerstwo przebiega linia kolejowa. Są plany utworzenia Lubelskiej Kolei Aglomeracyjnej, która ma obejmować połączenie a Lublina z Puławami, Chełmem i Kraśnikiem – ale nie z Zamościem. To brak któremu zdecydowanie powinny przeciwstawić się władze partnerstwa. Także szynobus jeżdżący kilka razy dziennie na trasie Zamość – Bełżec poprawiłby zdecydowanie dostępność komunikacyjną Partnerstwa i ułatwił dojazd turystom, szczególnie tym, którzy uprawiają turystykę rowerową.

5. **Brak lokalnych liderów.** Jest mało młodych przedsiębiorców, nie ma osób jakie mogłyby zostać liderami spółdzielni socjalnych.

3.3. Determinanty potrzeb rozwojowych obszaru partnerstwa

Zastane czynniki, które istnieją obiektywnie, i będą wpływały (pozytywnie lub negatywnie) na rozwój lokalny, to:

1. Skierbieszowski Park Krajobrazowy jako unikalny zasób przyrodniczy.
2. Zastana tradycja i utrwalone nawyki: teren Partnerstwa to teren tradycyjnie rolniczy ale bez tradycji innowacji rolnych.
3. Kontekst położenia: Zamość i Krasnystaw to dwa ośrodki powiatowe. Rozbicie na dwa powiaty obiektywnie utrudnia część działań, ale może też być potencjałem w innych sprawach.
4. Starzenie się i wyludnianie się całego obszaru to fakt, który trzeba brać pod uwagę. W gminach Kraśniczyn i Grabowiec sytuacja jest szczególnie trudna.
5. Potencjał turytyczny pobliskiego Zamościa
6. Dobre połączenie drogowe z Lublinem jest faktem, który wpłynie na rozwój.

3.4. Nowe wyzwania, kierunki strategicznej interwencji i współpracy

1. Pierwszym kluczowym wyzwaniem strategicznym obszaru Partnerstwa jest **przekształcenie rozproszonego potencjału turystycznego obszaru Partnerstwa w konkretne produkty turystyczne**: w kontekście tego wyzwania powinny być analizowane następujące kierunki działań.
  - a. **Turystyka rowerowa** powinna być rozwijana w sposób systemowy. Trzeba przebadac także potencjał turystyki konnej, kajakowej, kamperowej, edukacyjnej.
  - b. Kluczowe jest wykorzystanie **potencjału przyrodniczego Partnerstwa** jako atraktora turystycznego; wkomponowanie go w szersze produkty turystyczne jest wyzwaniem. Najważniejsza część tego potencjału to atrakcyjność Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego, ale na niej nie kończy się atrakcyjność przyrody Partnerstwa.
  - c. **Przeszłość historyczna** może okazać się niezwykle ważnym atraktorem turystycznym obszaru Partnerstwa. Może to być jeden z kluczowych kierunków rozwoju atrakcyjności turystycznej obszaru. Zabytki Ariańskie, wątek dwóch prezydentów wywodzących się ze

- Skierbieszowa, osoba Kajetana hr. Kickiego i wiele innych wątków czekają na zbudowanie wokół nich produktów turystycznych.
- d. Należy bardzo świadomie potencjał produktów lokalnych jako atraktorów turystycznych: tradycyjnych potraw , przetworów, być może produktów drobnego przetwórstwa dla sieci handlowych. To jeden z najważniejszych kierunków o olbrzymim potencjale rozwoju i bardzo niskim progu startu. .
2. Wzmocnienie **poła szans indywidualnej samorealizacji dla młodzieży:**
    - a. Aby rozwinąć potencjały młodzieży (zwiększyć wśród młodzieży kompetencje cyfrowe, podnieść jej poziom przedsiębiorczości i kreatywności, rozwinąć postawy liderские), warto systemowo wykorzystać **programy rozwoju tych potencjałów**.
    - b. Szczególnie wyższe kompetencje cyfrowe (kompetencje programistyczne związane z technologiami Czwartej Rewolucji Przemysłowej: mobilnością, chmurą obliczeniową, przetwarzaniem wielkich zbiorów danych oraz sztuczną inteligencją i „internetem rzeczy”) powinny być tematem odrębnego programu edukacyjnego adresowanego do młodzieży.
    - c. Należy **promować – nie tylko wśród młodzieży – przedsiębiorstwa ekonomii społecznej dające młodym ludziom pierwsze zatrudnienie**
W polskim Józefowie jest cała grupa takich przedsiębiorstw – jest więc skąd czerpać wzory.⁹
  3. Polityka senioralna jest trzecim kluczowym wyzwaniem dla obszaru Partnerstwa. W jego ramach ważne jest skupienie się na następujących kierunkach działań.
    - a. Przemyślenie modelu zorganizowania wspólnego systemu opieki dla seniorów niesamodzielnymi w placówkach pobytowych (partnerami tu mogłyby być powiaty krasnostawski i zamojski);
    - b. Organizowanie aktywności seniorów i wspieranie własnych inicjatyw środowiska seniorskiego (w tym samoorganizacji środowiska).
    - c. Analiza dostępności usług prozdrowotnych i profilaktyki oraz opieki medycznej niezbędnej osobom starszym.

---

⁹ Przedsiębiorstwo Zarządzania Odpadami Spółdzielnia Socjalna, Spółdzielnia Socjalna Własne Kąty, Józefowskie Przedsiębiorstwo Zarządzania Odpadami Spółdzielnia Socjalna, Spółdzielnia socjalna józefowskie centrum rehabilitacji zawodowej i społecznej, Spółdzielczy Zakład Gospodarczy W Józefowie, Spółdzielnia Inwalidów Techniczna, Fundusz Aktywizacji Niepełnosprawnych w Józefowie Spółdzielnia Socjalna

4. Wykazy i spisy

4.1. Nota metodyczna

Niniejszy RAPORT DIAGNOSTYCZNY – portret Partnerstwa z obszaru Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego jest wynikiem pracy zespołu autorskiego złożonego z doradców Związku Miast Polskich: **Wojciecha Kłosowskiego** i **Jacka Wardy** przy współpracy **Łukasza Strutyńskiego**, **Justyny Wieczorkiewicz-Molendo** i **Janusza Szewczuka**.

Prace diagnostyczne, analityczne i badawcze trwały od grudnia do końca marca i objęły szeroki obszar zagadnień społecznych, gospodarczych i środowiskowo-przestrzennych. Wersja autorska dokumentu powstała 31 marca 2021 roku.

Diagnoza opracowana została w oparciu o bogaty zasób danych zarówno zastanych (tzw. wtórnych), jak i wywołanych (pierwotnych) z wykorzystaniem następujących narzędzi badawczych i analitycznych:

1. Analizy *desk research* (przeszukanie źródeł wtórnych): przegląd ekspercki istniejących dokumentów strategicznych, badań, analiz, statystyki itd.
2. Narzędzia analiz statystycznych **Monitor Rozwoju Lokalnego II (MRL II)** – specjalnie przygotowanej i zasilonej danymi na potrzeby Projektu CWD bazy danych, służącej głównie do analizy i oceny potencjału rozwojowego gmin i całego Partnerstwa. Na system MRL II składa się:
  - a. **MRL II – potencjał partnerstw** (www.partnerstwa.monitorrozwoju.pl) - baza umożliwi analizę potencjału rozwoju partnerstwa i gmin partnerstwa oraz przegląd podstawowych wskaźników rozwojowych bezwzględnych oraz względnych (w grupach porównawczych).
  - b. **MRL II – ocena gmin** (www.gminy.monitorrozwoju.pl): baza umożliwi analizę potencjału rozwoju gmin oraz przegląd podstawowych wskaźników rozwojowych.
  - c. **MRL II – analizy pogłębione** (www.analizy.monitorrozwoju.pl): baza umożliwi analizę potencjału rozwoju gmin oraz partnerstw z zastosowaniem bardziej rozbudowanego systemu wskaźników.
  - d. Kompatybilny z systemem **MRL II zasób kartograficzny** – analizy i prezentacje danych w formie kartogramów, kartodiagramów i infografik dedykowany partnerstwom.

- e. Pozyskany na potrzeby CWD zasób najświeższych (31 XII 2019) danych społeczno-ekonomicznych, m.in. dane: POLTAX, ZUS, KRUS, dane i prognozy demograficzne, MPSiR, i inne.
3. Program ilościowo-jakościowych **badania społecznych** Partnerstwa:
  - a. **Badania ilościowe: trzy odrębne ankiety** skierowane do trzech kluczowych kategorii mieszkańców gmin Partnerstwa:
    - **Badanie opinii oraz planów życiowych młodzieży** zwane dalej „Badaniami młodzieży”. Badania, przeprowadzone online w dniach ..... za pomocą dedykowanego systemu elektronicznego ZMP, objęły ponad 500 uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych, mieszkających na obszarze partnerstwa. Badanie przeprowadzono przy aktywnym udziale szkół i ich organów prowadzących.
    - **Badanie opinii mieszkańców gmin obszaru partnerstwa**, zwane dalej „Badaniami mieszkańców”. Badania przeprowadzono online za pomocą dedykowanego systemu elektronicznego ZMP, na niereprezentatywnej próbie ponad 550 respondentów – mieszkańców gmin obszaru partnerstwa w lutym 2021.
    - **Badanie opinii lokalnych liderów**, zwane dalej „Badaniami liderów”, skierowane do 4 kategorii liderów lokalnych przeprowadzone online na celowej próbie 55 liderów w lutym 2021.
  - b. **Badania jakościowe – indywidualne wywiady pogłębione (IDI)** z wybranymi liderami opinii w Partnerstwie (18 wywiadów) prowadzone metodą wywiadu otwartego z powtarzalną listą poszukiwanych informacji badawczych ale bez standaryzowanej listy pytań.
4. Inne narzędzia analityczne i badawcze dedykowane pogłębieniu diagnozy:
  - a. Badanie analityczne przepływów usług pomiędzy gminami oraz lokalizacji centrów poszczególnych kategorii usług na terenie partnerstwa, przy pomocy kwestionariusza „Matryca bilansu usług na obszarze Partnerstwa”.
  - b. Badania zasobów i produktów na obszarze partnerstwa, zwane dalej „Badaniami zasobów i produktów”. Badania przeprowadzono wśród liderów samorządów gminnych metodą telefonicznego wywiadu kwestionariuszowego CATI.

Zrealizowane, w znacznym stopniu własnymi siłami i zasobami Partnerstwa, badania dostarczyły unikatowego zasobu danych i informacji o gminach OP i jego mieszkańcach: ich opiniach, preferencjach, sposobach funkcjonowania, planach i aspiracjach. Powtarzalność części pytań w kilku badaniach umożliwiła agregowanie i porównanie wyników, zaś zbiorcze ich zestawienia w skali całego kraju umożliwiają zobaczenie analizowanego partnerstwa na tle innych partnerstw i średnich wskaźników z wszystkich 38 Partnerstw.

4.2. Spis rycin:

Ryc. 1.	Obszar Partnerstwa obszaru Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego	9
Ryc. 2.	Gmina Krasnystaw: mapa sytuacyjna	11
Ryc. 3.	Gmina Kraśniczyn: mapa sytuacyjna.....	12
Ryc. 4.	Gmina Izbica: mapa sytuacyjna.....	13
Ryc. 5.	Gmina Stary Zamość: mapa sytuacyjna	14
Ryc. 6.	Gmina Skierbieszów: mapa sytuacyjna	15
Ryc. 7.	Gmina Grabowiec: mapa sytuacyjna	16
Ryc. 8.	Gmina Sitno: mapa sytuacyjna	17
Ryc. 9.	Gmina Miączyn: mapa sytuacyjna	18
Ryc. 10.	Skierbieszowski Park Krajobrazowy a położenie gmin Partnerstwa.....	20
Ryc. 11.	Krajobraz Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego	22
Ryc. 12.	Prognozowany odsetek ludności w wieku 65+ w populacji ogółem (2030 r.)....	24
Ryc. 13.	Prognoza zmiany liczby ludności ogółem do 2030 r.	26
Ryc. 14.	Zmiana liczby mieszkańców w ostatnich 5 latach jako odsetek ludności w roku bazowym (2019).....	27
Ryc. 15.	Ubytek ludności w gminach – narastająco w ostatnich 5 latach	29
Ryc. 16.	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej (wg kryterium dochodowego) w przeliczeniu na 1000 mieszkańców ogółem	30
Ryc. 17.	Zasięg wsparcia zasiłkiem rodzinnym	31
Ryc. 18.	Czytelnictwo w bibliotekach na 1000 mieszkańców.....	32
Ryc. 19.	Uczestnicy regularnych aktywności w Domach Kultury	33
Ryc. 20.	Coroczna kwota dotacji do zadań publicznych wykonywanych przez organizacje społeczne w przeliczeniu na 1000 mieszkańców	34
Ryc. 21.	Wynik finansowy przedsiębiorstw – miernik koniunktury regionalnej	35
Ryc. 22.	Ogólny klimat koniunktury gospodarczej w województwach	36
Ryc. 23.	Liczba osób w poszczególnych gminach prowadzących działalność gospodarczą w przeliczeniu na 1000 ludności w wieku produkcyjnym.....	37
Ryc. 24.	Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w bazie REGON na 1000 mieszkańców (zmiana w latach 2015–2019).	38
Ryc. 25.	Dochody budżetów gmin z udziału w PIT (zmiana 2009–2019)	39

Ryc. 26.	Lesistość poszczególnych województw w Polsce	40
Ryc. 27.	Lesistość Lubelszczyzny – powiatami	41
Ryc. 28.	Użytki rolne jako odsetek powierzchni województwa ogółem	42
Ryc. 29.	Odsetek powierzchni województw objęty prawnymi formami ochrony obszarowej przyrody	42
Ryc. 30.	Odsetek powierzchni powiatów ogółem objęty formami prawnej ochrony obszarowej przyrody	43
Ryc. 31.	Klasy pokrycia terenu w obszarze Partnerstwa i jego otoczeniu.....	44
Ryc. 32.	Lesistość w gminach Partnerstwa	45
Ryc. 33.	Udział procentowy poszczególnych gmin w zasobie leśnym Partnerstwa	46
Ryc. 34.	Odsetek objęcia planem miejscowym w poszczególnych gminach.....	47
Ryc. 35.	Wydatki gmin związane z ochroną środowiska (2015–2019).....	48
Ryc. 36.	Mieszkańcy: czy Partnerstwo jest dobrym miejscem do życia i rozwoju?	50
Ryc. 37.	Odpowiedzi mieszkańców na pytanie o korzystanie z usług.....	51
Ryc. 38.	Wyniki egzaminu ósmoklasisty w gminach Partnerstwa (2020)	52
Ryc. 39.	Zastępowalność pokoleń na rynku pracy w partnerstwie SPK	53
Ryc. 40.	Podatnicy PIT na obszarze Partnerstwa z obszaru SPK.....	55
Ryc. 41.	Udział podatników z dochodami zagranicznymi w liczbie podatników ogółem	56
Ryc. 42.	Proporcje liczby podatników i płaconego przez nich podatku	57
Ryc. 43.	Dochody gmin z PIT w przeliczeniu na mieszkańca w wieku produkcyjnym; tło porównawcze: miasta Zamość i Krasnystaw	58
Ryc. 44.	Wydatki inwestycyjne budżetów gmin Partnerstwa w latach 2009 – 2019.....	58
Ryc. 45.	Pozycja powiatów wg syntetycznego wskaźnika rozwoju funkcji turystycznej (2019);	60
Ryc. 46.	Ukształtowanie wysokościowe terenu na obszarze SPK.....	61
Ryc. 47.	Ruiny zamku w Krupem	62
Ryc. 48.	Grobowiec ariański (tzw "Grobisko") w Krynicach	63
Ryc. 49.	Założenie pałacowe w Orłowie Murowanym – widok z lotu ptaka.....	64
Ryc. 50.	Położenie Partnerstwa a historyczne lokalizacje Grodów Czerwieńskich	65
Ryc. 51.	Wizualizacja prawdopodobnego wyglądu grodu w Czerminie w okresie jego największego rozwoju na podstawie	66

Ryc. 52.	Mapa aktywności rowerowo-turystycznej w obszarze Partnerstwa i okolicach	67
Ryc. 53.	Szlak Green Velo – fragment głównej trasy	68
Ryc. 54.	Sensacja ornitologiczna w Miączynie: Płochacz Czarnogardły (marzec 2021) ..	69
Ryc. 55.	Fragment mapy pokazującej zanieczyszczenie nieba światłem. Kolor niebieski oznacza bardzo dobre warunki obserwacyjne.....	70
Ryc. 56.	Przykład rozdobnionej struktury agrarnej (okolice Skierbieszowa)	71
Ryc. 57.	Kwalifikacja obszarów ONW w Partnerstwie i jego otoczeniu	72
Ryc. 58.	Obszar Partnerstwa a zagrożenie suszą rolniczą w ostatnich czterech latach ...	73
Ryc. 59.	Prof. D. Hilszczańska trzyma trufle uzyskane z chełmskiej plantacji	75
Ryc. 60.	Sieć miast w otoczeniu Partnerstwa	76
Ryc. 61.	Szkielet układu komunikacyjnego w obszarze partnerstwa.	78
Ryc. 62.	Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej na terenie Partnerstwa	79
Ryc. 63.	Przyszły układ Lubelskiej Kolei Aglomeracyjnej (LKA).....	80
Ryc. 64.	Formy ochrony przyrody w obszarze partnerstwa	81
Ryc. 65.	Obszary Natura 2000 (dyrektywa siedliskowa) na obszarze Partnerstwa.....	83
Ryc. 66.	Ogólny wskaźnik rozwoju gminy (2019)	84
Ryc. 67.	Dynamika ogólnego wskaźnika rozwoju gmin (zmiany wartości wskaźnika dla danej gminy w okresie 2015-2019).....	85
Ryc. 68.	Ogólny wskaźnik rozwoju: gminy Partnerstwa (2019).....	86
Ryc. 69.	Dynamika ogólnego wskaźnika rozwoju dla poszczególnych gmin 2015-2019..	87

4.3. Spis tabel

Tabela 1.	Powiązania celów strategicznych gmin Partnerstwa z Obszaru SPK	19
Tabela 2.	Powierzchnia Parku i jego otuliny w poszczególnych gminach (w km ²).....	21
Tabela 3.	Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 ludności w wieku przedprodukcyjnym	28
Tabela 4.	Wycinka zadrzewień – pozyskana grubizna (w m ³)	49
Tabela 5.	Wyjazdy i przyjazdy do pracy oraz saldo mobilności rynku pracy	54
Tabela 6.	Podatnicy PIT w podziale na trzy grupy dochodowości: niską, średnią i wysoką	57

